

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№5 (240)**

Київ 2021

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 5 (240). – К., 2021. – 104 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ

Протокол №2 від 26.02.2021 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЦКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2021. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2021

**Государственный научно-исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№5 (240)**

Киев 2021

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 5 (240). К., 2021. – 104 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ
Протокол №2 от 26.02.2021 г.

Сборник статей посвящен научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроэкономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 28 декабря 2019 № 1643 данный сборник включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук, категория «Б».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ПАСИЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ЗАХАРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат экономических наук, директор
ВАРНАЛИЙ Э.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМ Н.А., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
КИЧКО И.И., доктор экономических наук, профессор
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ГАРБАР Ж.В., доктор экономических наук, доцент, профессор
ЧЕРКАШИНА Е.Ф., кандидат экономических наук, доцент
ИВАНОВ Е.И., кандидат экономических наук (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело»

Международные информационные и наукометрические базы данных: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2021. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2021

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№5 (240)**

Kyiv 2021

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 5 (240). K., 2021. – 104 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM

Protocol No. 2 dated February 26, 2021

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
I. KYCHKO, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo

International information and scientometric data base: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2021. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2021

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179884>
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Спеціальні бізнесові та владні структури у механізмі тіньової влади радянської доби

Предметом дослідження є теоретичні аспекти механізмів тіньової бізнесової та політичної розвідки у структурі неформальних елітних надкраїнових зв'язків, її значення в системі реалізації державної політики у сфері безпеки тоталітарної держави таємними неформальними засобами.

Метою дослідження є визначення змісту неформальних процесів в національній структурі безпеки, як важливого сегменту елітної тіньової владної бізнесово-розвідувальної діяльності.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно-функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження щодо вихідних умов формування тіньової елітної фінансово-розвідувальної діяльності.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність подальшого дослідження важливого елементу зовнішнього тіньового управління – неформальних елітних надкраїнових розвідувальних зв'язків, їх впливу на офіційний спектр політики держави, необхідність розвитку даного сегменту розвідки відповідними засобами національної безпеки з урахуванням новітніх умов.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально-економічних, правових наук національної безпеки з проблем дисфункційного розвитку об'єкта дослідження.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) мегапроблемою дослідження є висновок про існування вихідних тіньових протиріч розвитку, зокрема існування потужних неформальних зв'язків тіньового розвідувального характеру представників істеблішменту різних країн бізнесово-політичної їх еліти; 2) слід звернути увагу на винятково сильний потенціал впливу цих зв'язків на офіційну політичну сферу та їх можливості для вирішення багатьох принципово важливих проблем держави; 3) необхідно проводити гнучку, ефективну політику щодо заохочення розвитку позитивного національного сегменту цих зв'язків, всіякого обмеження антидержавницького, руйнівного їх сегменту в умовах еволюції тіньової влади.

Ключові слова: тіньова «автономна» влада, неформальні владні процеси, тіньові елітні бізнесово-розвідувальні об'єкти, тіньова двоїстість державних органів.

Специальные бизнесовые и властные структуры в механизме теневой власти советской поры

Предметом исследования являются теоретические аспекты механизмов теневой бизнесовой и политической разведки в структуре неформальных элитных надгосударственных связей, ее значение в системе реализации государственной политики в сфере безопасности тоталитарного государства тайными неформальными средствами.

Целью исследования является определение содержания неформальных процессов в национальной структуре безопасности как важного сегмента элитной теневой властной финансово-разведывательной деятельности.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно-функциональный, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования относительно исходных условий формирования теневой элитной финансово-разведывательной деятельности.

Результаты работы. В статье обосновывается необходимость дальнейшего исследования важного элемента внешнего теневого управления – неформальных элитных надгосударственных разведывательных связей, их влияния на официальный спектр политики государства, необходимость развития данного сегмента разведки соответствующими средствами национальной безопасности с учетом новейших условий.

Отрасль применения результатов. Система наук из семейства области государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально-экономических, правовых наук национальной безопасности проблем дисфункционального развития объекта исследования.

Выводы. Основные результаты исследования, их методологические результаты можно свести к следующим выводам: 1) мегапроблемой исследования является вывод о существовании выходных теневых противоречий развития, в частности существовании мощных неформальных связей теневого разведывательного характера представителей истеблишмента различных стран и их бизнесово-политической элиты; 2) следует обратить внимание на исключительно сильный потенциал воздействия этих связей на официальную политическую сферу и их возможности для решения многих принципиально важных проблем государства; 3) необходимо проводить гибкую, эффективную политику поощрения развития положительного национального сегмента этих связей, различного ограничения антигосударственного, разрушительного их сегмента в условиях эволюции теневой власти.

Ключевые слова: теневая «автономная» власть, неформальные властные процессы, теневые элитные бизнесово-разведывательные объекты, теневая двойственность государственных органов.

PREDBORSKIJ V.A.

Special business and power structures in the mechanism of shadow power of the soviet era

The subject of research is the theoretical aspects of the mechanisms of shadow business and political intelligence in the structure of informal elite supranational relations, its importance in the system of state policy in the field of security of a totalitarian state by secret informal means.

The purpose of the study is to determine the content of informal processes in the national security structure, as an important segment of the elite shadow power business and intelligence activities.

Methods of research. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural-functional, historical, logical, which allowed to ensure the conceptual unity of the study on the initial conditions for the formation of shadow elite financial intelligence activities.

Results of the work. The article substantiates the need for further study of an important element of external shadow management – informal elite cross-border intelligence, their impact on the official

spectrum of state policy, the need to develop this segment of intelligence by appropriate national security, taking into account the latest conditions.

Application of results. *The system of sciences from the family of public administration, a wide range of methodological aspects of socio-economic, legal sciences of national security on the problems of dysfunctional development of the object of study.*

Conclusions. *The main results of the study, their theoretical results should be summarized as follows: 1) the megaproblem of the study is the conclusion about the existence of the initial shadow contradictions of development, in particular the existence of strong informal connections of the shadow intelligence nature of the establishment of the establishment of different countries of their business and political elite; 2) attention should be paid to the extremely strong potential of the influence of these ties on the official political sphere and their ability to solve many fundamentally important problems of the state; 3) it is necessary to pursue a flexible, effective policy to encourage the development of a positive national segment of these ties, all kinds of restrictions on the anti-state, destructive segment in the evolution of the shadow government.*

Keywords: *shadow «autonomous» power, informal power processes, shadow elite business and intelligence facilities, shadow duality of state bodies.*

Постановка проблеми. Градієнти розвитку сучасних владних процесів свідчать про наявність перманентного відтворення перманентної дисфункційної неспроможності інституційно-владної структури, її тотальної нетранспарентності та тінізації, високої адаптогенності влади щодо нейтралізації всіх форм громадського контролю та впливу. У чому причина наявності цього стійкого антиреформістського тренду щодо задоволення корінних суспільних інтересів щодо суспільного реформування, перманентної екзистенційної неспроможності влади щодо демонтажу пострадянського системного залежного тренду розвитку, низької її суспільної дієздатності, корупційно-олігархічної спрямованості у різних метаморфозах владних команд? Чи є вони проявом лише стохастичної неефективності сучасного політико-економічного класу, чи є фатальними наслідками нездоланих довгострокових протиріч вітчизняного розвитку?

Автор висуває гіпотезу про існування «автономної тіньової влади» та протиріч, що виникають у зв'язку з її існуванням, як фундаментальної причини потужних тіньових залаштункових впливів на процеси трансформації країни, наявність, зокрема, в системі тіньової влади таємних бізнесово-розвідувальних і тіньових розвідувальних функцій державних органів колишнього СРСР.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації належать праці А.С. Гальчинського, В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, Я.Я. Дьяченка,

М.О. Кизима, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії тінізаційним процесам влади здійснили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тінізаційних протиріч розвитку, перш за все у владному сегменті суспільних процесів, причин їх існування, історичних особливостей формування тіньової інституційної структури влади, потребують подальшого дослідження дисфункціональна структура влади та механізми тіньових поліструктур тіньового тиску, що стають потужним тіньовим буфером на шляху здійснення системних суспільних трансформацій. Все це обумовлює необхідність подальшого дослідження спеціальних антиреформістських можливостей тіньових структур влади та шляхів протидії ним.

Метою статті є подальше дискурсивне вивчення причинного комплексу тінізаційно-владних аспектів сучасного зростання, у тому числі множини тіньових владних процесів в умовах неформальної влади, бізнесово-розвідувальної діяльності як факторів посилення тінізаційно-політичних явищ у владній сфері.

Виклад основного матеріалу. Однією із фундаментальних, базових загроз на шляху трансформацій вітчизняної влади, що несе в собі небезпечний інституційний ембріон системної корупції, тінізації, утворення особливих пререференційних закритих зон для суб'єктів-аффіліантів, викривлення ресурсів їх діяльності, доходів та потуг, однією із форм вузькогалітарно-корпо-

ративної, кланової системи цінностей та зв'язків є так званий феномен «автономної тіньової влади», що виступає як головний суб'єкт проведення сучасних тінзаційних псевдореформ, таємних спецоперацій [1].

Сучасний феномен розвинутої «автономної тіньової влади» як діалектичний результат попереднього її історичного розвитку, трансформації, визрівання – це закрита для суспільства, світу тіньова зона влади, її «квазімасонська ложа», бізнесу, плутократії, олігархії, базовий (у межах тінзаційного простору) системоутворюючий сектор владного управління, сектор інституційної асиметричності, викривленості, клановості, що визначає головні інтереси та протиріччя між владою та суспільством, тінзуючі фактори суспільного розвитку. Це синергетична форма утворення та розширення міжсекторного розламу в структурі ресурсів влади, що покладена на підсилення потоку гібридизації (синкретизму влади, бізнесу, плутократії, криміналітету). Вона є кінцевим реальним бенефіціаром державних офіційних рішень. Останні є лише ресурсом чи прикриттям реалізації інтересів суб'єктів «автономної тіньової влади», причиною недієздатності офіційної влади. Особливості конкретної соціально-економічної форми автономного сектора залежить від відповідних модифікацій цього сектора і конкретно-історичних умов формування.

Змістом категорії «автономна тіньова влада», таким чином, є відносини владарювання для нелегітимного, з конституційно не визначеним владним статусом, обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними плутократичними, бізнесовими, політичними, корупційними (у тому числі наднаціонального рівня), родинними зв'язками з вищими щаблями адміністративно-судової влади, правоохоронних органів, політичних партій, ЗМІ, відсутністю економічної, політичної конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до експлуатації національних ресурсів країни, природних монополій. До числа суб'єктів тіньової влади слід віднести й наявність тіньових перевертнів офіційних державних структур – дволиків Янусів, які суміщають виконання офіційних та тіньових функцій. У цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним атрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції.

Правова форма прояву «автономного» тіньового сектора всередині офіційної держа-

ви органічно набуває ознак організованих форм девіаційної діяльності, у тому числі злочинної – альтернативних тіньових центрів влади, разом із тіньовим силовим забезпеченням. «Автономна влада» – це закрита сфера державної влади, що монополізована олігархічно-плутократичними чи владно-тоталітарними структурами, які мають на меті отримання надвисоких доходів за допомогою привласнення монополю високої тіньової дельти від експлуатації державно-владного ресурсу, розширеного необмеження владних повноважень. Існуюча як пануючі тіньова владна структура, «автономна влада» утворює, відповідно до своїх потреб, й тіньову політичну, соціально-економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання.

Сучасна фінансова, економічна криза активно виконує функцію щодо посилення тіньової спроможності влади до перманентного перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів паразитарної «автономної держави».

Головним видом монополії, яка є системоутворюючим атрибутом для функціонування паразитарного автономного тіньового сектора, виступає монополія на експлуатацію адміністративного ресурсу органів державної влади на свою користь, реформування влади задля процесів тіньового перерозподілу власності і влади.

Загалом, суспільна форма «автономної тіньової держави» є, в сучасних умовах, головною внутрішньою загрозою національної безпеки, яка виявляється у гальмуванні суспільних реформ, мімікрії під справжні реформи у загальному найсуттєвішому зниженні рівня національного розвитку та життя народу, архаїзації та деградації державних та суспільних інституцій, зокрема має суттєвий вплив на наявність довготривалої кризи державного управління, на реалізацію псевдоринкових тінзаційних реформ, що забезпечують інтереси правлячого класу до здійснення тіньового перерозподілу власності та влади.

Вітчизняне суспільство, як маргіналізований сектор російського, не витримало тиску західних цінностей в процесі модернізації: у зв'язку із значним послабленням традиційних культурних цінностей, особливо в елітних структурах; їх перехід на західні соціокультурні норми спричиняє прискорений процес кризи синкретичного образу світу і синкретичної соборної свідомості, який припадає на другу

половину XIX ст. Протягом XX ст. українське суспільство разом з російським, у зв'язку з руйнацією системи традиційних цінностей, переживає два періоди гострої системної кризи – на початку і в кінці XX ст. Однак особливо цей процес прискорився в умовах сучасних трансформацій.

Так, вивчення країн «селянської цивілізації» щодо руйнації системи традиційних цінностей, до яких відноситься і Україна, втягнутих у сучасну капіталістичну систему як її периферія, в теорії тіньової економіки проведено, зокрема, в працях Е. де Сото, дало можливість зробити принципові висновки. Головний зміст їх виявляється в наступному: вплив домінуючих західних систем господарювання, вестернізації, капіталістичної організації в цих країнах не змогли витіснити організаційні форми, побудовані на протообщинних неформальних засадах. І не тільки не змогли витіснити і трансформувати економічну структуру на властивих їй засадах, а й мали суттєву потребу у зміцненні цих альтернативних тіньових форм. Інакше кажучи, для проникнення та розвитку в певному секторі економіки країн капіталістичної периферії капіталістичних форм інші сектори цієї економіки повинні були «відступити» до засад організації, побудованих на общинній пам'яті, перетерпіти свою «архаїзацію» та «примітивізацію», стати більш традиційними за своєю структурою, ніж до цього. Капіталістична модернізація в країнах «селянської цивілізації» призводить до утворення двоїстої структури суспільної організації, посилення економічного фундаменталізму, общинної соціальної пам'яті в суспільних структурах і одночасного посилення тінізації економічного життя [2, с. 486–487]. Це пов'язано хоча б з тим, що посилення двоїстої суспільної структури означає різкий поштовх до розвитку неформальних структур управління. Саме у зв'язку з цим А.В. Чаянов підкреслював той факт, що сімейне трудове господарство, маючи особливий спосіб внутрішньої організації, робить його непрозорим для діючої системи суспільного контролю, його внутрішній («суб'єктивний») уклад взагалі неможливо зробити об'єктом аналізу при поверховому погляді [3, с. 143].

Це призводить до суттєвого збільшення обсягу тінізаційних форм розвитку. Тіньова – неформальна організація суспільств традиційного типу в умовах ринкових перехідних процесів набуває величезних масштабів. Якщо в умовах роз-

винутих країн неформальні утворення значною мірою перебувають у згорнутому вигляді, то при одночасному застосуванні моделі відкритого суспільства для перехідних систем і тиражування всередині країни прозахідних засад розвитку неформальна організація вибухоподібно розширює обсяг та спектр своїх перетворених форм, виступаючи передумовою виникнення та розвитку багатьох сучасних тіньових процесів. Таким чином, цей сегмент суспільної структури, перебуваючи на її периферії, продемонстрував стійкий імунітет як до намагань її знищення та підпорядкування залишків загальному одержавленню, так і надання йому розвинутих ринкових форм.

Дефініція категорії «неформальна організація» в теорії тінізації влади як діяльності, що перебуває за межами інституїзованих норм, передбачає диференціацію її на два якісно різні блоки [4].

Перший (основний) блок у внутрішніх і зовнішніх конфігураціях представлено неформальною владою як девіантною владною діяльністю, що здійснюється за межами вимог тих чи інших формалізованих інститутів господарської практики (реєстрації і ліцензування, оподаткування, подання звітності, виконання вимог щодо регламентації господарської діяльності, інституційних вимог до бюджетного процесу тощо). При цьому неформальна (тіньова) організація перебуває не поза інституційним середовищем, а всередині його, як секторне тіньове утворення. Останні створюють власні субсистеми позалегалічних правил, які виступають як функціональні двійники заперечуваних легалічних норм. Ігнорування формалізованих інститутів тягне за собою встановлення квазінормативних (квазіконтрактних, на думку С.Ю. Барсукової) нелегалічних відносин з легалічними або нелегалічними партнерами. Класичним прикладом цих двох варіантів неформальної економіки є зв'язки підприємців з корумпованими чиновниками та криміналітетом. Самі намагання встановлення регулярних відносин із силовими партнерами легалічного і нелегалічного спрямування, що становлять неформальну систему регулювання, здійснюються в першому випадку за допомогою корупції, у другому – за допомогою кримінальної «унії» – нелегалічного контрактного права. Створення неформальної системи нормативного забезпечення підприємництва можна розглядати як формування альтернативного інституційного його середовища з метою використання можливостей подальшого залу-

чення альтернативних організаційних, податкових, фінансових тощо ресурсів, а також зменшення трансакційних витрат порівняно з тими, які використовуються у межах офіційної організації. Цей блок становить неформальну організацію у широкому розумінні цього слова, яке практично зливається з поняттям «тіньова діяльність».

Інший великий блок неформальної економіки у вузькому розумінні, який, власне, історично й логічно і є неформальною організацією з іманентно притаманними їй механізмами, – це домашня економіка, функціонування якої на власній основі передбачає з самого початку використання неформальних зв'язків. Домашня економіка не порушує господарського законодавства, оскільки процеси в ній ним не регулюються. Офіційна позанормативність домашньої діяльності є однією з основ сучасного суспільства, закритості цієї важливої і осяжної економічної форми. Статистична пряма непідзвітність домашньої економіки є логічним продовженням іманентно властивої їй нетранспарентності. До цього блоку неформальної економіки слід віднести, зокрема, обмежено модернізовані та гібридні малі економічні форми, у тому числі малий бізнес, який знаходиться на спрощеній системі оподаткування (платники єдиного податку) у сфері торгівлі, громадського харчування, будівництва, сфері послуг домашньої економіки та сільського господарства. Цей «сірий» сегмент тіньової влади дуже чутливий до надлишкового адміністративного тиску і втручання держави та швидко набуває форми «чорного» сегменту своєї метаморфози при цьому.

Даний блок неформальної економіки також презентовано малими формами наркоторгівлі, контрабанди, торгівлі людьми та нелегального їх трафіку через кордон, виготовлення та торгівлі зброєю, виготовлення фальшивих документів і грошових знаків, виготовлення і реалізації порнографічної продукції, рекету, проституції, сутенерства тощо. До цього блоку відноситься й діяльність таких фіктивних (неформальних) тіньових структур як конвертаційні центри, які надають величезні збитки фінансово-кредитній системі суспільства. Так, сучасні конвертаційні центри, як функціональні структури тіньової економіки, надають клієнтам численні протизаконні послуги, сприяючи їм в ухиленні від ПДВ, податку на прибуток та акцизів, у шахрайстві з фінансовими ресурсами, найпоширенішим видом яко-

го є одержання незаконних відшкодувань ПДВ, і в інших видах шахрайства, крадіжках власності.

До першого зовнішнього аспекту блоку неформальної організації як структури «автономної тіньової влади» належать елітні бізнесові, фінансово-розвідувальні комунікації, що сформовані державними, політичними та фінансово-олігархічними колами аристократичних кланів різних країн, які відіграють найважливішу роль у реальному механізмі «тіньової» держави.

Однією із базових неформальних форм тіньової влади є елітні наднаціональні розвідувальні утворення. Потужний вплив цих тіньових елітних розвідувальних інституцій можна побачити на прикладі діяльності такої впливової фінансово-розвідувальної організації як «Коло» (Le Cercle), як предтечі утворення гетерархії таких тіньових наднаціональних сітьових суб'єктів впливу як Більдербергський, Римський клуби тощо. Так, «Коло» залишається і в даний час активно діючою наднаціональною тіньовою структурою, що об'єднує елітні групи в Європі, Америці та Азії [5, с. 143–163].

До важливих неформальних форм елітних таємних бізнесово-розвідувальних структур в системі «тіньової автономної влади» слід віднести мобілізаційні мережі комерційних підприємств Розвідупра Червоної Армії, які діяли у 1920–1930-х роках.

Відомі в сьогоденні обмежені відомості про мобілізаційну мережу комерційних підприємств (ММКП) знаходяться головним чином в архівах таємних служб періоду між Першою і Другою світовими війнами в Чиказькому університеті імені Ігнатіуса Лойоли штату Айова, у неопублікованих спогадах старших офіцерів ГРУ, що зберігаються в Фонді ветеранів радянської військової розвідки, а також оцифрованому архіві загальнонаціональних газет Європи та Америки за першу половину ХХ ст., у бібліотеці Конгресу США.

У 1922 році Реввоенрада Червоної Армії при безпосередній участі голови ВНК Ф. Дзержинського за ініціативою Я. Берзіна та Я. Петерса створила ММКП, до якої разом з вже існуючим на той час акціонерними товариствами «Амторг» і «Аркос» увійшло і знову організоване в Німеччині акціонерне товариство «Востваг». Вказані товариства мали свої штаб-квартири відповідно у Нью-Йорку, Лондоні і Берліні, а також безліч філій у всьому світі.

На відміну від «Амторга», що постійно знаходився в центрі уваги тогочасних засобів масової ін-

формації, й «Аркоса», що виявився детонатором різкого погіршення радянсько–британських економічних і дипломатичних відносин у 1927 році, «Востваг», що постав центром і несучою конструкцією мережі, ніколи на протязі свого більш ніж 15–річного існування не притягав ні найменшої уваги. Крім керівника Розвідупра Я. Берзіна і Я. Петерса та декількох осіб із вищого радянського керівництва про нього нікому нічого не було відомо.

Особлива активна діяльність «Воствага» розгорнулася з 1927 року, коли його керівником став радянський представник у концесійних проєктах фон Зекта, який блискуче володів іноземними мовами, а також глибоко інтегрований у перипетії та карколомні схеми світового бізнесу і фінансів Стефан Мрочковський. У 1928 році він був призначений керівником всієї мережі ММ–КП. До початку 1930–х років «Востваг», крім Німеччини, діяв у Франції, Італії, Сполучених Штатах, країнах Близького Сходу, Монголії і Китаї. Філії і дочірні фірми «Воствага» функціонували в Нью–Йорку, Парижі, Турині, Улан–Баторі, Кантоні, Нанкіні, Тяньцзині, Усі та інших містах. Переважна частина співробітників «Воствага» були громадянами відповідних країн, що мали високий рівень ділової і професійної кваліфікації і бездогану політичну репутацію. У Німеччині переважна частина співробітників «Воствага» була членами нацистської партії, а в Італії – фашистської партії. Практично ніхто, за виключенням вузького кола керівників компанії, не здогадувався про справжні завдання «Воствага».

Основними розвідувальними функціями зовнішнього контуру діяльності «автономної тіньової влади» щодо діяльності ММПК були наступні:

- формування нелегальної розвідувальної мережі в Європі, Америці та Китаї з числа представників науково–технічних, ділових, воєнних і політичних кіл;
- отримання від агентурної мережі розвідувальної інформації, перш за все, науково–технічного, воєнного і політичного характеру. Мережа «Воствагу» таргетувала потреби армії та промисловості й формувала у відповідності з ними розвідувальне замовлення на конкретні вироби, технологічні процеси, зразки зброї, ті або інші політичні документи, що потім мережа їх переправляла до Розвідупра;
- формування мережі впливу та міжлітніх взаємодій, що включає створення інтерфейсу між керівництвом Розвідупра і діловою, воєнною,

розвідувальною та політичною верхівкою європейських країн, США і Китаю. При цьому в Європі акцент переносився на Німеччину, Францію і до відомої мери Італію;

- забезпечення не тільки самоокупності мережі та безумовно ефективного виконання розвідувальних завдань, але й мобілізації додаткових ресурсів для потреб Наркомата оборони і розвитку воєнно–промислового комплексу. Щорічно мережа перераховувала за сучасним курсом як мінімум десятки мільйонів доларів готівки.

Крім того, є серйозні підстави вважати, що «Востваг» виконував функції головної структури щодо ведення економічної війни із Заходом, сполученої з потенціалом компрометації та шантажу потужних західних фінансистів, представників торгового капіталу та правоохоронців [5, с. 13–15].

У структурі «автономної тіньової влади» СР–СР як індикатор її нелегітимності в цілому був наявний великий обсяг нелегітимуючих елементів структур тіньових перевертнів. Так, у російській та міжнародній літературі уяви про структуру радянських спецслужб обмежуються лише КДБ та ГРУ. Між тим, якщо брати фактичну сторону справи, то міжнародний відділ ЦК КПРС, а в наступному – Міжнародний відділ по зв'язках з комуністичними і робітничими партіями, який М.А. Суслов спочатку очолював, а потім, у період керівництва відділом Б. Пономарьовим, його курував, виявлявся самою справжньою могутньою (нелегітимною), потужно оснащеною розвідслужбою. Саме Міжнародний відділ був неконтрольованим каналом для здійснення надкраїнових міжлітніх тіньових комунікацій.

Показово, що на відміну від КДБ та ГРУ зразу ж після путчу 1991 року переважна частина архівів відділу була терміново знищена його співробітниками. У зв'язку з цим багато контрактних осіб та спецоперацій, які відносились до сфери дії КДБ, насправді виявились проявами діяльності Міжнародного відділу ЦК КПРС, а КДБ СРСР залучався до них як молодший виконавець. До того ж Міжнародний відділ, на відміну від КДБ СРСР, використовував набагато ширшу гаму інструментів. Відомо, що в 1991 році, за свідченням В. Ярошенка, який приймав справи Міжнародного відділу ЦК КПРС, серед об'єктів приймання виявились справжні друкарські машини, які використовувались ФРС США і Банком Англії для друкування їх національних валют, а також, як

це не дивно, аутентичний папір, що призначений для друкування грошей [5, с. 278].

Таким чином, СРСР мав найширший обсяг тіньових операцій в системі «автономної тіньової влади», до яких залучалось широке коло формально офіційних, легітимних суб'єктів бізнесової, розвідувальної, спеціальної діяльності, які в прихованому режимі здійснювали свою основну таємну нелегітимну діяльність. Ця спадкова матриця не могла не визначити негативні обсяги тіньової діяльності сучасної «автономної тіньової держави» у державах-спадкоємцях колишнього СРСР, особливо щодо сучасної Росії.

Висновки

Однією із фундаментальних, базових загроз на шляху трансформацій вітчизняної влади, що несе в собі небезпечний інституційний ембріон системної корупції, тінзації, утворення особливих преференційних закритих зон для суб'єктів-аффіліантів, викривлення ресурсів їх діяльності, доходів та потуг, однією із форм вузькогалітарно-корпоративної, кланової системи цінностей та зв'язків є так званий феномен «автономної тіньової влади», що виступає як головний суб'єкт проведення сучасних тінзаційних псевдореформ, таємних спецоперацій.

Змістом категорії «автономна тіньова влада», таким чином, є відносини владарювання для нелегітимного, з конституційно не визначеним владним статусом, обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними плутократичними, бізнесовими, політичними, корупційними (у тому числі наднаціонального рівня), родинними зв'язками з вищими щаблями адміністративно-судової влади, правоохоронних органів, політичних партій, ЗМІ, відсутністю економічної, політичної конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до експлуатації національних ресурсів країни, природних монополій. До числа суб'єктів тіньової влади слід віднести й наявність тіньових перевертнів офіційних державних структур – дволиких Янусів, які суміщають виконання офіційних та тіньових функцій. У цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним атрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції.

До першого зовнішнього аспекту блоку неформальної організації як структури «автономної тіньової влади» належать елітні бізнесові, фінансово-розвідувальні комунікації, що сформовані

державними, політичними та фінансово-олігархічними колами аристократичних кланів різних країн, які відіграють найважливішу роль у реальному механізмі «тіньової» держави.

До важливих неформальних форм елітних таємних бізнесово-розвідувальних структур в системі «тіньової автономної влади» слід віднести мобілізаційні мережі комерційних підприємств Розвідупра Червоної Армії, які діяли у 1920–1930-х роках.

У 1922 році Реввоєнрада Червоної Армії при безпосередній участі голови ВНК Ф. Дзержинського за ініціативою Я. Берзіна та Я. Петерса створила ММКП, до якої разом з вже існуючим на той час акціонерними товариствами «Амторг» і «Аркос» увійшло і знову організоване в Німеччині акціонерне товариство «Востваг». Вказані товариства мали свої штаб-квартири відповідно у Нью-Йорку, Лондоні і Берліні, а також безліч філій у всьому світі.

Основними розвідувальними функціями зовнішнього контуру діяльності «автономної тіньової влади» щодо діяльності ММПК були наступні:

- формування нелегальної розвідувальної мережі в Європі, Америці та Китаї з числа представників науково-технічних, ділових, воєнних і політичних кіл;

- отримання від агентурної мережі розвідувальної інформації, перш за все, науково-технічного, воєнного і політичного характеру. Мережа «Воствагу» таргетувала потреби армії та промисловості й формувала у відповідності з ними розвідувальне замовлення на конкретні вироби, технологічні процеси, зразки зброї, ті або інші політичні документи, що потім мережа їх переправляла до Розвідупра;

- формування мережі впливу та міжелітних взаємодій, що включає створення інтерфейсу між керівництвом Розвідупра і діловою, воєнною, розвідувальною та політичною верхівкою європейських країн, США і Китаю. При цьому в Європі акцент переносився на Німеччину, Францію і до відомої міри Італію;

- забезпечення не тільки самоокупності мережі та безумовно ефективного виконання розвідувальних завдань, але й мобілізації додаткових ресурсів для потреб Наркомата оборони і розвитку воєнно-промислового комплексу. Щорічно мережа перераховувала за сучасним курсом як мінімум десятки мільйонів доларів готівки.

Є серйозні підстави вважати, що «Востваг» виконував функції головної структури щодо ведення

економічної війни із Заходом, сполученої з потенціалом компрометації та шантажу потужних західних фінансистів, представників торгового капіталу та правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Предборський В. А. «Автономна тіньова держава» як загроза національній безпеці. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економічного розвитку і торгівлі України. К., 2016. Вип. 1. С. 3–7.

2. Пахомов Ю. М. Глобальні регулятори конкурентності економічних систем. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2001. С. 480–520.

3. Крестьянское хозяйство / А. В. Чаянов, А. А. Никонов (отв. ред.). Москва : Экономика, 1989. 492 с.

4. Барсукова С. Ю. Неформальная экономика и сетевая организация пространства в России. URL: <http://www.socio.ru/wr/00-1/Barsukova.htm>.

5. Смирнов И. И. Тропы истории. Криптоаналитика глубинной власти. М. : Товарищество научных изданий КМК, 2020. 473 с.

References

1. Predborskiy V. A. «Avtonomna tinova derzhava» yak zahroza natsionalnii bezpetsi. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Naukovo-doslidnoho ekonomichnoho in-tu Min-va ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. K., 2016. Vyp. 1. S. 3–7.

2. Pakhomov Yu. M. Global'ni neregulyatory konkurentnosti ekonomichny'x sy'stem. Globalizatsiya i bezpeka rozvy'tku. K. : KNEU, 2001. S. 486–487.

3. Krestyanskoe hozyaystvo / A. V. Chayanov, A. A. Nikonov (otv. red.). Moskva : Ekonomika, 1989. 492 s.

4. Barsukova S. Yu. Neformalnaya ekonomika i setevaya organizatsiya prostranstva v Rossii. URL: <http://www.socio.ru/wr/00-1/Barsukova.htm>.

5. Smirnov I. I. Tropy istorii. Kriptoanalitika glubinnoy vlasti. M. : Tovarischestvo nauchnykh izdaniy KMK, 2020. 473 s.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри економічної теорії, Національний авіаційний університет, д.е.н., професор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные про автора

Предборский Валентин Антонович,

профессор кафедры экономической теории, Национальный авиационный университет, д.э.н., профессор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the department economic theory NAU, doctor of economics, professor,
e-mail: prvika2015@gmail.com

УДК 657.6:338.512

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179902>

КУДРЕНКО Н.В.

КЛОЧКО В.С.

Державний бюджет України 2020. Аналіз основних показників Державного бюджету України за 2017–2020

Предмет дослідження – Державний бюджет України.

Метою написання **статті** є визначення основних показників, що формують Державний бюджет України та дослідження причин їх змін.

Методологія проведення роботи – використано методи аналізу і синтезу (при проведенні аналізу Державного бюджету України), метод порівняння (при співставленні даних з Державного бюджету України за 2017 – 2020 рр.)

Результати роботи – з'ясовано структуру загального та спеціального фондів, визначено які статті формують Державний бюджет України. Порівняно бюджети за різні роки та прослідковано динаміку та структуру основних показників. З'ясовано, що правильне формування Державного бюджету є актуальним завданням в Україні, оскільки останнім часом спостерігається дефіцит бюджету. З метою пошуку пропозицій щодо вирішення проблеми дефіциту бюджету проведено детальний аналіз Державного бюджету України, розглянуто структуру Державного бюджету за фондами, а також основні складові дохідної та видаткової частин. Визначено які статті бюджету

є найбільш значущими при його формуванні. Оцінено динаміку зростання та зменшення окремих показників бюджету протягом 2017 – 2020 рр. Запропоновано напрямки врівноваження видатків та доходів бюджету для покращення загального економічного стану країни.

Висновки. З кожним роком спостерігається дефіцит бюджету, що зумовлює доцільність його ретельного дослідження з метою визначення всіх перепон на шляху до правильного формування бюджету. Головним чинником фінансової стабільності економіки є відсутність дефіциту Державного бюджету, що можна досягти через збільшення доходної частини чи зменшення видаткової частини.

Ключові слова: Державний бюджет, бюджет, загальний фонд бюджету, спеціальний фонд бюджету, доходи, видатки, дефіцит бюджету.

KUDRENKO N. V.
KLOCHKO V. S.

Государственный бюджет Украины 2020. Анализ основных показателей Государственного бюджета Украины в 2017 – 2020

Предмет исследования – Государственный бюджет Украины.

Целью написания статьи является определение основных показателей, формирующих Государственный бюджет Украины и исследования причин их изменений.

Методология проведения работы – использованы методы анализа и синтеза (при проведении анализа Государственного бюджета Украины), метод сравнения (при сопоставлении данных из Государственного бюджета Украины за 2017 – 2020).

Результаты работы – выяснено структуру общего и специального фондов, определены какие статьи формируют Государственный бюджет Украины. Сопоставлены бюджеты за разные годы и прослежено динамику и структуру основных показателей. Выяснено, что правильное формирование Государственного бюджета является актуальной задачей в Украине, поскольку в последнее время наблюдается дефицит бюджета. С целью поиска предложений по решению проблемы дефицита бюджета проведен детальный анализ Государственного бюджета Украины, рассмотрена структура Государственного бюджета за фондами, а также основные составляющие доходной и расходной частей. Определены какие статьи бюджета являются наиболее значимыми при его формировании. Оценено динамику роста и уменьшения отдельных показателей бюджета в течение 2017 – 2020 гг. Предложены направления уравнивания расходов и доходов бюджета для улучшения общего экономического состояния страны.

Выводы. С каждым годом наблюдается дефицит бюджета, что обуславливает целесообразность его тщательного исследования с целью определения всех преград на пути к правильному формированию бюджета. Главным фактором финансовой стабильности экономики является отсутствие дефицита Государственного бюджета, что можно достичь через увеличение доходной части или уменьшение расходной части.

Ключевые слова: Государственный бюджет, бюджет, общий фонд бюджета, специальный фонд бюджета, доходы, расходы, дефицит бюджета.

KUDRENKO N. V.
KLOCHKO V. S.

State Budget of Ukraine 2020. Analysis of the main indicators of the State Budget of Ukraine 2017 – 2020

The subject of the study is the State Budget of Ukraine.

The purpose of writing the article is to determine the main indicators that form the state budget of Ukraine and study the reasons for their changes.

Methodology of work – used methods of analysis and synthesis (when analyzing the State Budget of Ukraine), the method of comparison (when comparing data from the State Budget of Ukraine for 2017 – 2020).

The results of the work – the structure of the general and special funds is clarified, it is determined which articles form the State Budget of Ukraine. Budgets for different years are compared and the dynamics and structure of key indicators are traced. It was found that the correct formation of the State Budget is an urgent task in Ukraine, as there has been a recent budget deficit. In order to find proposals for solving the problem of budget deficit, a detailed analysis of the State Budget of Ukraine was conducted, the structure of the State Budget by funds, as well as the main components of revenue and expenditure parts were considered. It is determined which budget items are the most significant in its formation. The dynamics of growth and reduction of certain budget indicators during 2017 – 2020 is estimated. The directions of balancing budget expenditures and revenues to improve the general economic condition of the country are proposed.

Conclusions. Every year there is a budget deficit, which determines the expediency of its careful study in order to identify all obstacles to the proper formation of the budget. The main factor in the financial stability of the economy is the absence of a state budget deficit, which can be achieved by increasing the revenue side or reducing the expenditure side.

Keywords: State budget, Budget, general budget fund, special budget fund, income, expenditures, budget deficit.

Постановка проблеми. Формування бюджету є досить складним та важливим процесом. Через бюджет забезпечується виконання функцій держави. Для виконання своїх функцій державі потрібно мати достатню кількість грошових коштів, які формуються шляхом перерозподілу ВВП, що здійснюється державою, насамперед через державний бюджет [1]. Основним призначенням бюджету є регулювання розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту за різними підрозділами виробництва, адміністративно-територіальними утвореннями, галузями економіки, верствами населення, виходячи з потреб ринкового господарства відповідно до визначеної фінансової політики.

В сучасних умовах господарювання та економічному стані України, який викликаний чималою кількістю проблем, зокрема: порушенням територіальної цілісності і суверенітету країни, політичною нестабільністю, недосконалою законодавчою базою тощо, Державний бюджет відіграє важливу роль [2]. Тому необхідно відповідально підходити до вирішення такого питання: «Яким найбільш оптимальним способом сформувавши Державний бюджет?».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та розподілу Державного бюджету України, а саме його розгляду, аналізу та прогнозування досліджували багато відомих економістів та науковців, серед яких: Єфименко Т., Золоторогов В., Ларіна Я., Устенко О., Таргулов Я., Комаринський І., Радіонов Ю., Дуда Н., Зимовець В., Базилевич В., Пасічник Ю., Барановський М., Глуценко В., Даниленко А., Кириленко

О., Ковалюк О., Науменкова С., Мельничук В., Соколовська А., Ткаченко Н., Чернелевський Л., Чугунов І., Федосова В., Юрій С. та багато інших.

Завдання статті. Аналіз Державного бюджету України відповідно до законів та звітів Державної казначейської служби України, визначення недоліків та основних проблем.

Виклад основного матеріалу. Державний бюджет є головним фінансовим планом країни на бюджетний період, який являється кошторисом доходів і видатків фінансових ресурсів держави [3, с.32]. Бюджет складається із загального та спеціального фондів (див. табл. 1) [4, с. 75].

Відповідно до Закону України «Про державний бюджет України на 2020 рік»[5], визначено доходи Державного бюджету України у сумі 1 022 051,9 млн. грн. та видатки Державного бюджету України у сумі 1 270 677,1 млн. грн. (див. табл. 2).

Проаналізувавши Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік», Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», з табл. 2 видно, що кожного року видатки перевищують доходи. У 2017 р. – на 70 136,2 млн. грн. (9,094%), у 2018 р. – на 73 931,8 млн. грн. (8,054%), у 2019 р. – на 85 998,2 млн. грн. (8,381%), у 2020 р. – на 248 625,2 млн. грн. У 2020 р. порівняно з 2017 р. видатки перевищували доходи на 178 488,9 млн. грн. (28,21%).

Щодо повернення кредитів до Державного бюджету України та надання кредитів з Державного

Таблиця 1. Структура бюджету за фондами

Загальний фонд	Спеціальний фонд
1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету; 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету; 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету); 4) фінансування загального фонду бюджету.	1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування; 2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ); 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету); 4) фінансування спеціального фонду бюджету

Джерело: [4]

Таблиця 2. Структура Державного бюджету України з поділом на загальний та спеціальний фонди у 2017–2020 рр., млн. грн.

Роки	Загальний фонд		Перевищення видатків над доходами	Спеціальний фонд		Перевищення видатків над доходами	Загальний бюджет		Перевищення видатків над доходами
	Доходи	Видатки		Доходи	Видатки		Доходи	Видатки	
2017	702 024,1	767 983,5	-65 959,4	69242,5	73419,3	-4 176,8	771266,6	841402,8	-70136,2
2018	842 853,6	906 034,1	-63 180,5	75145,2	85896,5	-10 751,3	917998,9	991930,7	-73931,8
2019	928 498,4	1 005 758,0	-77 259,6	97623,9	106362,4	-8 738,5	1026122,3	1 112 120,4	-85998,1
2020	858 745,2	1 138 417,4	-279 672,2	163305,7	132259,7	31 046,0	1022051,9	1270677,1	-248625

Джерело: складено за даними [5], [6], [7], [8]

бюджету України, детальна інформація наведена в табл. 3 і табл. 4 відповідно.

Відповідно до табл. 3 повернення кредитів до Державного бюджету України з кожним роком збільшується до 2019 року. У 2019 р. порівняно з 2017 р., показник збільшився на 3 521,8 млн. грн. (56,740%). Але у 2020 році майже в 3 рази зменшилося повернення кредитів порівняно з 2019 роком. До загального фонду повернення кредитів зменшилося на 1 478,9 млн. грн (-17,77%) якщо порівнювати з попереднім ро-

ком і збільшилося на 1 894,4 млн. грн. (38,28%) порівняно з 2017 роком.

Як видно з табл. 4, надання кредитів в загальній сумі кожного разу змінюється, тенденція має то зростаючий характер, то спадаючий. У 2020 р. порівняно з 2019 р. різко збільшилося надання кредитів з загального фонду Державного бюджету – на 986,5 млн. грн. (145,09%), що майже в 2,5 рази більше від 2019 року., але в загальній сумі у 2020 році надання кредитів з Державного бюджету збільшилося лише на 941,0 млн. грн. (6,86%).

Таблиця 3. Повернення кредитів до Державного бюджету протягом 2017–2020 рр., млн. грн.

Рік	До загального фонду	До спеціального фонду	Всього
2017	4 949,1	1 257,8	6 206,9
2018	6 000,3	1 376,4	7 376,8
2019	8 322,3	1 406,3	9 728,6
2020	6 843,5	543,1	7 386,5

Джерело: складено за даними [5], [6], [7], [8]

Таблиця 4. Надання кредитів з Державного бюджету протягом 2017–2019 рр., млн. грн.

Рік	З загального фонду	З спеціального фонду	Всього
2017	1 317,8	12 399,9	13 717,6
2018	856,2	13 238,1	14 094,3
2019	679 913,2	13 039,9	13 719,8
2020	1 666,4	12 994,4	14 660,8

Джерело: складено автором за даними [5], [6], [7], [8]

Таблиця 5. Доходи Державного бюджету України протягом 2017–2020 рр.

Показник	Рік, млн. грн.			
	2017	2018	2019	2020
Податкові надходження	627 153,7	753 815,6	799 776,0	851 115,6
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	141 945,3	188 624,1	217 040,6	225 976,3
Податок та збір на доходи фізичних осіб	75 033,4	91 741,8	109 954,0	117 281,3
Податок на прибуток підприємств	66 911,9	96 882,3	107 086,3	108 695,0
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	48 661,1	45 265,7	46 746,9	52 475,7
Внутрішні податки на товари та послуги	422 274,1	493 360,6	502 048,1	538 896,2
ПДВ з вироблених в Україні товарів	63 450,4	79 130,9	88 929,8	126 486,6
ПДВ з ввезених на територію України товарів	250 530,2	295 377,3	289 760,4	274 113,5
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	66 303,7	71 143,8	69 897,1	80 449,2
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	41 989,7	47 708,6	53 460,8	57 846,9
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	24 541,8	27 076,6	30 086,0	30 460,5
Інші податки та збори	-10 951,6	-505,1	3 855,0	3 306,2
Неподаткові надходження	128 579,1	164 683,1	186 750,1	212 957,2
Доходи від власності та підприємницької діяльності	71 553,7	87 170,4	114 414,8	119 155,9
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	10 437,6	18 413,6	10 377,7	9 772,0
Інші неподаткові надходження	10 882,6	12 399,9	15 762,6	15 038,2
Власні надходження бюджетних установ	35 705,1	46 699,2	46 194,8	68 991,1
Доходи від операцій з капіталом	286,9	657,5	183,0	79,3
Надходження від продажу основного капіталу	39,8	33,6	30,0	38,5
Надходження від реалізації державних запасів товарів	182,0	573,2	76,0	2,4
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	65,1	50,8	77,0	38,4
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1 607,4	1 464,8	1 139,9	1 029,7
Цільові фонди	29 847,1	187,5	1 770,8	187,1
Офіційні трансферти	5 967,7	7 306,3	8 725,0	10 658,0

Джерело: складено за даними [9]

Для того, щоб визначити шляхи оптимального використання дохідної частини Державного бюджету більш детально розглянемо його доходи.

Як бачимо з таблиці 5, головною часткою доходів Державного бюджету протягом 2017–2020 років залишаються податкові надходження, що становить близько 80–83% усіх доходів бюджету. Протягом досліджуваного періоду спостерігається досить позитивна тенденція зростання податкових надходжень. У 2018 р. податкові надходження збільшилися на 126 662,0 млн. грн. порівняно з 2017 р. У 2019 р. показник також зріс на 106 843,6 млн. грн. порівняно з 2018 р., у 2020 р. – на 51 339,6 млн. грн. При цьому, надходження від прямих податків вдвічі перевищують надходження, що отримуються від прямих податків.

Найбільш вагомими показниками при формуванні надходжень до бюджету у 2020р., так само, як і в попередні роки залишається стаття бюджету «Внутрішні податки на товари та послуги». До статті входять: ПДВ з вироблених в Україні товарів, ПДВ з ввезених на територію України товарів, акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (спирт, лікєро–горілчана продукція, пиво, тютюн і тютюнові вироби, транспортні засоби, пальне [9]), акцизний податок з ввезених на територію України підакцизних товарів (продукції). ПДВ з ввезених на територію України товарів здебільшого формує внутрішні податки на товари та послуги і становить близько 60% даного показника. В той час, ПДВ з вироблених в Україні товарів лише 15%. Проте спостерігаєть-

ся позитивна тенденція – з кожним роком ПДВ з вироблених товарів, робіт, послуг зростає, у 2020 р. порівняно з 2019 р. – на 37 556,8 млн. грн. В 2018 р. надходження від продажу підакцизних товарів, що ввезені на територію України (алкоголь, тютюн та тютюнові вироби, нафтопродукти) становили 47 708,6 млн. грн., що на 5 718,9 млн. грн. більше, ніж в попередньому році. Таке ж зростання спостерігається і в наступних роках. У 2018 р. податку та збору на доходи фізичних осіб отримано 91 741,8 млн. грн., а податку на прибуток підприємств – 96 882,3 млн. грн. Це на 16 708,3 млн. грн. і на 29 970,4 млн. грн. більше, ніж у 2017 р. відповідно. В бюджеті на 2020 р. спостерігаємо збільшення доходів від податку на доходи фізичних осіб на 7 327,3 млн. грн., ніж у 2019 р. Надходження від податку на прибуток підприємств збільшуються в 2020 р. на 1 608,7 млн. грн. порівняно з попереднім роком.

Другою за розміром часткою (20,13%) у формуванні доходів бюджету є неподаткові надходження. Як зазначено в звітах Державної казначейської служби [9], основним джерелом доходів в розділі «Неподаткові надходження» у 2017 р. є Національний банк України, що знаходиться в складі доходів від власності та підприємницької діяльності і який, дотримуючись Закону України «Про Національний банк України» [10], надав 44 378,8 млн. грн. до бюджету. У 2018 р. – 44 614,3 млн. грн., що на 235,5 млн. грн. більше, ніж у попередньому році. У бюджеті 2020 р. Національний банк України перерахував державі 42 722,5 млн. грн. Це на 1 891,8 млн. грн. менше, ніж у 2018 р. Відповідно до табл. 5, відбулося різке збільшення надходжень від реалізації державних запасів товарів у 2018 році. У 2017 р. – 182,0 млн. грн., у 2018 р. – 573,2 млн. грн. що на 391,2 млн. грн. або в 3,15 разів більше, ніж попереднього року. В 2019 р. спостерігаємо різке зменшення надходжень від реалізації державних запасів товарів порівняно з 2018 р. Показник зменшився на 497,2 млн. грн., це майже в 7,5 разів менше, ніж в 2018 році. В 2020 році також зменшується на 75,6 млн. грн.

Але існує тенденція до зменшення коштів, які отримані від продажу землі та нематеріальних активів. У 2019 р., порівняно з 2017 р., відбулося зменшення показника на 54,7 млн. грн. В 2020 році показник зменшується в 2 рази, в грошовому виразі – на 38,6 млн. грн. У відсотко-

вому вираженні показник в 2020 році зменшився на 50,11% від показника в 2019 році.

Протилежна тенденція спостерігається щодо статті Державного бюджету України «Офіційні трансферти». У 2018 р. офіційні трансферти становили 7 306,3 млн. грн., що на 1 338,6 млн. грн. більше, ніж у 2017 р. В 2020 році показник становив 10 658,0 млн. грн., що на 1 933,0 млн. грн. більше, ніж в 2019 р. Допомога від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ протягом досліджуваного періоду постійно зменшується. У 2020 році показник зменшився на 577,7 млн. грн. порівняно з 2017 роком. Щодо цільових фондів – основним джерелом наповнення є надходження до цільового фонду для забезпечення оборони і безпеки держави. Забезпечення цього фонду відбулося за рахунок коштів, що отримані від реалізації майна, яке конфісковане за рішенням суду в зв'язку з корупційними правопорушеннями, а також конфіскованих коштів [9]. Протягом 2017–2020 рр. показник «Цільові фонди» постійно змінюється. Коливання досить вагомі. У 2018 р. показник зменшився на 29 659,6 млн. грн. в порівнянні з 2017 р. та збільшився на 1 583,3 млн. грн. – в 2019 р. В 2020 році показник знову різко змінюється в меншу сторону та становить 187,1 млн. грн., що на 1 583,7 млн. грн. менше за 2019 рік.

Стосовно видаткової частини бюджету, розглянемо основні складові за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету в табл. 6.

З даних, що представлені в табл. 6 видно, що серед видатків Державного бюджету в 2017–2019 роках найбільшу частку становлять міжбюджетні трансферти (близько 33%). У 2018 р. – 298 939,7 млн. грн., що на 26 336,8 млн. грн. більше, ніж у 2017 р. Проте у бюджеті 2019 р. спостерігається зменшення показника на 38 637,7 млн. грн. менше, ніж в попередньому році, у 2020 році – на 100 125,0 млн. грн., ніж у 2019 році, що у відсотковому вираженні зменшилося на 38,46%. Проте у 2020 році міжбюджетних трансфертів стає значно менше в структурі видатків Державного бюджету. Таким чином, найбільшу частину в 2020 році серед видатків займає показник «Соціальний захист та соціальне забезпечення» та становить 322 720,9 млн. грн. що на 1 12 602,8 млн. грн. більше порівняно з минулим роком. Причиною цього, на мою дум-

Таблиця 6. Видатки Державного бюджету України протягом 2017–2020 рр. загальнодержавні функції

Показник	Рік, млн. грн.				Абсолютне відхилення 2020р. порівняно з 2017р., +/-
	2 017,0	2 018,0	2 019,0	2 020,0	
Загальнодержавні функції	142 492,7	162 958,1	168 194,4	163 850,1	21 357,4
Оборона	74 346,2	97 024,1	106 627,8	120 374,1	46 027,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	87 850,5	116 875,9	142 389,8	157 675,8	69 825,3
Економічна діяльність	47 000,1	63 600,9	72 363,7	168 990,0	121 989,9
Охорона навколишнього природного середовища	4 739,9	5 241,2	6 317,6	6 636,8	1 896,9
Житлово–комунальне господарство	16 948,1	296,9	108,0	88,5	–16 859,6
Охорона здоров'я	16 729,4	22 618,0	38 566,6	124 923,7	108 194,3
Духовний та фізичний розвиток	7 898,1	10 107,1	9 997,0	9 826,4	1 928,3
Освіта	41 297,3	44 324,3	51 656,6	52 857,8	11 560,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	144 478,9	163 865,6	210 118,2	322 720,9	178 242,0
Міжбюджетні трансферти	272 602,9	298 939,7	260 302,0	160 177,1	–112 425,8
Всього	856 384,1	985 851,8	1 075 122,1	1 288 121,3	431 737,2

Джерело: складено за даними [8]

ку, стало виникнення епідемічної ситуації в Україні, а саме, поширення вірусу COVID–19.

Друге місце у структурі видатків за 2017 – 2019 рр. займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. З кожним роком видатки збільшуються. У 2018 р. – на 19 386,7 млн. грн., у 2019 р. – на 46 252,6 млн. грн. порівняно з 2017 р. та 2018 р. відповідно. Як бачимо видатки на соціальну сферу суттєво перевищують видатки на економічну діяльність. Це говорить про те, що економічний розвиток країни знаходиться на низькому рівні. Соціальний сектор країни має такі недоліки:

На жаль, соціальна допомога надається здебільшого тим людям, яким ця допомога не дуже потрібна. В той час, люди, які потребують допомоги, не отримують її на достатньому рівні.

Надані послуги часто є не досить ефективними, населення країни – незадоволене їх якістю та обсягом.

Зокрема, це стосується житлово–комунального господарства: комунальні платежі завищені і не належної якості. Згідно таблиці, значних змін зазнали видатки на житлово–комунальне господарство. У 2017 р. ці видатки становили 16,9 млн. грн., але у 2018 р. відбулося різке збільшення – на 280,0 млн. грн. Через що значна частина

українців знаходиться в умовах бідності. Як наслідок, чимала кількість громадян мігрують до інших країн в пошуках кращих умов життя Проте в 2019 році і в 2020 році спостерігається спадна тенденція даного показника. Щоб ситуація, яка виникла в 2018 році, а саме завищенні комунальні платежі, не повторювалася, необхідно контролювати тарифікації послуг на постійній основі.

Змін зазнали також видатки на економічну діяльність, проте, на відміну від видатків житлово–комунального господарства, в кращий бік. У 2017 р. показник становив 47 000,1 млн. грн., у 2018 р. – збільшився на 16 600,7 млн. грн., а у 2019 р. – на 8 762,9 млн. грн. У 2020 році показник різко збільшився – на 96 626,3 млн. грн. порівняно з 2019 роком. Як зазначено у звітах Державної казначейської служби [9], основними складовими, через які збільшувалися видатки на економічну діяльність є: сільське господарство, транспорт та дорожнє господарство. Зокрема, зросли субсидії та допомоги на покриття збитків підприємств сільського господарства.

Відбувається зростання видатків на оборону. Проте це є цілком виправданим, адже основою національної безпеки є належне функціонування силових структур. З 2017 р. по 2019 р. видатки на оборону збільшилися на 25 701,7 млн. грн.

Це пов'язано з проведенням антитерористичної операції, що потребує належного фінансування тих програм та заходів, які спрямовані на покращення військової техніки (поточний та капітальний ремонт, модернізація), збільшення військово-вслужбовців тощо. В 2020 році показник дещо зменшується якщо порівнювати з 2019 роком, але не досить суттєво.

Необхідно зменшити видатки на загальнодержавні функції, що становлять 17% всієї кількості видатків Державного бюджету України. При аналізі складу даної категорії виявлено, що значну частку (22%) складають видатки на вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування. Зменшення видатків на утримання держапарату можна зробити шляхом скорочення штату, що вже поступово відбувається. Протягом досліджуваного періоду збільшуються видатки на охорону здоров'я, зокрема, на надання первинної медичної допомоги та на освіту, що пов'язано з низкою реформ в державі.

Висновки

В результаті проведеного дослідження з'ясовано, що кожна із складових дохідної та видаткової частин Державного бюджету України впливає на сукупну структуру бюджету. Проте розподіл бюджетних коштів здійснюється не досить ефективно. Перепонами є: недостатній контроль за втіленням бюджетних програм, недосконалість фіскальна політика. Важливим чинником фінансової стабільності економіки є відсутність дефіциту державного бюджету. Але кожного року в Україні спостерігається дефіцит бюджету. Ця проблема не є критичною при правильному її регулюванні. Вирішити її можна одним з двох способів: збільшення дохідної частини чи зменшення видаткової частини. В першу чергу, необхідно приділити увагу тим статтям доходів, які є найменш розвинутими, наприклад – доходи від операцій з капіталом, при збільшенні яких знизиться залежність бюджету від податкових надходжень. При формуванні видаткової частини, потрібно орієнтуватися на величину одержаних доходів і враховувати реальний стан економіки, щоб досягти певної пропорційності темпів зростання між цими частинами.

Список використаних джерел

1. Фоменко Ю. О. Значення бюджету та бюджетного процесу у суверенній державі. [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу : <http://ndi-fp.nusta.com.ua/thesis/83/>

2. Західна О. Р., Петик Л. О., Щур-Живко О. С. Аналіз доходів та видатків Державного бюджету України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/165.pdf>

3. Шевчук І. Л., Черепанова В. О., Ставерська Т. О. Бюджетна система : навч. посіб. Друге вид., переробл. і допов. / І.Л. Шевчук, В.О. Черепанова, Т.О. Ставерська / – Харків : видав. Іванченко І. С., 2015. – 284 с.

4. Федосова В. М., Юрій С. І. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 [1] с.

5. Закон України «Про державний бюджет України на 2020 рік» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020. – № 5, ст. 31. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>

6. Закон України «Про державний бюджет України на 2019 рік» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. – № 50, ст. 400. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#n175>

7. Закон України «Про державний бюджет України на 2018 рік» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. – № 3-4, ст. 26. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

8. Закон України «Про державний бюджет України на 2017 рік» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. – № 3, ст. 31. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>

9. Державна казначейська служба України. Звітність. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

10. Закон України «Про Національний банк України» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999. – № 29, ст. 238. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

References

1. Fomenko Yu. O. Znachennya byudzhetu ta byudzhethnoho protsesu u suverennyi derzhavi. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ndi-fp.nusta.com.ua/thesis/83/>

2. Zakhidna O. R., Petyk L. O., Shchur-Zhyvko O. S. Analiz dokhodiv ta vydatkiv Derzhavnoho byudzhetu Ukrainy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/165.pdf>

3. Shevchuk I. L., Cherepanova V. O., Stavets'ka T. O. Byudzhethna sistema : navch. posib. Druhe vyd., per-

erobl. i dopov. / I.L. Shevchuk, V.O. Cherepanova, T.O. Stavers'ka / – Kharkiv : vydav. Ivanchenko I. S., 2015. – 284 s.

4. Fedosova V. M., Yuriy S. I. Byudzhetna systema : pidruch. / za nauk. red. V. M. Fedosova, S. I. Yuriya. – K. : Tsentr uchbov. literatury ; Ternopil' : Ekon. dumka, 2012. – 871 [1] s.

5. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2020 rik» / Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2020. – № 5, st. 31. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>

6. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2019 rik» / Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2018. – № 50, st. 400. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#n175>

7. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2018 rik» / Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2018. – № 3-4, st. 26. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyy byudzhet Ukrainy na 2017 rik» / Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2017. – № 3, st. 31. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>

9. Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrainy. Zvitnist'. Ofitsiynny sayt. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

10. Zakon Ukrainy «Pro Natsional'nyy bank Ukrainy» / Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR), 1999. – № 29, st. 238. Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

Дані про авторів

Кудренко Наталія Володимирівна,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій

Клочко Вікторія Сергіївна,

здобувачка Національного університету харчових технологій

Данные об авторах

Кудренко Наталья Владимировна,

к.э.н., доцент кафедры учета и аудита, Национальный университет пищевых технологий

Клочко Виктория Сергеевна,

студентка, Национальный университет пищевых технологий

Data about the authors

Nataliia Kudrenko,

Candidate of economic sciences, Associate Professor of Department of Accounting and Auditing, National university of food technologies

Viktoriia Klochko,

Student National university of food technologies

УДК 338.45.01

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179908>
ІЛЛІЧОВ Р.В.

Ідентифікація стратегічних видів діяльності в промисловості України

Предметом дослідження є теоретико-методологічні аспекти ідентифікації та обґрунтування пріоритетних видів економічної діяльності в промисловості України.

Метою дослідження є визначення стратегічних видів економічної діяльності для активізації розвитку промисловості України і узагальнення заходів державної політики, спрямованих на підтримку відповідних сфер вітчизняного господарства.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність наукових методів, у тому числі методи аналізу та синтезу, структурно-логічний метод, історичний метод, метод графічного представлення результатів.

Результати роботи. Визначено основні причини та наслідки деіндустріалізації економіки України протягом останнього десятиріччя. З використанням авторського підходу обґрунтовано пріоритетні види економічної діяльності у секторі переробної промисловості для активізації якісних структурних змін у вітчизняному виробництві та експорті. Окреслено напрямки удосконалення економічної політики держави з метою побудови ефективної системи стимулювання розвитку стратегічних видів промислової діяльності в Україні.

Галузь застосування результатів: державне управління економікою, публічні закупівлі, стратегічне планування розвитку національного господарства, економіка промисловості та зовнішньої торгівлі.

Висновки. Перспектива реіндустріалізації вітчизняної економіки тісно пов'язана із здатністю держави забезпечити ефективну підтримку для випереджаючого розвитку стратегічно важливих галузей промисловості, що вироблятимуть складну інноваційну продукцію з високим рівнем доданої вартості й конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Результати дослідження засвідчують, що відповідні можливості знаходяться передусім у сфері виробництва транспортних засобів та різноманітних частин до них, електричних двигунів і трансформаторів, спеціалізованого обладнання. Реалізація цих можливостей потребує розгортання промислової політики за низкою інституційних напрямів (ЕКА, індустріальні парки, банк розвитку, торгові представництва), а також удосконалення системи публічних закупівель машинобудівної продукції через вимоги щодо локалізації.

Ключові слова: деіндустріалізація, промисловість, стратегічні види діяльності, економічна політика, публічні закупівлі, локалізація.

ИЛЬИЧЁВ Р.В.

Идентификация стратегических видов деятельности в промышленности Украины

Предметом исследования являются теоретико–методологические аспекты идентификации и обоснования приоритетных видов экономической деятельности в промышленности Украины.

Цель исследования – определение стратегических видов экономической деятельности для активизации развития промышленности Украины и обобщения мер государственной политики, направленных на поддержку соответствующих отраслей отечественного хозяйства.

Методы исследования. В работе использовано совокупность научных методов, в том числе методы анализа и синтеза, структурно–логический метод, исторический метод, метод графического представления результатов.

Результаты работы. Определены основные причины и последствия деиндустриализации экономики Украины в течении последнего десятилетия. С использованием авторского подхода обоснованы приоритетные виды экономической деятельности в секторе перерабатывающей промышленности для активизации качественных структурных изменений в отечественном производстве и экспорте. Очерчены направления совершенствования экономической политики государства с целью построения эффективной системы стимулирования развития стратегических видов промышленной деятельности в Украине.

Сферы применения результатов: государственное управление экономикой, публичные закупки, стратегическое планирование развития национального хозяйства, экономика промышленности и внешней торговли.

Выводы. Перспектива реиндустриализации отечественной экономики тесно связана со способностью государства обеспечить эффективную поддержку для опережающего развития стратегически важных отраслей промышленности, способных производить сложную инновационную продукцию с высоким уровнем добавленной стоимости и конкурентоспособности на внешних рынках. Результаты исследования свидетельствуют, что соответствующие возможности находятся прежде всего в сфере производства транспортных средств и различных частей к ним, электродвигателей и трансформаторов, специализированного оборудования. Реализация этих возможностей требует развертывания промышленной политики по ряду институциональных направлений (ЭКА, индустриальные парки, банк развития, торговые представительства), а также совершенствования системы публичных закупок машиностроительной продукции путем введения требований по локализации.

Ключевые слова: деиндустриализация, промышленность, стратегические виды деятельности, экономическая политика, публичные закупки, локализация.

Identification of strategic activities in the industry of Ukraine

The subject of the study is theoretical and methodological aspects of identification and substantiation of priority types of economic activities in the industry of Ukraine.

The purpose of the study is to identify strategic types of economic activities to intensify the development of Ukrainian industry, and to generalize state policy measures aimed at supporting the relevant branches of the domestic economy.

Methods of research. A set of scientific methods have been used, including methods of analysis and synthesis, structural–logical method, historical method, the method of graphical representation of results.

Results. The main causes & consequences of Ukraine's economy deindustrialization over the last decade are identified. Using the author's approach, the priority types of economic activities in manufacturing for intensification of qualitative structural changes in domestic production and exports are substantiated. The ways to improve economic policy aimed at constructing effective system to stimulate the development of strategic areas of industrial activities in Ukraine are outlined.

Spheres of results' application: public economic management, public procurement, strategic planning of the national economy, industrial economics and foreign trade.

Conclusions. The prospect of Ukraine's economy reindustrialization is closely linked to the state's ability to provide effective support for advanced development of strategically important industries that will produce complex innovative goods with high level of value added and competitiveness in foreign markets. The results show that key development opportunities are primarily focused in production of vehicles and various parts for vehicles, electric motors and transformers, specialized equipment, etc. Taking these opportunities requires the development of industrial policy in a number of institutional areas (export–credit agency, industrial parks, development bank, trade representatives), as well as improving the system of public procurement of engineering products through local content requirement.

Keywords: deindustrialization, industry, strategic activities, economic policy, public procurement, local content requirement.

Постановка проблеми. Промисловий сектор України зазнав суттєвого падіння у результаті втрати російського ринку збуту, часткової руйнації виробничо–експортного потенціалу в ОРДЛО та посилення світових протекціоністських тенденцій (зокрема, на міжнародному ринку металургійної продукції). Вітчизняне виробництво досі перебуває на рівні значно нижчому, ніж у 2012 р. перед початком рецесії у 2013 р. та подальшого наростання кризових процесів. За підсумками 2020 р. індекс промислової продукції в Україні склав 78,5% від рівня 2012 р. За незначними винятками, переважна більшість галузей вітчизняної промисловості досі не досягли докризового рівня виробництва та реалізації продукції. В особливо критичній ситуації перебуває машинобудування, що виготовляє найбільш технологічну продукцію з високим рівнем доданої вартості. У 2020 р. обсяг виробленої в Україні машинобудівної продукції склав всього 60,2% від рівня 2012 р. Виробни-

цтво продукції сільськогосподарського машинобудування у цей період зменшилось у 1,5 рази, залізничних локомотивів і рухомого складу – у 4,8 рази, автотранспортних засобів – у 5,6 разів [1]. І це без урахування втрат на тимчасово окупованих територіях на півдні та сході країни.

Вітчизняні підприємці здебільшого не вбачають реальних перспектив у розвитку промислового виробництва і диверсифікують свою діяльність у сільське господарство. Як наслідок, спостерігається виразна тенденція до аграризації української економіки – частка сільськогосподарського сектора у ВВП протягом 2007–2019 рр. зросла з 6,5 до 9,0%, тоді частка переробної промисловості знизилась з 17,6 до 10,8% [2]. Створювана у вітчизняній промисловості додана вартість за обсягом майже повністю зрівнялась з доданою вартістю у сільському господарстві, наочно засвідчивши деіндустріалізацію та примітивізацію економіки України (рис. 1).

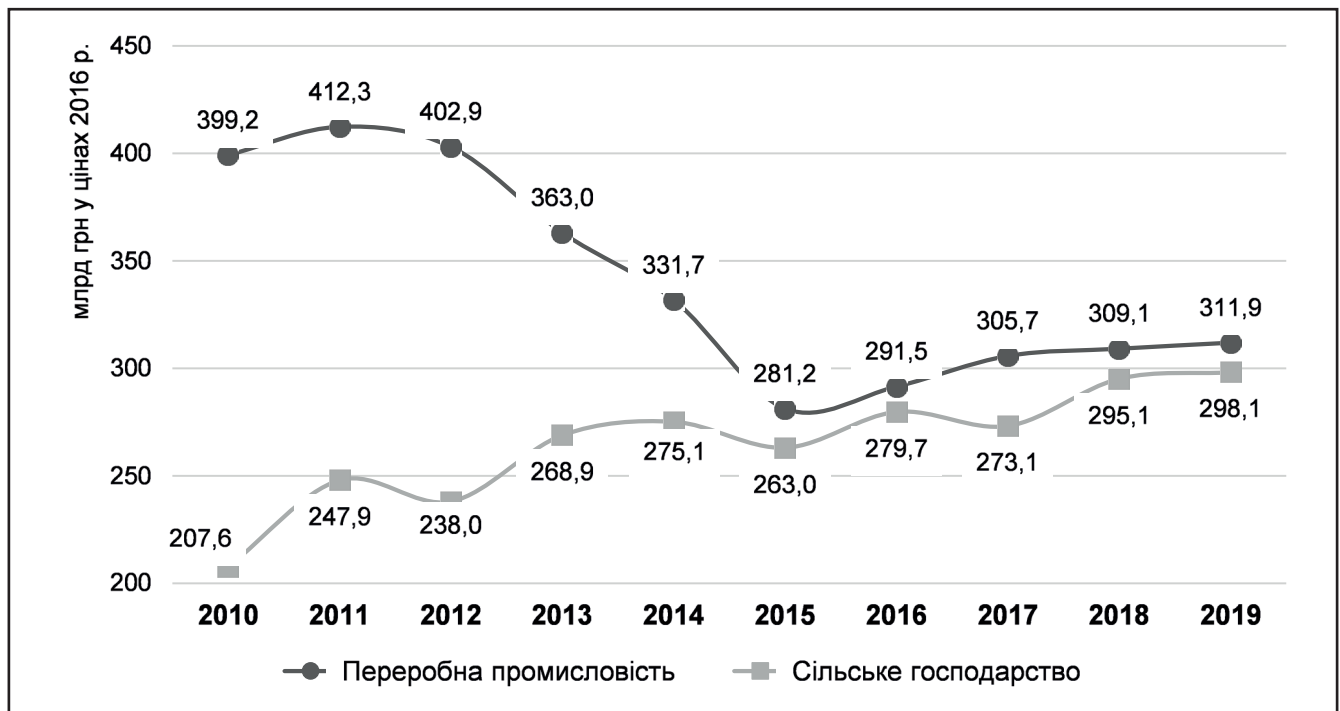
Прискорений занепад виробничої бази у поєднанні із закриттям зовнішніх ринків посилив негативні тенденції у динаміці та структурі вітчизняного експорту. Впродовж 2012–2020 рр. частка продукції машинобудівної у структурі товарного експорту України скоротилась з 18,6 до 10,6%. Водночас частка зернових культур збільшилась з 10,3 до 19,1%, рослинних жирів – з 6,2 до 11,7%, залізорудної сировини – з 4,7 до 9,0% [4]. Посилення сировинної орієнтації експорту підриває позиції України у світі, обумовлює нееквівалентний зовнішньоторговельний обмін та постійну кризу торгового балансу, а також послаблює економіку країни перед ризиками цінових коливань на міжнародних сировинних ринках.

Українські виробники стрімко втрачають позиції не лише на зовнішньому, але і на внутрішньому ринку. В структурі роздрібного товарообороту продажів непродовольчої продукції переважають імпортні товари. Їх частка протягом 2012–2020 рр. збільшилась з 58,1 до 67,1%. Особливо значним на внутрішньому ринку є засилля іноземного одягу (92,8%) та взуття (92,5%), автомобілів і деталей до них (96,0%), телекомунікаційного устаткування (99,7%), побутових електроприладів (91,6%) [5]. За оцінками ек-

пертів, навіть у публічних закупівлях проникнення імпоротної продукції сягає 38%.

ПІІ надходять слабо, їх обсяг в масштабі національної економіки залишається незначним (в межах 2–4% від ВВП). У найбільш кризові 2015 та 2020 р. чистий притік іноземного капіталу мав від’ємні значення. Обсяги внутрішніх капітальних інвестицій теж недостатні, через що питома вага валового нагромадження основного капіталу (ВНОК) є занадто низькою для того, щоб запуснути розширене відтворення економіки. Співвідношення ВНОК до ВВП протягом 2012–2020 рр. зменшилось з 18,5 до 12,6% [6]. Господарський комплекс стагнує у режимі проїдання решток виробничого потенціалу.

Деструктивні процеси в економіці закономірно призводять до відтоку найбільш працездатної робочої сили. Міграційний рух населення на сучасному етапі об’єктивно стримують заходи, пов’язані з протидією поширенню коронавірусної хвороби COVID–19. Але ще станом на 01.07.2019 р. департамент народонаселення ООН зафіксував кількість міжнародних мігрантів українського походження поза межами України в обсязі 5,9 млн. осіб (з них 3,2 млн – трудові мігранти, що приїхали на тимчасові заробітки; решта – вже освоїлися та пустили корін-

Рисунок 1. Динаміка доданої вартості у переробній промисловості та сільському господарстві України в 2010–2019 рр., млрд грн

Джерело: укладено автором за даними [3]

ня на новому місці проживання). При цьому у період 2015–2019 рр. число трудових мігрантів з України зросло приблизно на 200 тис. осіб. Таким чином, у середньому країну щорічно покидало на 40 тис. осіб більше, ніж верталось додому. Україна наразі перебуває на 8-му місці у світі за кількістю трудових мігрантів.

Очевидно, що за наявності викликів такого порядку самі лише ринкові механізми і стихійні процеси розвитку світового господарства не здатні призвести до необхідних структурних зрушень в економіці України. Постає необхідність у цілеспрямованому та системному застосуванні заходів промислової політики держави з метою створення належних стимулів для залучення інвестицій, освоєння новітніх технологій і розвитку виробництва за найбільш перспективними видами економічної діяльності в контексті забезпечення випереджаючого розвитку вітчизняного господарства і підвищення рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню перспективних напрямів розвитку промисловості України присвячено низку наукових напрацювань, серед яких слід виокремити аналітичну доповідь фахівців Інституту економіки і прогнозування на тему: «Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки» [7], а також публікації О.Л. Черненка [8], Г.М. Котіної, М.М. Степури та Т.В. Табакової [9], Ф.В. Узунова [10] та ін. Зокрема, О.Л. Черненко запропонував багатокритеріальний методичний підхід для ідентифікації пріоритетних видів економічної діяльності у промисловості на основі показників випуску продукції, створення валової доданої вартості, споживання паливно-енергетичних ресурсів, заміщення імпорту та ін. Колектив авторів на чолі з Г.М. Котіною розглядають проблему оптимального розподілу обмежених бюджетних видатків та визначення питомої ваги фінансування пріоритетних секторів промисловості для забезпечення макроекономічної стабільності в державі. Ф.В. Узунов виділяє пріоритетні галузі промисловості з точки зору розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Віддаючи належне існуючим доробкам з порушеної проблематики, слід наголосити, що побудові комплексної методології для ідентифікації й обґрунтування пріоритетних «точок зростання» промисловості України досі залишається приділено недостатню увагу,

що визначає необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета статті – визначити й обґрунтувати пріоритетні види економічної діяльності з точки зору активізації промислового виробництва в Україні та запропонувати перелік невідкладних заходів державної політики, спрямованих на підтримку відповідних сфер вітчизняного господарства.

Виклад основного матеріалу. Подолання наслідків деіндустріалізації економіки України передусім залежить від структурної модернізації вітчизняної промисловості. Необхідно, щоб держава взяла на себе функції суб'єкта цілеспрямованої і динамічної структурної політики, спробувала подолати системні недоліки і сформувати необхідні економічні та інституційні передумови для переведення промислового виробництва на шлях інтенсивного розвитку. Як свідчить досвід високорозвинених країн, запорукою проведення ефективної структурної політики держави є правильний вибір галузевих пріоритетів, що стануть «точками зростання» національної економіки. Якщо спиратись на діючі нормативно-правові акти (стратегії, цільові програми розвитку), що так чи інакше пов'язані із проголошенням певних видів економічної діяльності як пріоритетних для промисловості України, то виконати поставлене завдання не видається можливим. Постає проблема занадто великої кількості таких пріоритетів та відсутності способу встановлення правильної ієрархії між ними. Крім того, що більшою є кількість підтримуваних державою пріоритетних галузей, то більшою є потреба у фінансових ресурсах. Відповідно, в умовах поточної обмеженості у бюджетних видатках, кількість встановлених пріоритетів має бути максимально конкретизована.

На сучасному етапі перед вітчизняною промисловістю стоїть виклик відновити зростання в умовах недостатньо розвинутого внутрішнього ринку, відтак вбачається за доцільне орієнтуватися передусім на динамічні міжнародні ринки товарів з високою доданою вартістю й державне споживання відповідної продукції всередині країни. Ці два напрями видаються ключовими для визначення «точок зростання» промисловості України, принаймні на початкових стадіях реіндустріалізації, доки внутрішній попит на інноваційні товари залишається низьким, а реалізація масштабних інфраструктурних проектів стримується через нестачу інвестиційних ресурсів.

Що стосується першого напрямку, то для оцінки перспектив нарощення експорту з України товарів переробної промисловості як основи розвитку обробних потужностей у даному дослідженні використано комплекс методичних підходів, які передбачають оцінювання іноземного попиту на перспективну продукцію і можливостей вітчизняного промислового комплексу забезпечити пропозицію відповідних товарів. Для виявлення таких можливостей застосовано методологію оцінювання економічної складності та продуктового простору, яка дозволила перейти від визнання важливості та якісного ранжування видів виробничої діяльності до кількісного вимірювання складності тих чи інших виробництв, візуалізації та інтерпретації економічної спеціалізації національних економік. Продуктовий простір у формі мережевої мапи демонструє існуючі виробничі можливості країни та близькі до них товари, на яких країна теж може спеціалізуватися завдяки вже наявним продуктивним знанням [11, с. 45].

Ключовими у даній методиці є поняття складності продукції за товарними групами та відстані цих груп до експортного кошика. Поняття економічної складності в цьому випадку охоплює обсяг та інноваційний рівень знань, необхідних для виготовлення продукції, а відстань – здатність національної економіки ефективно ці знання освоїти та/або застосувати в середньостроковому періоді з огляду на накопичений потенціал. Значна відстань до кошика свідчить про низький потенціал національної економіки оперативно розвинути виробництво певного товару, про необхідність залучення значних інвестиційних ресурсів та складних технологій для відкриття виробництва конкурентоспроможної продукції за товарною позицією/групою, що аналізується. За своєю сутністю концепт відстані постулює, що структурна політика у сфері реалізації селективних заходів державної підтримки повинна виходити із реалістичних уявлень про можливості господарського комплексу країни оперативно розвинути виробництво того чи іншого виду продукції.

Виходячи із збалансованого стратегічного підходу, що одночасно враховує відстань перспективних промислових товарів у продуктовому просторі до тих, на яких нині спеціалізується вітчизняна промисловість (характеризує перспективність їхнього виробництва, виходячи з наявних умов), економічну складність перспективних

товарів (оцінює створюваний таким виробництвом/експортом рівень добробуту), перспективу якісних структурних зрушень (відображає здатність до подальшої диверсифікації експорту), а також динаміку та місткість відповідних зовнішніх ринків, ідентифіковано 25 товарних груп за рахунок яких першочергово може бути активізовано промислове виробництво для забезпечення стабільного і випереджаючого економічного зростання та відновлення конкурентоспроможності промислового сектора України (табл. 1).

Незважаючи на кризовий стан вітчизняного автомобілебудування, саме ця галузь має найбільший потенціал стати осердям ефективних структурних змін в економіці України через активізацію виробництва та експорту конкурентоспроможних легкових та вантажних автомобілів, тракторів, автобусів, кузовів, трансмісійних валів (коробок передач), підшипників, муфт, двигунів, шасі, причепів, шин із вулканізованої гуми та ін. Найбільш ємним із визначених міжнародних ринків залишається ринок легкових авто з обсягом глобального імпорту в майже 751,5 млрд дол. США у 2019 р. Значними за масштабами є також ринки вантажних автомобілів (138,4 млрд) і тракторів (50,5 млрд), що засвідчує надважливе значення спеціалізації країни на виробництві транспортних засобів для розвитку промислового й експортного потенціалу та ефективної інтеграції у світове господарство. Також перспективними галузевими напрямками диверсифікації вітчизняного виробництва й експорту є плоский прокат з легованої сталі та інші литі вироби із чорних металів, насоси для рідин, пальники, обладнання для температурної обробки матеріалів, устаткування для забезпечення регулювання та безпеки руху, частини і приладдя для вогнепальної зброї, безпечне багатошарове скло, холодильне і морозильне обладнання, фарби та лаки на основі синтетичних полімерів тощо. Слід зазначити, що найбільші темпи зростання протягом 2009–2019 рр. спостерігалися саме на глобальному ринку насосів для рідин (у середньому на 10,4% в рік), обладнання для контролю і розподілу електричного струму, тобто електричних трансформаторів (9,0%), кузовів для моторних транспортних засобів (8,4%), несамохідних причепів та напівпричепів (7,5%).

Налагодження відповідних виробництв в умовах перманентної економічної кризи в країні та

Таблиця 1. Топ-25 груп товарів переробної промисловості для запуску експортно-орієнтованих виробництв в Україні

Код за HS4	Опис товарних груп	Індекс складності продукції (PCI)	Відстань до експортного кошика (distance)	Світовий імпорт у 2019 р., млн \$	Середньо-річний приріст світового імпорту (2009-2019 рр.), %
7226	Прокат плоский із легованих сталей за-вширшки менш як 600 мм	1,450	0,795	3162,7	1,3
8483	Трансмійні вали; підшипники, муфти і пристрої для з'єднання валів	1,350	0,800	59130,4	5,0
8416	Пальники топкові; механічні топки	1,330	0,801	2499,1	1,2
8413	Насоси для рідин	1,250	0,806	65594,9	10,4
8419	Промислове обладнання для обробки матеріалів шляхом зміни температури	1,240	0,788	39473,8	2,4
8707	Кузови для моторних транспортних засобів	1,210	0,793	10169,6	8,4
4008	Вироби з вулканізованої гуми	1,060	0,791	3695,8	2,5
8701	Трактори	1,040	0,800	50471,1	7,0
8434	Обладнання для переробки молока	0,906	0,781	2009,6	3,2
8433	Машини і механізми для збирання або обмолоту сільгоспкультур	0,878	0,773	19115,7	3,3
8703	Легкові автомобілі	0,878	0,792	751484,8	5,7
3820	Антифризні препарати та готові рідкі протиобліднювальні суміші	0,849	0,789	1228,5	3,5
8501	Електричні двигуни та генератори	0,822	0,804	57265,4	5,5
9305	Частини та приладдя для вогнепальної зброї	0,813	0,786	1605,3	0,9
8706	Шасі з установленими двигунами для автомобілів	0,802	0,806	3300,6	2,1
7007	Скло безпечне, багат шарове	0,772	0,795	10577,8	3,5
8716	Несамохідні причепа та напівпричепа	0,738	0,766	26297,2	7,5
8537	Обладнання для контролю й розподілу електричного струму	0,731	0,791	64635,7	9,0
8530	Електричне устаткування для забезпечення безпеки, контролю та регулювання руху	0,670	0,780	2279,5	1,2
8431	Запчастини до навантажувального й розвантажувального обладнання	0,669	0,784	57202,7	2,8
8418	Холодильне і морозильне обладнання	0,630	0,784	44154,3	4,4
8702	Автобуси	0,458	0,774	17274,6	3,3
8704	Вантажні автомобілі	0,438	0,794	138412,4	7,3
7325	Інші литі вироби з чорних металів	0,403	0,778	5991,1	3,1
3208	Фарби та лаки на основі синтетичних полімерів	0,271	0,788	13264,0	2,4

Джерело: укладено автором за даними [12; 13]

посилення конкуренції на міжнародних ринках потребує проактивної та системної політики держави у сфері розвитку промисловості й торгівлі. З огляду на сучасний стан і недоліки вітчизняної системи державного регулювання і стимулювання економічної діяльності, невідкладними вбачаються наступні заходи:

- запуск роботи вітчизняного експортно-кредитного агентства (ЕКА) за всіма передбаченими у законодавстві напрямками, а саме страхування та гарантування експортних контрактів, реалізація програм часткової компенсації відсоткових ставок за експортними кредитами з метою здешевлення українського несировинного експорту;

- створення мережі торговельних представництв (ТП) при посольствах України за кордоном з метою захисту прав та законних інтересів вітчизняних виробників на ключових зовнішніх ринках, протидії посиленню протекціоністських тенденцій у різних країнах світу проти продукції українського виробництва;

- розширення пакета фіскальних та організаційних стимулів для управляючих компаній і резидентів індустріальних парків (ІП) задля перетворення парків на реально діючий механізм залучення інвестицій в інноваційні види промислової діяльності та активізації розвитку регіонів. Зокрема, доцільним вбачається надання резидентам ІП пільг зі сплати податку на прибуток, земельного податку, ввізного мита на інноваційне обладнання й устаткування тощо. Динамічний розвиток ІП потребує організаційного супроводу від спеціалізованого Державного агентства розвитку індустріальних парків;

- створення Державного банку розвитку як спеціальної фінансової інституції для надання довгострокових кредитів з низькими відсотками, здійснення співінвестування в масштабні інфраструктурні та виробничі проекти. Банк розвитку має компенсувати недоліки слабо розвиненого фінансового сектора України, спрямувавши капітал у стратегічні галузі промисловості.

Щодо внутрішнього ринку та раціонального використання державного попиту для стимулювання промислового виробництва, то низка пріоритетних галузевих напрямів тут визначається об'єктивною необхідністю оновлення рухомого складу наземного громадського транспорту, комунальної техніки, техніки спеціального призна-

чення та товарів енергетичного машинобудування, що відбуватиметься переважно за рахунок коштів державного та/або місцевого бюджетів. Зокрема, за оцінками експертів, наявні потреби в оновленні рухомого складу наземного громадського транспорту у великих містах України та у мережі структурних підрозділів АТ «Укрзалізниця» оцінюються щонайменше у понад 144,5 млрд грн на період 2021–2025 рр. (табл. 2).

Однак проблема полягає у тому, що Україна фактично не використовує потенціал системи публічних закупівель як інструмент для залучення інвестицій та розвитку інновацій для стимулювання зайнятості та забезпечення технологічної спроможності вітчизняної промисловості. Натомість спостерігається високий рівень проникнення імпорту в публічні закупівлі, у тому числі закупівлі високотехнологічної машинобудівної продукції, державний попит на яку може бути задоволений внутрішніми виробниками.

Наприклад, 21.02.2020 р. Маріупольська міська рада повідомила про поставку першого з 72-х нових тролейбусів білоруського виробництва, які місто планує закупити до кінця року на загальну суму понад 400 млн грн в рамках програми співпраці з ЄБРР. При цьому, остеронь залишилися всі вітчизняні виробники тролейбусів попри готовність та здатність своєчасно виготовити та поставити конкурентоспроможний продукт. І це далеко не поодинокий випадок. Так, бурхливого обговорення набуло питання щодо можливої закупівлі для Львова 100 автобусів білоруського виробництва MAZ 203 в той час, коли автобуси вітчизняного виробництва (наприклад, марки А185 «Електрон») вигідно вирізняються серед більшості

Таблиця 2. Оцінка потреб державних і комунальних підприємств України в оновленні засобів наземного транспорту у період 2021–2025 рр.

Найменування транспортних засобів	Кількість одиниць, придбаних протягом останніх 5 років	Наявна кількість, одиниць	Потреби в оновленні, одиниць	Очікувана вартість, млн. грн.
Вагони трамвая	168	2050	964	33740
Тролейбуси	372	2474	1204	7826
Громадські автобуси	449	2151	282	564
Залізничні вагони вантажні	7169	59633	8670	10404
Залізничні вагони пасажирські	59	4500	300	35560
Залізничні локомотиви	12	3566	245	34500
Електропоїзди	0	254	77	15400
Дизель-поїзди	2	81	37	6549
Всього	8231	74709	11779	144543

Джерело: [14]

автобусів по технічним параметрам. Навіть дещо дорожча ціна виправдана економічною ефективністю в експлуатації протягом «життєвого циклу» з гарантією понад 15 років.

В цілому, за даними електронної системи «ProZorro», протягом 2016–2019 рр. у рамках публічних закупівель придбано залізничних вагонів, локомотивів і засобів громадського транспорту на 10,2 млрд грн, з яких в іноземних виробників – на 2,4 млрд грн (23,5%). Необхідно зазначити, що значну частку закупівель здійснено у компанії–посередників (638,1 млн грн – 6,3%) [15], які зареєстровані на території України, однак займаються переважно дистрибуцією імпоротної продукції машинобудування на внутрішньому ринку. Простежити точне співвідношення між імпоротною та вітчизняною продукцією з усього обсягу реалізованої цими постачальниками продукції з відкритих джерел неможливо. Поряд з цим, закупівлі в рамках проектів міжнародної допомоги проводяться в обхід системи «ProZorro», а відтак не відображаються в загальній статистиці, хоча є поширеною практикою закупівель громадського транспорту в умовах обмежених ресурсів місцевих бюджетів.

З огляду на зазначене, рівень проникнення імпорту в публічні закупівлі за розглянутими галузями машинобудування в Україні становить 50%. Як було зазначено вище, в середньому для всіх публічних закупівель по Україні він сягає 38%, тоді як у публічних закупівлях розвинутих країн (США, ЄС) імпорт складає не більше 4–5% всіх закупівель [16]. Кожна така публічна закупівля – це внесок у нереалізований потенціал розвитку промисловості та всієї економіки. При цьому кошти з державного та/або місцевого бюджету так, чи інакше залишають національну економіку, забезпечуючи податкові надходження та робочі місця в інших країнах.

Практика здійснення публічних закупівель розвинутими країнами свідчить, що низький рівень проникнення імпорту в них обумовлений не лише високим рівнем конкурентоспроможності національної промисловості, а й послідовним використанням інструментів державної політики р надання певних переваг національним компаніям, які подаються на тендер, у поєднанні з обмеженням участі іноземних конкурентів. Тому надзвичайно важливо законодавчо закріпити в Україні вимоги щодо локалізації у публічних за-

купівлях, встановивши мінімальні пороги використання місцевої складової для машинобудівної продукції, що реалізується для задоволення державного попиту. Запровадження вимог щодо локалізації дозволить підвищити ефективність державної політики у сфері публічних закупівель та забезпечить умови для залучення інвестицій у вітчизняну промисловість, розвитку галузей виробництва і створення робочих місць.

Висновки

У статті запропоновано підхід до ідентифікації стратегічно важливих видів діяльності в промисловості України з огляду на поточні перспективи реалізації вітчизняного виробничо–експортного потенціалу і задоволення державного попиту на продукцію машинобудування. Підхід базується на врахуванні сукупності критеріїв, до яких належать: технологічна близькість перспективних виробництв до загального рівня технологічного укладу економіки та збережених ноу–хау (оцінюється через індикатор відстані у продуктовому просторі); економічна складність стратегічно важливих видів діяльності (оцінюється через індекс продуктової складності та віддзеркалює здатність формувати добробут через виробництво й експорт відповідних товарів); перспектива якісних структурних зрушень (відображає здатність виду діяльності слугувати основою для подальшої диверсифікації економіки); місткість глобального ринку (оцінює імпорт перспективної продукції у загальносвітовому масштабі); динаміка глобального попиту на продукцію (визначає темпи розширення міжнародних ринків пріоритетних товарів). Використання запропонованого методичного підходу відкриває можливість приймати зважене рішення щодо вибору «точок зростання» і підтримки відповідних виробництв заходами державної політики та через публічні закупівлі.

Список використаних джерел

1. Індeksi промислової продукції за видами діяльності та основними промисловими групами (за періоди з початку року) / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/pr/iopp/iopp_u/arh_iopp_u.htm.
2. Manufacturing & Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) – Ukraine, 1987–2019 / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=UA>.

3. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності (2010–2019) / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/arh_vtr_u.htm.

4. Товарна структура зовнішньої торгівлі України / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2021/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2021_u.html.

5. Частка продажу підприємствами роздрібною торгівлі товарів, що вироблені на території України (2005–2020) / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/sr/chprt/chprt2017_u.htm.

6. Gross capital formation (% of GDP) – Ukraine, 1991–2019 / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?locations=UA>.

7. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 158 с.

8. Черненко О.Л. Визначення галузевих пріоритетів економіки України. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2917>.

9. Котіна Г.М., Степура М.М., Табакова Т.В. Бюджетне фінансування пріоритетних галузей економіки України: планування та оптимізація. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 21. С. 139–144.

10. Узунов Ф.В. Пріоритетні галузі розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 18. С. 142–144.

11. Галасюк В.В. Концептуальні засади трансформації економіки України: монографія. К.: Національна академія управління, 2019. 188 с.

12. Which products are feasible for Ukraine in 2018 / The Atlas of Economic Complexity. URL: <https://atlas.cid.harvard.edu/explore/feasibility?country=228&year=2018&productClass=HS&startYear=undefined&product=undefined&target=Product&partner=undefined>.

13. WITS (2021). UN COMTRADE by Product. Retrieved from: <http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/QuickQuery/ComtradeByProduct/ComtradeByProduct.aspx?Page=COMTRADEByProduct>.

14. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі" щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості № 3739 від 24.06.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275.

15. Статистика публічних закупівель ДП «Прозорро»: Показники (2015–2019) / Bi.Prozorro. URL: <https://bi.prozorro.org/sense/app/fba3f2f2-cf55-40a0-a79f-b74f5ce947c2/sheet/HbXjQep/state/analysis>.

16. Woolcock S. (2012). Public Procurement in International Trade / Directorate-General for External Policies of the European Union. Retrieved from: [https://www.europa.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/457123/EXPO-INTA_ET\(2012\)457123_EN.pdf](https://www.europa.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/457123/EXPO-INTA_ET(2012)457123_EN.pdf).

References

1. SSSU (2021). Indices of industrial production, by types of activity and main industrial groupings (from the beginning of year). Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/pr/iopp/iopp_u/arh_iopp_u.htm.

2. The World Bank (2021). Manufacturing & Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) – Ukraine, 1987–2019. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/Indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=UA>.

3. SSSU (2021). GDP production and distribution, by types of economic activity (2010–2019). Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/arh_vtr_u.htm.

4. SSSU (2021). Commodity Pattern of Foreign Trade of Ukraine. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2021/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2021_u.html.

5. SSSU (2021). Share of goods sales (produced in Ukraine) by retail trade enterprises (2005–2020). Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/sr/chprt/chprt2017_u.htm.

6. The World Bank (2021). Gross capital formation (% of GDP) – Ukraine, 1991–2019. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?locations=UA>.

7. Deineko L.V. (2018). Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky [Development of industry to ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy]. Kyiv : Institute of Economics and Forecasting.

8. Chernenko O.L. (2014). Vyznachennia haluzevykh pryoritetiv ekonomiky Ukrainy [Defining sectoral priorities of Ukraine's economy]. Effective Economy, 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2917>.

9. Kotina H.M., Stepura M.M., Tabakova T.V. (2014). Biudzhethne finansuvannia pryoritetnykh haluzei ekonomiky Ukrainy: planuvannia ta optymizatsiia [Budget financing of priority sectors of the Ukrainian economy:

planning and optimization]. Investment: Practice and Experience, 21: 139–144.

10. Uzunov F.V. (2013). Priorytetni haluzi rozvytku derzhavno–pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Priority areas for the development of public–private partnership in Ukraine]. Investment: Practice and Experience, 18: 142–144.

11. Halasiuk V.V. (2019). Kontseptualni zasady transformatsii ekonomiky Ukrainy [Conceptual bases for transformation of Ukrainian economy]. Kyiv : National Academy of Management.

12. The Atlas of Economic Complexity (2021). Which products are feasible for Ukraine in 2018. Retrieved from: <https://atlas.cid.harvard.edu/explore/feasibility?country=228&year=2018&productClass=HS&startYear=undefined&product=undefined&target=Product&partner=undefined>.

13. WITS (2021). UN COMTRADE by Product. Retrieved from: <http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/QuickQuery/ComtradeByProduct/ComtradeByProduct.aspx?Page=COMTRADEByProduct>.

14. Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine «On Public Procurement» to Create Preconditions for Sustainable Development and Modernization of Domestic Industry № 3739 from 24.06.2020. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275.

15. Bi.Prozorro (2021). Prozorro Public Procurement Statistics: Indicators (2015–2019). Retrieved from: <https://bi.prozorro.org/sense/app/fba3f2f2–cf55–40a0–a79f–b74f5ce947c2/sheet/HbXjQep/state/analysis>.

16. Woolcock S. (2012). Public Procurement in International Trade / Directorate–General for External Policies of the European Union. Retrieved from: [https://www.europa.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/457123/EXPO–INTA_ET\(2012\)457123_EN.pdf](https://www.europa.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2012/457123/EXPO–INTA_ET(2012)457123_EN.pdf).

Дані про автора

Іллічов Р.В.,

аспірант Державного науково–дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки

Данные об авторе

Ильичев Р.В.,

аспірант Государственного научно–исследовательского института информатизации и моделирования экономики

Data about the author

R.V. Illichov,

Postgraduate student State Research Institute for Informatization and Economic Modeling

УДК 331.108.2:336.71(045)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179912>

СУКАЧ О.М.

ЛИСЕНКО О.М.

Маркетинг персоналу в системі управління банком

Ефективність банків як самостійних суб'єктів господарювання, залежить від багатьох факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема, кваліфікації працівників. Кількість та, що найголовніше, якість працівників визначає економічні показники та конкурентоспроможність банків, а також їх доцільність на ринку. У статті висвітлено ключові проблеми в системі діяльності банківських спеціалістів, пов'язані з невідповідністю кількості спеціалістів, а також рівнем їх професійних компетенцій та новим вектором розвитку ринку.

Метою статті є дослідження існуючих вимог до персоналу банку та вивчення методів стимулювання працівників банку в контексті управління персоналом. Методи дослідження: теоретичний аналіз та синтез, систематизований підхід та узагальнення. Стаття присвячена важливості використання технології так званого внутрішнього маркетингу. У теорії внутрішній маркетинг повинен бути подібним до зовнішнього маркетингу, тобто відносини з персоналом повинні базуватися на тих же принципах, що і з клієнтами: банк забезпечує продукт – позицію, що означає обов'язки та права, а працівник, що купує товар, повинен оплатити його роботою. Цей підхід використовується для мотивації, координації та інтеграції працівників для досягнення стратегічних цілей банку. Внутрішній маркетинг дуже важливий у торгівлі послугами, адже єдиним способом просування бізнесу є персонал. Актуальність дослідження очевидна, оскільки у багатьох банках спостерігається висока плинність персоналу, незадоволеність роботою працівників. У статті розглядаються основні методи мотивації банківського персоналу.

У результаті дослідження визначення спектру стимулів для працівників банківської установи в контексті концепції управління персоналом; вимоги та принципи, які повинні відповідати системі управління персоналом в банку В якості вирішення проблем запропоновано здійснювати ротацию персоналу та оптимізувати систему мотивації банку.

Ключові слова: банк, персонал, маркетинг, внутрішній маркетинг, маркетинг персоналу, мотивація, інновації.

СУКАЧ Е.Н.
ЛЫСЕНКО О.Н.

Маркетинг персонала в системе управления банком

Эффективность банков, как самостоятельных субъектов хозяйствования, зависит от многих факторов внешней и внутренней среды, в частности, квалификации работников. Количество и, что самое главное, качество работников определяет экономические показатели и конкурентоспособность банков, а также их целесообразность на рынке. В статье исследованы ключевые проблемы в системе деятельности банковских специалистов, связанные с несоответствием количества специалистов, а также уровнем их профессиональных компетентностей и новым вектором развития рынка.

Целью статьи является исследование существующих требований к персоналу банка и изучение методов стимулирования работников банка в контексте управления персоналом. Исследовательские приемы: теоретический анализ и синтез, систематизированный подход и обобщения. Статья посвящена важности использования технологий так называемого внутреннего маркетинга. В теории, внутренний маркетинг должен быть подобным внешнему маркетингу, т.е. отношения с персоналом должны базироваться на тех же принципах, что и с клиентами: банк обеспечивает продукт – позицию, которая означает обязанности и права, а работник, который покупает товар, должен оплатить его работой. Этот подход используется для мотивации, координации и интеграции работников для достижения стратегических целей банка. Внутренний маркетинг очень важный в торговле услугами, ведь единственным способом продвижения бизнеса является персонал. Актуальность исследования очевидная, поскольку во многих банках наблюдается высокая текучесть персонала, неудовлетворенность работой сотрудников. В статье рассматриваются основные методы мотивации банковского персонала.

В результате исследования определен спектр стимулов для работников банковского учреждения в контексте концепции управления персоналом; требования и принципы, которые должны отвечать системе управления персоналом в банке. В качестве решения проблемы предложено осуществлять ротацию персонала и оптимизировать систему мотивации банка.

Ключевые слова: банк, персонал, маркетинг, внутренний маркетинг, маркетинг персонала, мотивация, инновации.

SUKACH O.M.
LYSENKO O.M.

Personnel marketing in the bank management system

The effectiveness of banks as independent economic entities depends on many factors, from the external environment to the qualifications of employees. The number and, most importantly, the quality of employees determines the economic performance and competitiveness of banks, as well as their feasibility in the market.

The article highlights the key problems in the system of bank specialists' performance connected with the mismatch between the specialists as well as the level of their professional competences and the new vector of the market development. The purpose of this paper is to consider the requirements for Bank personnel, and to study methods of stimulating Bank employees in the context of personnel management. Research methods: theoretical analysis and synthesis—the material is taken from the site, a systematic approach and generalization. Article is devoted to importance of use of technology of so-called internal marketing. In the theory internal marketing has to be similar to external marketing that is relationship with personnel has to be based on the same principles, as with clients: the bank provides a product – a position which means duties and the rights, and the employee, buying a product, has to pay it with the work. This approach is used for motivation, coordination and integration

of employees to achievement of strategic objectives of bank. Internal marketing is very important in service trade where the only way of advance of business is through personnel. Relevance of a research is obvious as in many banks the high fluidity of personnel, dissatisfaction with work of employees is observed. The article deals with the main methods of motivation of bank staff.

The result of this work is the definition of a wide range of incentives for employees of a banking institution in the context of the concept of personnel management; requirements and guidelines that should meet the personnel management system in the organization. Scope of the results: the results obtained can be applied in the field of personnel management in the banking sector. As the solutions to the problems the author proposes the development of the mentor institution and personnel rotation. The ways to optimize the bank's motivation system are suggested.

Keywords: bank, staff, marketing, internal marketing, staff marketing, motivation, innovation.

Постановка проблеми. Ситуація, яка наразі, спостерігається на фінансовому ринку, потребує переосмислення та вдосконалення існуючої практики роботи банків, як в Україні, так і в світі. Чергова фінансова криза, спричинена коронавірусною пандемією, вимагає від керівництва банків розробки сучасних моделей розвитку з урахуванням зацікавленості клієнтів у певних банківських продуктах. Наразі, банківська система зазнала певних втрат, зокрема, скорочення кількості установ з 117 у 2015 р. до 73 од. 2020 р. [1]. Основне скорочення відбулось саме у приватному сегменті (– 37 установ), що викликано низкою внутрішніх та зовнішніх чинників, які сформувавши певні вимоги до діючих банків щодо пошуку інноваційних шляхів залучення й утримання клієнтів та забезпечення власної платоспроможності.

У світовій практиці, з метою розв'язання окреслених проблем, ефективно застосовують сучасні технології маркетингу. Ураховуючи прогресивний досвід провідних банків світу та сучасні реалії, вітчизняні банки більш активно застосовують окремі маркетингові інструменти з метою управління установою. Проте, здебільшого, банками використовуються маркетингові інструменти спрямовані на рекламу, стимулювання продажу та розширення асортименту послуг. Проте, поза увагою залишаються питання внутрішнього регулювання, зокрема, кадрової політики банку.

Відтак, постає питання щодо активізації банків у використанні сучасних інтегрованих маркетингових комунікацій, зокрема – внутрішнього маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея внутрішнього маркетингу з'явилась наприкінці 1970-х рр., а саме, К. Гронроус, у 1979, уперше застосував дефініцію «internal marketing» [2]. Яка передбачала, що система

внутрішнього маркетингу складається зі стратегічного та тактичного рівнів.

Відтак, сутність внутрішнього маркетингу полягала у системному та стратегічному підходах в управлінні внутрішньою активністю компанії. Проте, не зважаючи на основний принцип внутрішнього маркетингу – орієнтація на зовнішніх клієнтів, ключова роль відводилась саме працівникам компанії, які й мають задовольняти потреби клієнтів.

Подальша активація досліджень внутрішнього маркетингу знайшла своє відображення у працях Л. Беррі. Він визначав, що «внутрішній маркетинг компанії ... залучення, розвиток, мотивація й утримання кваліфікованих працівників за допомогою такої продуктової пропозиції місця роботи, яка здатна задовольнити їхні потреби. На його переконання, «внутрішній маркетинг компанії – це філософія ставлення до працівників, як до клієнтів і стратегія формування продуктової пропозиції (роботи) так, щоб воно задовольняло людські потреби». Працівники утворюють «перший» ринок компанії, і їх варто обслуговувати так само якісно, як і клієнтів [3, с. 142].

Так, на першому етапі розвитку внутрішній маркетинг був спрямований на розв'язання проблем якості послуги. Л. Беррі припускав, що побудова взаємин із працівниками повинна передувати побудові взаємин із клієнтами. У його моделі йшлося про те, що «відношення до персоналу компанії як до клієнтів змінить відношення працівників до своєї роботи й організації в цілому. Працівники стануть сервісноорієнтованими, що призведе до поліпшення якості обслуговування зовнішніх клієнтів і, як наслідок, до одержання конкурентної переваги й успіху компанії. Вкладання грошей у виконавця вносить вклад у виконання. Інвестиції в успіх співробітників компанії гарантують успіх самої компанії» [3, с. 142].

Англійський учений І. Лінгс запропонував модель внутрішньоринкової орієнтації (або орієнтації на внутрішній ринок), за допомогою якої здійснюється внутрішній маркетинг компанії [4, с. 246]. Відповідно до даної моделі, філософія внутрішнього маркетингу компанії передбачала, що, з одного боку, персонал це – ресурс компанії, необхідний для досягнення її цілей; з іншого боку, це – одна з найважливіших клієнтських груп компанії, потреби якої необхідно задовольняти.

М. Брун визначає внутрішній маркетинг як «систематичну оптимізацію внутрішньофірмових процесів засобами маркетингового й кадрового менеджменту, ведучу до перетворення маркетингу у філософію підприємства завдяки послідовній і одночасній орієнтації на клієнта і персонал» [5, с. 66].

Отже, дослідження літератури щодо питання використання маркетингу в управлінні персоналом визначило, що поряд із дефініцією «внутрішній маркетинг» науковці виокремлюють «маркетинг персоналу», а різноманіття визначень (персонал–маркетинг, HR–маркетинг, кадровий маркетинг), в основному, пов'язане з особливостями перекладу англомовних термінів.

Отже, внутрішній маркетинг – механізм реалізації стратегії та засобів інтеграції міжфункціональних інтересів різних відділів організації [6]. Маркетинг персоналу, у свою чергу, – вид управлінської діяльності, спрямованої на визначення й покриття потреби в персоналі [7, с. 110].

На думку, Н. Германюк «маркетинг персоналу – це адміністративна діяльність, спрямована на задоволення підприємства робітниками, які формують стратегічний потенціал і допомагають вирішувати конкретні завдання [8, с. 68].

Варто зазначити, що західні вчені давно збагнули значення маркетингу персоналу для ефективного функціонування банку. Поступово з'явився інтерес до даної теми, і з боку вітчизняних учених. Так, маркетинг персоналу банку – вид управлінської діяльності, спрямованої на довготривале забезпечення людськими ресурсами, вважає Л. Кльоба [9, с. 185]. На думку дослідника, у сучасних умовах доцільно відходити від загальноприйнятого трактування маркетингу персоналу, як виду управлінської діяльності, спрямованого на визначення й покриття потреби в персоналі. О. Дубовик, С. Бойко, А. Вознюк, Т. Гірченко, зазначають, що «важливим завданням

сучасного маркетингу персоналу банку є забезпечення процесів втілення новітніх інструментів та технологій з удосконалення наявних і створення та просування нових інноваційних методик покращання якості управління кадрами [10].

Проте, автори аналізують сучасні складові системи управління персоналом банків, звертають увагу на проблеми менеджменту, констатують потребу в реформуванні системи управління, аргументують пропозиції щодо інтеграції міжнародного досвіду. Однак, поза увагою залишаються інноваційні методи підвищення ефективності системи маркетингу персоналу банку.

Метою статті є: дослідження сучасної практики застосування маркетингу персоналу в кредитних установах та формування пропозицій щодо оптимізації їхньої діяльності шляхом використання інноваційних методів поліпшення кадрової політики банку.

Виклад основного матеріалу. Успішне функціонування банку, забезпечення стабільної діяльності та рентабельності залежить не лише від «товарної політики», тобто впровадження нових продуктів, удосконалення збутової політики, залучення нових клієнтів, а й від самого персоналу банку, його зацікавленості, роботи з клієнтами та «мобільності».

Наразі, під впливом формування нових суспільних вимог, концепція взаємин банку, персоналу та клієнтів постійно змінюється. Керівництво банків зрозуміло, що саме людський капітал має вирішальне значення у веденні бізнесу, адже якість обслуговування клієнтів багато в чому залежить саме від співробітників.

Наразі, суттєво змінюється роль працівників, які з пасивних виконавців перетворюються на активних учасників виробництва, які приймають активну участь у прийнятті рішень тактичного та стратегічного значення. Саме від того, наскільки працівник банку зацікавлений у розвитку свого банку, наскільки він компетентний та обізнаний у своїй справі, залежить поведінка клієнтів. Для того щоб працівники банку були задоволені своєю роботою та умовами праці, необхідно вивчати фактори лояльності персоналу та намагатися банку з'ясувати та задовольнити споживчі потреби свого персоналу [11].

Через призму виконаного дослідження щодо маркетингу персоналу банку, можна виокремити його основні завдання [9, с. 186]:

- визначення кількісної і якісної потреби установи в персоналі;
- вивчення внутрішніх резервів задоволення потреб установи в персоналі;
- дослідження ринку праці для залучення персоналу;
- вивчення інновацій для своєчасної підготовки нових робочих місць і вимог до працівників;
- робота з претендентами на вакантні посади;
- відбір персоналу, що відповідає стратегічним потребам.

Маркетинг персоналу можна розглядати і як певну стратегію (рис. 1).

Фінансова криза, яка вплинула на банківський сектор, відобразилась й на його персоналі.

За даними НБУ, за 2020 рік кількість відділень банків зменшилась на 868 одиниць, найбільше у Дніпропетровській області (71). У IV квар-

талі банки, за винятком приватних, продовжили звільняти працівників: найбільше – іноземні банки. За 2020 рік чисельність штатних працівників зменшилась на 5 тис. осіб (рис. 2) [1].

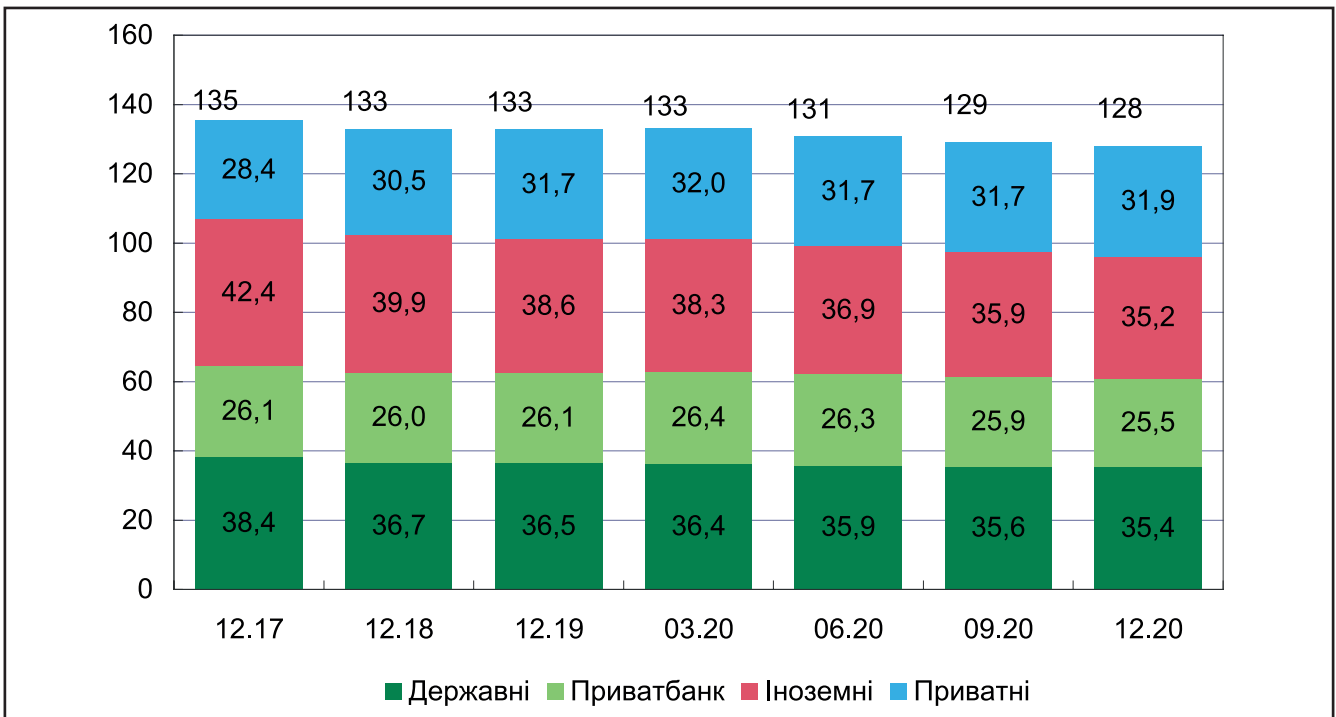
Проте, не лише скорочення кількості відділень стало причиною зменшення кількості працівників, серед внутрішніх чинників варто виокремити: рівень заробітної плати, невдоволення умовами праці тощо.

Т. Мостенська та Я. Сокольвак зазначають, «... більшість українських банків неспроможні ефективно працювати через те, що здійснюють непрофесійне управління кадровим потенціалом». На їхню думку вирішення проблеми лежить в площині підготовки компетентного персоналу, який здатен впроваджувати різні антикризові явища [12, с. 53]. О. Гузенко, Т. Шокало вважають, що ключовою проблемою управління персоналом банку, з

Рисунок 1. Стратегія маркетингу персоналу банку

Джерело: сформовано авторами

Рисунок 2. Облікова чисельність штатних працівників банків, тис. осіб

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [1]ф

огляду на існуючу фінансово-економічну кризу, є відсутність дієвої системи управління, котра спирається на інноваційні сегменти [13, с. 42].

Нині існують різноманітні методи втримання персоналу: соціальні пільги, підвищення кваліфікації, професійне зростання, матеріальна мотивація тощо. Важливим є створення сприятливих умов праці, продуктивного, гнучкого середовища.

Одним із факторів, що прямо впливає на персонал та його ставлення до власних обов'язків є мотивація, яка може мати, як матеріальний, так і моральний характер.

Мотивація праці, на думку Ізюмцевої Н.В., – це бажання робітника задовольнити свої потреби через трудову діяльність, отже при цьому відбудеться підвищення ефективності компанії та збільшення прибутку [14, с. 76]. Для введення мотивації на підприємстві потрібно зрозуміти, що мотивує робітника до праці, та розуміти, як направити їх на вірний шлях для досягнення поставлених цілей [14, с. 77].

Мотиваційна атмосфера в компаніях дуже тісно пов'язана з задоволенням від виконаної роботи, яке визначається певними факторами. Коли робітник відчуває свою потребу, задоволення, щоб виконати поставлені завдання, ця робота вважається найбільш цінною. Це думка літніх робітників. А у молодих фахівців інше бачення на умови праці.

Вони вибирають ті робочі місця, де хороша організація праці, умови і персонал. Отримати більш вищу професійну кваліфікацію намагаються фахівці старшого віку, але з часом ця закономірність починає зменшуватися [14, с. 77].

Наразі виокремлюють такі методи мотивації:

- економічні та грошові методи;
- перспективи професійного зростання;
- дотримання певних якісних та кількісних показників профпридатності;
- роль співучасника ведення бізнесу.

Відсутність інтересу до власної роботи та її результатів у банківського персоналу виникає в результаті відсутності кар'єрного зростання (виконання одноманітних операцій протягом тривалого періоду часу, і в решті решт, призводить до песимістичного ставлення до клієнтів та небажання підтримувати прогресивний імідж банку).

Відтак, з боку керівництва, необхідно впроваджувати заходи щодо матеріального заохочення персоналу та стимулювання його професійному зростанню. Доречним буде здійснення «ротациї» співробітників (переведення в інші відділення, розширення повноважень, зміна напрямів роботи тощо).

Поряд із фінансовим заохоченням, доцільно, з позиції стимулювання до підвищення якості роботи персоналу впроваджувати й штрафні захо-

ди. Штрафні санкції, мають носити поміркований характер, проте сприяти якісному виконанню обов'язків персоналом банку. Штрафні санкції можуть носити, як матеріальний (позбавлення премії, урізання заробітної плати), так і нематеріальний характер (скорочення терміну відпустки, переведення на інший вид роботи тощо).

Особливу увагу відділу маркетингу, при розробці мотиваційної політики банку необхідно приділити системі цінностей кожного співробітника, його очікуванням та потребам.

Висновки

Отже, управління персоналом, у банківській сфері, аналогічно до будь-якої галузі економіки, відбуватися під впливом соціально-економічних змін, що зумовлюють певні вимоги до фахівців. Значна кількість випускників закладів вищої освіти та професійної освіти формує певну конкуренцію на ринку праці, що зумовлює формування професійних вимог до претендентів на певні посади.

Наразі, важливим є підвищення кваліфікації власного персоналу, його адаптивність до структурних змін у роботі з клієнтами, з урахування сучасних вимог ведення бізнесу, а отже, і обов'язковою має стати наявність підрозділів у банках, що займаються кадровими питаннями.

Відтак, керівництву банків необхідно сформулювати певні напрями по роботі з персоналом, зокрема: професійна орієнтація; інноваційні підходи добору персоналу; мотиваційні заходи (впровадження премій за якісно виконану роботу, до певних святкових дат, реалізація різноманітних соціальних проектів) тощо.

Отже, завданням маркетингу персоналу банку є створення сприятливих умов, за яких співробітники банку будуть не лише виконавцями, але й членами єдиної команди, що сприятиме підвищенню якості роботи персоналу. Для досягнення цієї мети необхідно створити таке середовище, яке сприятиме формуванню й стимулюванню внутрішньої мотивації співробітника до ефективної праці.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2021).
2. Gronroos C. (1985) Internal marketing—theory and practice. Services marketing in changed environment. Chicago: American Marketing Association. P. 41–47.

3. Berry L. (1999) Discovering the soul of service: The nine drivers of sustainable business success. New York : The Free Press. P. 142.

4. Lings I. (2009). Balancing Internal and External Market Orientations. Journal of Marketing Management. № 15. P. 239–263.

5. Брун М. Внутрифирменный маркетинг как элемент ориентации на клиента. Проблемы теории и практики управления. 1996. № 6. С. 66.

6. Ahmed P. (2002) Internal Marketing. L. : Butterworth Heinemann. 320 p.

7. Савенкова Т. Маркетинг персоналу в інноваційно-інвестиційному середовищі. Проблеми теорії й практики управління. 2013. № 11. С. 108–116.

8. Германюк Н. В. Маркетинг персоналу як інструмент реалізації кадрової політики підприємства. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 3. С. 65–75.

9. Кльоба Л. Г. Маркетинг персоналу, як інструмент вдосконалення управління банківською діяльністю. Маркетинг та логістика в системі менеджменту : тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 8–10 листопада 2012 р.) / Національний університет "Львівська політехніка" [та інші]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 185–186. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/17202/1/112-Kloba-185-186.pdf> (дата звернення: 10.06.2021).

10. Дубовик О.В. Маркетинг у банку: Навч. посіб. / О.В. Дубовик, С.М. Бойко, М. А. Вознюк, Т. Д. Гірченко. Львів: ЛБУ НБУ. 2006. 275 с.

11. Нові перспективи маркетингових комунікацій у банківській сфері. URL: <https://msd.in.ua/novi-perspektivi-marketingovix-komunikacij-u-bankivskij-sferi/> (дата звернення: 10.06.2021).

12. Мостенська Т.Л., Соколькова Я.Ю. Управління кадровим потенціалом сучасного банку. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2012. № 33. С. 52–59.

13. Гузенко О.П., Шокало Т.П. Управління персоналом комерційного банку: проблематичний та інноваційний аспект. Молодий вчений. № 2 (17). лютий, 2015. С. 41–44.

14. Ізюмцева Н.В., Рябініна Ю.В. Мотивація персоналу на підприємствах в сучасних умовах господарювання. Актуальные научные исследования в современном мире, 2019. Вып. 10(54) ч. 4. С. 74–80.

References

1. <https://bank.gov.ua/> – Official site of the National Bank of Ukraine [in Ukrainian].

2. Gronroos, C. (1985) Internal marketing—theory and practice. Services marketing in changed environment. Chicago: American Marketing Association [in English].

3. Berry, L. (1999) Discovering the soul of service: The nine drivers of sustainable business success. New York: The Free Press [in English].

4. Lings, I. (2009). Balancing Internal and External Market Orientations. Journal of Marketing Management, 15, 239–263 [in English].

5. Brun, M. (1996). Vnutrifornenny marketing kak element oriyentatsii na kliyenta [Intrafirm marketing as an element of customer focus]. Problems of management theory and practice, 6, 66 [in Russian].

6. Ahmed, P. (2002) Internal Marketing. L.: Butterworth Heinemann [in English].

7. Savenkova, T. (2013). Marketynh personalu v innovatsiyno–investytsiynomu seredovyshchi. [Personnel Marketing in the innovation–investment environment]. Problems of theory and practice of management, 11, 108–116 [in Ukrainian].

8. Germaniuk, N. (2020). Marketynh personalu yak instrument realizatsiyi kadrovoyi polityky pidpryyemstva. [Personnel marketing as tool of realization of staffing policy on the enterprise]. Economy, finances, management: topical issues of science and practical activity, 3, 65–75 [in Ukrainian].

9. Klyoba, L. (2012). Marketynh personalu, yak instrument vdoskonalennya upravlinnya bankivskoyu diyalnistyu. [Marketing of personnel, as a tool for improving the management of banking]. Marketing and logistics in the management system: abstracts of the IX International scientific–practical conference (Lviv, November 8–10, 2012) / National Lviv Polytechnic University [and others]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, (pp. 185–186). Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/17202/1/112-Kloba-185-186.pdf> [in Ukrainian].

10. Dubovyk, O. (Eds.). (2006). Marketynh u banku: Navch. posib. [Marketing in the bank: a textbook]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

11. New perspectives of marketing communications in the banking sector. Retrieved from: <https://msd.in.ua/novi-perspektivi-marketingovix-komunikacij-u-bankivskij-sferi/> [in Ukrainian].

12. Mostenska, T. & Sokolvak, Ya. (2012). Upravlinnya kadrovym potentsialom suchasnoho banku. [Human resources management of a modern bank]. Problems of improving the efficiency of infrastructure, 33, 52–59 [in Ukrainian].

13. Huzenko, O. & Shokalo, T. (2015). Upravlinnya personalom komertsiynoho banku: problematychnyy ta innovatsiynyy aspekt. [Personnel management of a commercial bank: problematic and innovative aspect]. Young Scientis, 2 (17), 41–44 [in Ukrainian].

14. Izyumtseva N. & Ryabinina Y. (2019). Motyvatsiya personalu na pidpryyemstvakh v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya. [Motivation of the personnel on the enterprises in modern economic conditions]. Current scientific research in the modern world, 10 (54), 74–80 [in Ukrainian].

Дані про авторів

Сукач Олена Миколаївна,

к.е.н., доцент, член–кореспондент АЕН України, декан факультету економіки і менеджменту, Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова
e-mail: fem_sura@ukr.net

Лисенко Оксана Миколаївна,

к. пед. н., доцент кафедри маркетингу, фінансів, банківської справи та страхування, Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова
e-mail: fem_sura@ukr.net

Данные об авторах

Сукач Елена Николаевна,

к.э.н., доцент, член–кореспондент АЭН Украины, декан факультета экономики и менеджмента, Восточноєвропейский университет имени Рауфа Аблязова
e-mail: fem_sura@ukr.net

Лисенко Оксана Николаевна,

к. пед. н., доцент кафедры маркетинга, финансов, банковского дела и страхования, Восточноєвропейский университет имени Рауфа Аблязова
e-mail: fem_sura@ukr.net

Data about the authors

Olena Sukach,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Corresponding Member of the Academy of Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Economics and Management, Rauf Ablyazov East European University
e-mail: fem_sura@ukr.net

Oksana Lysenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing, Finance, Banking and Insurance, Rauf Ablyazov East European University
e-mail: fem_sura@ukr.net

Цифровізація та її вплив на конкурентоспроможність національної економіки

Актуальність теми дослідження. Цифровізація економіки вже відбувається в усіх державах світу. Основними факторами виробництва стають цифрові дані. Їх використання дає можливість покращувати ефективність діяльності як окремих компаній держави, так і її економіки в цілому. Але на сучасному етапі існує значний цифровий розрив між різними країнами стосовно спроможності використання нових інформаційних технологій. Досвід провідних країн світу, які обрали для себе пріоритетним розвиток цифрової економіки, доводить, що для зростання конкурентоспроможності національної економіки необхідно сприяти впровадженню цифрових технологій в державі.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день цифровізація допомагає країнам, які намагаються активно використовувати її переваги, бути конкурентоздатними. Проте, в Україні процеси діджиталізації запроваджуються дуже повільно. Це заважає нашій державі набувати переваг та конкурувати з країнами–лідерами. Тому питання забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки в епоху цифровізації лишається актуальним.

Метою статті є визначення чинників цифровізації, які чинять найбільший вплив на конкурентоспроможність національної економіки.

Методи дослідження. Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння (при дослідженні масштабів цифровізації в Україні та інших країнах); моделювання (для оцінки впливу рівня цифровізації на конкурентоспроможність економіки в нашій державі); табличне та графічне подання (для наочного відображення результатів дослідження).

Результати роботи. У статті змодельовано вплив цифровізації економіки на підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані при визначенні урядом пріоритетних напрямів фінансування економіки.

Висновки. Проведений аналіз впливу цифровізації на конкурентоспроможність національної економіки показав, що Україна помітно відстає від інших держав щодо запровадження цифрових технологій. Було визначено які фактори діджиталізації чинять найбільший вплив на конкурентоспроможність української економіки.

Ключові слова: цифрова економіка, цифрові технології, діджиталізація, цифрова трансформація, конкурентоспроможність економіки.

КОРОЛЕВА Л.Є.

Цифровизация и ее влияние на конкурентоспособность национальной экономики

Актуальность темы исследования. Цифровизация экономики уже происходит во всех странах мира. Основными факторами производства становятся цифровые данные. Их использование дает возможность улучшить эффективность деятельности как отдельных компаний государства, так и ее экономики в целом. Но на современном этапе существует значительный цифровой разрыв между различными странами относительно возможности использования новых информационных технологий. Опыт ведущих стран мира, которые выбрали для себя приоритетным развитием цифровой экономики, доказывает, что для роста конкурентоспособности национальной экономики необходимо способствовать внедрению цифровых технологий в стране.

Постановка проблемы. На сегодняшний день цифровизация помогает странам, которые пытаются активно использовать ее преимущества, быть конкурентоспособными. Однако, в Украине процессы диджитализации вводятся очень медленно. Это мешает нашей стране приобретать преимущества и конкурировать со странами–лидерами. Поэтому вопрос обеспечения высокого уровня конкурентоспособности национальной экономики в эпоху цифровизации остается актуальным.

Целью статьи является определение факторов цифровизации, которые оказывают наибольшее влияние на конкурентоспособность национальной экономики.

Методы исследования. Анализ, синтез, обобщение, сравнение (при исследовании масштабов цифровизации в Украине и других странах); моделирования (для оценки влияния уровня цифровизации на конкурентоспособность экономики в нашем государстве), табличное и графическое представление (для наглядного отображения результатов исследования).

Результаты работы. В статье смоделировано влияние цифровизации экономики на повышение конкурентоспособности экономики Украины.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть применены при определении правительством приоритетных направлений финансирования экономики.

Выводы. Проведенный анализ влияния цифровизации на конкурентоспособность национальной экономики показал, что Украина заметно отстает от других государств во введении цифровых технологий. Было определено какие факторы диджитализации оказывают наибольшее влияние на конкурентоспособность украинской экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые технологии, диджитализация, цифровая трансформация, конкурентоспособность экономики.

KOROLOVA L.E.

Digitalisation and its impact on competitiveness of the national economy

Relevance of the research topic. The digitalization of the economy is already taking place in all countries of the world. The main factors of production are digital data. Their use makes it possible to improve the efficiency of individual companies of the state and its economy as a whole. But at the present stage there is a significant digital gap between different countries due to ability to use new information technologies. The experience of the world's leading countries, which have made the development of the digital economy a priority, proves that in order to increase the competitiveness of the national economy, it is necessary to implement digital technologies in the country.

Formulation of the problem. Today, digitalization helps countries that are actively trying to take advantage of it to be competitive. However, digitalization processes are being implemented very slowly in Ukraine. This prevents our state from gaining advantages and competing with leading countries. Therefore, the issue of ensuring a high level of competitiveness of the national economy in the digital age remains relevant.

The purpose of the study. The aim of the article is to determine the factors of digitalization that have the greatest impact on the competitiveness of the national economy.

Results. The article simulates the impact of digitalization of the economy on the competitiveness of national economy.

Field of application of results. The results of the study can be used in determining the government's priority areas for financing the economy.

Conclusions. The analysis of the impact of digitalization on the competitiveness of the national economy showed that Ukraine lags far behind other countries because of the slow implementation of digital technologies. It was determined which factors of digitalization have the greatest impact on the competitiveness of the Ukrainian economy.

Keywords: digitaleconomy, digitaltechnologies, digitalization, digitaltransformation, competitiveness of the economy.

Постановка проблеми. На сучасному етапі актуальними є процеси цифровізації економіки. Цифровою економікою називають такий вид економіки або таку економічну діяльність, ос-

новними факторами виробництва якої є цифрові дані. Використання цифрових комп'ютерних технологій дозволяє підвищити ефективність та продуктивність діяльності підприємств, економі-

ки та сформувати цифрове суспільство. Цифрова трансформація відбувається і в Україні. Але, на сьогоднішній день в Україні діє недостатня кількість повноцінних технологічних виробництв цифрових технологій. Хоча, цифрові технології просуваються. Зокрема, вже сформовано Міністерство цифрової трансформації України; і функціонують три платформи: Дія–бізнес, Дія – цифрова освіта, Дія – державні послуги онлайн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми становлення цифрової економіки досліджували такі вітчизняні вчені: Джусов О. А., Альпаков С.С. Джусов [1]; Данніков О. В. та Січкаренко [3]; Гудзь О. Є. [2]; Коляденко С. В. [5]. Зазначені фахівці зробили значний внесок у розробку проблем становлення діджиталізованої економіки. В той же час, питання впливу цифровізації на конкурентоспроможність економіки країни є недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. Сучасний стан цифровізації економіки України є відомим і не надто оптимістичним. Більше 95% шкіл використовують комп'ютери, які були запроваджені ще в 2000 році. Кількість учнів в Україні, що припадає на один комп'ютер становить 27 до 1. Стан широкосмугового доступу до Інтернету показує, що при рівномірному розподілу проникнення ШСД по країні, спостерігається значний розрив між містом та селом – близько 30%. Стосовно запровадження цифрового мовлення, то відставання нашої держави, порівняно з країнами Європи, становить приблизно 10 років [6]. Тобто, низький рівень і якість життя населення в Україні ніяк не можуть призводити до високої національної конкурентоспроможності.

Варто зазначити, що недостатньо уваги приділено питанням впливу діджиталізації на економічне зростання та розвиток країни. Тому метою статті є аналіз впливу цифрових технологій на конкурентоспроможність національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Очевидним є те, що цифровізація є невідворотним процесом. Сьогодні передові країни світу вибрали пріоритетним для себе розвиток цифрової економіки. Поняття цифрової економіки вперше сформулював бізнес-аналітик Дон Тапскот, який досліджував зміни в підприємницькій діяльності відповідно до змін технологій. Він показував підприємцям, як новітні технології в бізнесі поступово трансформуються у технологічний бізнес [4, с.65].

Цифровізація охоплює абсолютно всі галузі економічної діяльності, не лише інформаційний сектор, а й сільське господарство і будівництво. Споживачами цифрових технологій (штучного інтелекту, інтернету речей, безпаперових технологій, адитивних технологій, хмарних обчислень, блокчейнів) є і держава, і бізнес, і звичайні громадяни. До сучасних цифрових трендів, станом на 2021 рік, можемо віднести Інтернет речей, економіку спільного користування, штучний інтелект, цифрові платформи та дані.

Цифрова економіка це відкрита, складна, нерівноважна, слабоструктурована система, і нижче зазначені методологічні підходи, що можуть бути використані в умовах розвитку цифровізації [7]:

Системний підхід: надає можливість проаналізувати різні за своєю природою і складністю об'єкти з єдиної точки зору; та визначити найважливіші риси функціонування системи та зрозуміти які найголовніші фактори впливають на її розвиток.

Параметро–діагностичний: аналіз фінансових та нефінансових показників, які характеризують рівень розвитку економічної системи або її окремих елементів, використовуючи методи аналізу ефективності діяльності, бальної та рейтингової оцінки.

Статистичний: дає можливість оцінити негативні наслідки (їх величини та ймовірність настання);

Інституційний: державу характеризують як суб'єкт управління, що забезпечує організацію та функціонування всіх елементів соціально–економічної структури; враховується що держава також переслідує суперечливі цілі максимізації вигоди принципалів (довірителів) і власної вигоди.

Диференційований: пропонує нові послуги, ідеї, товари, формує й заохочує нові потреби споживачів.

Синергетичний: передбачає сумісний кооперативний ефект, який досягається шляхом взаємодії різних систем, переважно складних, що складаються з великої кількості елементів, між якими є значна кількість взаємозв'язків.

К. Й. Пугаєвською та К. С. Пугаєвською для вимірювання розвитку цифрової економіки розроблено систему індикаторів, що характеризують напрями розвитку високотехнологічного сектора економіки, інвестиції в НДДКР, створення робочих місць у сфері науки і високих технологій, міжнародне співробітництво в галузі науки й інновацій [12, с.40].

Індекс глобальної конкурентоспроможності містить в собі 113 змінних, які відображають рівень

Таблиця 1. Глобальні індекси, що відображають рівень розвитку цифрової економіки

№	Назва статистичної методології
Індекси I групи: Глобальні індекси, які відображають загальний рівень розвитку країни	
1	Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI (WEF))
2	Глобальний інноваційний індекс (GII)
Індекси II групи: Глобальні індекси, які відображають рівень технічної інфраструктури для ефективного розвитку бізнесу та країни	
3	Індекс мережевої готовності (NRI (WEF))
4	Індекс «Широкосмугового доступу до Інтернету» (ITU)
Індекси III групи: Глобальні індекси, які відображають рівень цифрового розвитку країни	
5	«Індекс цифрової конкурентоспроможності» (WDC)
6	«Європейський звіт про цифровий прогрес»
7	«Індекс цифрової економіки та суспільства» (DESI, IDESI (EU))

Джерело: [7]

конкурентоздатності країни на будь-якому рівні економічного розвитку. Всі змінні об'єднані в 12 ключових показників, що характеризують визначають національну конкурентоспроможність. До них, зокрема, належать: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я і початкова освіта; вища освіта й професійна підготовка; ефективність ринку товарів і послуг; ефективність ринку праці; розвиненість фінансового ринку; рівень технологічного розвитку; розмір внутрішнього ринку; конкурентоспроможність компанії; інноваційний потенціал. Такі показники організовані в три субіндекси відповідно до трьох основних етапів розвитку: основні вимоги, підсилювачі ефективності, фактори інновації та складності.

За Звітом The Global Competitiveness Report 2019, наша держава займає 85-е місце серед 141 країни, опустившись на 2 місця, порівняно з 2018 роком. Щодо того, що спричинило погіршення, то за показниками макроекономічної стабільності Україна опустилась із 131 на 133 місце в 2019 році. За показниками фінансової системи – із 177 на 136 місце, за показниками охорони здоров'я – із 94 на 101 місце. Щодо показників, які характеризують розвиток ІКТ, то тут Україна опустилась на 1 місце, ставши 78. Стосовно інноваційних можливостей, то Україна опустилась з 58 на 60 місце. Динаміка ж бізнесу та освіта в нашій країні покращилась, Україна піднялась із 86 на 85 місце та з 46 на 44 місце відповідно. Щодо ефективності товарного ринку та ринку праці, то Україна покращила свою позицію, піднявшись з 73 на 57 та з 66 на 59 місця відповідно. Взагалі, лідерами з глобальної конкурентоспроможності в 2019 році стали Сінгапур, США та Гонконг[9]. Хоча в 2018 Сінгапур за-

ймав 7 місце. На 4-мі місці в 2019 стали Нідерланди, які знов опинились в п'ятірці лідерів. 5 місце посіла Швейцарія, яка з 2012 протягом п'яти років займала першу позицію.

GII включає показники, які виходять за рамки традиційних індикаторів інноваційної діяльності – таких, як рівень НДДКР, що служить визнанням тієї важливої ролі, яку відіграють інновації як рушійна сила економічного зростання і процвітання, а також відображає необхідність формування широкого бачення інноваційних процесів у розвинутих країнах і країнах з ринком, що формується. У Звіті «Глобальний інноваційний індекс 2020» Україну кваліфікували 45-ю за рейтингом інноваційності економіки та другою серед країн із доходом нижче середнього. 3-поміж країн, які мають дохід нижче середнього, наша держава за цим індексом займає друге місце (випереджає її В'єтнам, а третє місце належить Індії). Лідерами за показником глобального індексу інновацій в 2020 році стали Швейцарія, Швеція США, Велика Британія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Сінгапур, Німеччина та Республіка Корея[7].

Щодо «Індексу мережевої готовності», то за допомогою нього оцінюються рушійні чинники і ступінь впливу мережевої готовності й можливостей ІКТ у країні. При цьому рівноправними вважаються – громадськість, бізнес і уряд. Індекс мережевої готовності відображає спроможність економіки в таких 4 сферах: технології, населення, правління та вплив.

Розрахунок показників за 2020 рік показав, що лідерами з мережевої готовності є Швеція, Данія і Сінгапур.

Щодо України, то за Індексом мережевої готовності Україна посідає 64 (з 134 країн) місце

Таблиця 2. Індекс мережевої готовності країн за 2020 рік

№	Країна/ Економіка	Бал	Технології	Населення	Правління	Вплив
1	Швеція	82,75	2	4	4	3
2	Данія	82,19	5	1	2	5
3	Сінгапур	81,39	10	5	13	1
4	Нідерланди	81,37	3	9	3	4
5	Швейцарія	80,41	1	13	10	2
6	Фінляндія	80,16	9	3	5	9
7	Норвегія	79,39	11	8	1	6
8	США	78,91	4	7	8	14
9	Німеччина	77,48	7	12	12	7
10	Великобританія	76,27	8	14	14	10

Джерело: складено на основі [10]

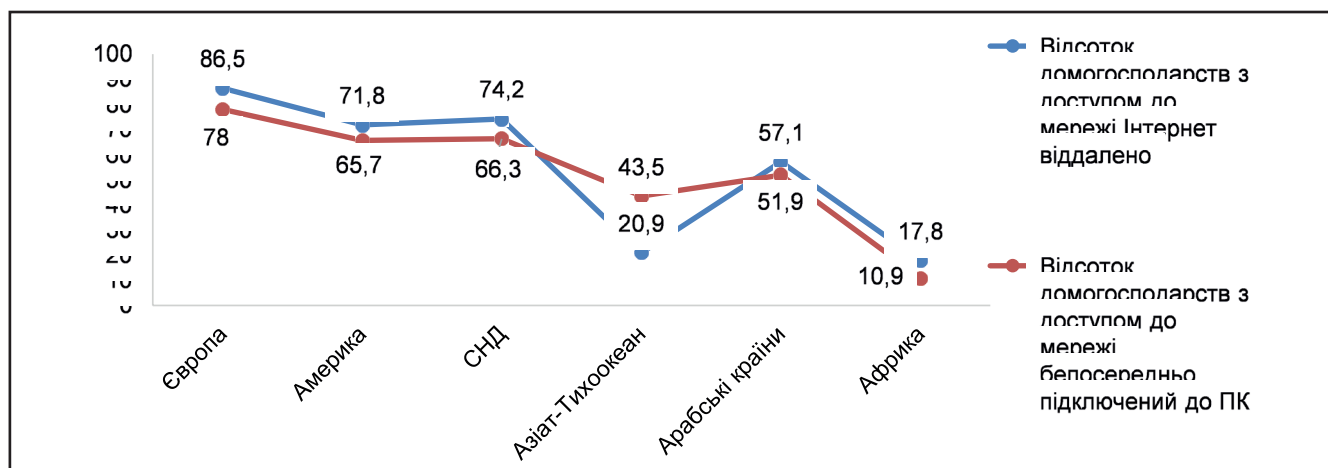
з балом 49,43. До сильної складової для нашої держави належить «Правління», а значного вдосконалення «Вплив» [10].

Наступний індекс це «Індекс широкосмугового доступу до Інтернету». Окрім високої швидкості, широкосмуговий доступ забезпечує безперервне підключення до Інтернету і «двосторонній» зв'язок, тобто можливість приймати і передавати інформацію на високих швидкостях. Згідно з даними ІТУ, на 2019 рік Інтернетом користується 4,1 мільярда людей, що становить 53,6 % всього населення Землі. Найбільший відсоток користувачів припадає на європейську частину населення і становить 82,5 %, найменший на Африканський регіон – 28,2 % [13].

Індекс глобальної цифрової конкурентоспроможності відображає потенційні можливості і готовність країн пристосовуватися до цифрової трансформації економіки. Згідно з рейтингом є тільки одна економіка з рахунком 100 і одна економіка з рахунком 0 за всіма чотирма фак-

торами. Дослідження для рейтингу WDCI базуються на 51 критерії, які формуються в три фактори першого рівня (що складаються з трьох субфакторів другого рівня): знання; технології; готовність. Критерії від 4 до 6 спочатку формуються з рівними вагами в субфакторах другого рівня, причому ваги hard-критеріїв в два рази більше, ніж ваги soft-критеріїв, вимірюваних в балах експертами, а потім субфактори другого рівня агрегуються в фактори першого рівня. Кожен з субфакторів другого рівня в WDCI має однакову вагу приблизно 11,1%. До основних факторів належать: знання, технології, готовність до майбутнього.

Щодо України, то за Індексом глобальної цифрової конкурентоспроможності за 2020 рік вона посіла 58 місце серед 63 країн з балом 48,807. За фактором «Знання» наша держава отримала 58,381; «Технології» – 37,215; «Готовність до майбутнього» – 35,325[7]. Що говорить про те, що Україна не є конкурентоспроможною на рів-

Рисунок 1. Підключення населення до мережі

Джерело: складено на основі [13].

Таблиця 3. Оцінка країн за факторами, що формують WDCI

№	Країни	Сукупний бал	Знання	Технології	Готовність до майбутнього
1	США	100	97,922	87,927	98,652
2	Сінгапур	98,052	92,031	99,504	87,123
3	Данія	96,013	86,145	86,394	100
4	Швеція	95,146	89,199	88,348	92,393
5	Гон-Конг	94,451	85,380	94,603	87,872
6	Швейцарія	93,693	89,770	82,734	93,075
7	Нідерланди	92,567	80,839	87,618	93,745
8	Корея	92,252	82,499	82,634	96,124
9	Норвегія	92,170	78,196	89,874	92,943
10	Фінляндія	91,130	80,438	86,270	91,184

Джерело: складено на основі [7]

ні інших країн в епоху цифровізації. Проте, людський капітал в Україні є відносно кваліфікованим; в той час як рівень розвитку технологій та майбутня спроможність інтеграції в цифрову економіку сильно потребують вдосконалення.

«Індекс цифрової економіки та суспільства» було розроблено згідно з рекомендаціями ОЕСР. Джерелом даних для формування такого цифрового табло є опитування статистичних служб Європейської Комісії (Євростату та DG CNECT) стосовно використання ІКТ домогосподарствами та підприємствами. Також дані збирають із спеціальних досліджень, що ведуться службами Європейської Комісії. Дані щодо широкосмугового доступу до Інтернету отримуються від провайдерів. На основі цифрового табло створюються два звіти: Індекс цифрової економіки та інформаційного суспільства (DESI) та Європейський звіт з цифрового прогресу(EDRP). Але EDPR зосереджує увагу саме на цифровому розвитку певної держави; в той час як DESI аналізує розвиток цифрової економіки в загальному в країнах ЄС та містить інформацію стосовно наступних аспектів з такими вагами: доступ до широкосмугового Інтернету та його якість (25%); цифрові навички та людський капітал (25%) ; використання ІКТ громадянами (15%) ; використання цифрових технологій бізнесом (20%) ; цифрові публічні послуги (15%). Індекс цифрової економіки та інформаційного суспільства (DESI) розраховується для 28 країн-членів ЄС, даний показник не розраховується для України. В 2020 році Фінляндія, Швеція, Данія та Нідерланди мали найбільш прогресивні цифрові економіки в ЄС. Болгарія, Греція, Румунія та Італія мали найнижчі показники за вищевказаним індексом. Можна також за-

значити, що найбільші економіки ЄС з точки зору ВВП не належать до числа цифрових лідерів[8].

З вищевказаного, очевидно, що країни, які є більш конкурентоспроможними (за Індексом глобальної конкурентоспроможності), мають більш розвинені процеси цифровізації (за вищеперерахованими індексами, що характеризують розвиток цифровізації). Але, потребує більш детального вивчення вплив цифровізації на конкурентоспроможність. Зокрема, нами було проаналізовано вплив цифровізації на конкурентоспроможність української економіки.

З таблиці 4 можна помітити, що, здебільшого, в той період, коли ВВП на душу населення в Україні зростав, обсяг експорту товарів в загальному обсязі експорту з України також підвищувався. Проте, це було наявне не кожного разу при зростанні ВВП на душу населення. Тому, не можна з точністю стверджувати про позитивний вплив на конкурентоспроможність економіки зростання процесів цифровізації.

Нами було побудовано економетричну модель, яка відобразатиме вплив діджиталізації на конкурентоспроможність економіки України за допомогою надбудови «Аналіз даних» інструмент «Кореляція» в програмі Ms Office «Excel». Як об'єкти вибірки було взято 26 показників (вихідні дані для побудови економетричної моделі наведено в Додатку А), які характеризують цифровізацію економіки України. В якості показника, що характеризує конкурентоспроможність було використано обсяг ВВП на душу населення в Україні. Це спричинене тим, що ВВП на душу населення показує рівень суспільного добробуту в країні, а також ефективність суспільного виробництва, тобто, однозначно є одним із індикаторів конкурентоспро-

Таблиця 4. Показники ВВП на душу населення та частка в обсязі експорту продукції ІКТ для України за 2010–2018 рр.

Роки	ВВП на душу населення (дол.)	Експорт товарів ІКТ (в % від загального експорту товарів)
2010	2 965,10	1,10
2011	3 138,47	0,90
2012	3 153,74	1,10
2013	3 160,08	0,90
2014	3 123,90	1,00
2015	2 828,89	0,80
2016	2 903,80	0,90
2017	2 988,50	0,90
2018	3 106,04	1,00

Джерело: складене на основі [11]

можності. Серед показників, що були використані для характеристики цифровізації економіки України, було обрано такі, які беруться при розрахунку глобальних індексів, що відображають рівень розвитку цифрової економіки (таблиця 1) і які є в загальному доступі на сайті Світового банку та в Звіті з Глобальної конкурентоспроможності. Модель було побудовано за даними 2010 – 2020 років (розглядаючи ті роки, за які є спостережені значення для кожного показника).

Отримали модель (на основі аналізу тих факторів, які найсильніше впливають на Y):

$$Y = 1601,945 + 0,933 X_{14} + 0,291 X_{15} \quad (1)$$

де Y – обсяг ВВП на душу населення (дол.),

X_{14} – кількість суб'єктів господарювання, зайнятих у виданні комп'ютерних ігор.

X_{15} – кількість суб'єктів господарювання, зайнятих у виданні іншого програмного забезпечення.

Модель в цілому значуща, параметри значущі на рівні 0,95%. Модель пояснює 95,7% зміни ВВП на душу змінами кількості зайнятих у виданні комп'ютерних ігор та іншого програмного забезпечення. При зростанні зайнятого населення у виданні комп'ютерних ігор в Україні на 1 %, ВВП на душу населення в середньому зростає на 0,933 дол. при інших рівних умовах. При зростанні зайнятого населення у виданні іншого програмного забезпечення на 1 %, ВВП на душу населення в середньому зростає на 0,291 дол. при інших рівних умовах. Така модель також є логічною. Адже в епоху цифровізації зростає використання програмного забезпечення, підвищується використання комп'ютерних ігор. Населенню необхідно набувати цифрових навичок, попит на програмне забезпечення підвищується. Чим більше спожи-

вається програмне забезпечення, тим, відповідно, більше вдосконалюються навички у населення, пов'язані з користуванням комп'ютерами. Останнє може призводити до створення нової діджиталізованої продукції, яка матиме попит з-за кордону, підвищуватимуться обсяги експорту та рівень конкурентоспроможності в Україні.

Висновки

Цифровізація економіки відбувається і в Україні, проте не на високому рівні. Діджиталізація здатна спричинити зростання конкурентоспроможності держави. На підвищення конкурентоспроможності економіки України найбільше впливають підвищення кількості зайнятих у виданні комп'ютерних ігор комп'ютерних ігор та іншого програмного забезпечення. Важливим питанням, яке потребує уваги та подальших досліджень – забезпечення високого рівня вищевказаних показників цифровізації.

Список використаних джерел

1. Альпаков С. С. Цифрова економіка: структурні зрушення на міжнародному ринку капіталу. / О. С. Альпаков // Міжнародні відносини серія «Економічні науки». – №9. – 2016.
2. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами / О. Є. Гудзь // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – № 2 (24). – 2018.
3. Данніков К. О. Концептуальні засади цифровізації економіки України / К. О. Данніков О.В, Січкаренко К. О. // «Інфраструктура ринку». – №17. – ст. 73–80. – 2018.
4. Загарій В. К. Пріоритетність розвитку цифрової економіки для України / В. К. Загарій // Класичний приватний університет. – 2019. – Вип. 13. – С. 64–69.

5. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі / С. В. Коляденко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 6. – С. 105–112.

6. «Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний – 2020)», – ГС «ХАЙ–ТЕК ОФІС УКРАЇНА», 2016.

7. Струтинська І. Метрики цифрової трансформації бізнесу / І. Струтинська // Галицький економічний вісник. – 2019. – № 5. – С. 30–46.

8. The Digital Economy and Society Index – Countries' performance in digitization URL <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/countries-performance-digitisation>.

9. The Global Competitiveness Report 2019 – Insight Report URL http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

10. The Network Readiness Index 2020 URL https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/11/NRI-2020-V8_28-11-2020.pdf.

11. The World bank – URL <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

12. Pugachevska, K. Y. and Pugachevska, K. S. (2018), «Digitizing of the economy as a factor of increasing competitiveness of the country», Market infrastructure, vol. 25, pp. 39–45, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/9.pdf (Accessed 11 November 2018).

13. МСЭ. Изменение цифрового развития FactsFigures 2019 URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf>.

References

1. Al'pakov S. S. Tsyfrova ekonomika: strukturni zrushennya na mizhnarodnomu rynku kapitalu. / O. S. Al'pakov // Mizhnarodni vidnosyny seriya «Ekonomiczni nauky». – №9. – 2016.

2. Hudz' O. Ye. Tsyfrova ekonomika: zmina tsinnostey ta oriyentyriv upravlinnya pidpryyemstvamy / O. Ye. Hudz' // Ekonomika. Menedzhment. Biznes. – № 2 (24). – 2018.

3. Dannikov K. O. Kontseptual'ni zasady tsyfrovizatsiyi ekonomiky Ukrainy / K. O. Dannikov O.V, Sichkarenko K. O. // «Infrastruktura rynku». – №17. – st. 73–80. – 2018.

4. Zahariy V. K. Priorytetnist' rozvytku tsyfrovoyi ekonomiky dlya Ukrainy / V. K. Zahariy // Klasychnyy pryvatnyy universytet. – 2019. – Vyp. 13. – S. 64–69.

5. Kolyadenko S. V. Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennya v Ukraini i u sviti / S. V. Kolyaden-

ko // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky. – 2016. – № 6. – S. 105–112.

6. «Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 («Tsyfrovyy poriyadok dennyy – 2020)», – HS «KhAY–TEK OFIS UKRAYINA», 2016.

7. Strutyns'ka I. Metryky tsyfrovoyi transformatsiyi biznesu / I. Strutyns'ka // Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk. – 2019. – № 5. – S. 30–46.

8. The Digital Economy and Society Index – Countries' performance in digitization URL <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/countries-performance-digitisation>.

9. The Global Competitiveness Report 2019 – Insight Report URL http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

10. The Network Readiness Index 2020 URL https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/11/NRI-2020-V8_28-11-2020.pdf.

11. The World bank – UR L<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

12. Pugachevska, K. Y. and Pugachevska, K. S. (2018), «Digitizing of the economy as a factor of increasing competitiveness of the country», Market infrastructure, vol. 25, pp. 39–45, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/9.pdf (Accessed 11 November 2018).

13. MSЭ. Yzmenenye tsyfrovoho rozvytyya FactsFigures 2019 URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf>.

Дані про автора

Корольова Ліліана Євгенівна,

студентка магістратури, Антимонопольний комітет України, головний спеціаліст Управління економічного аналізу

e-mail: korolevaliliana3@gmail.com

Данные об авторе

Королева Лилиана Евгеньевна,

студентка магістратури, Антимонопольный комитет Украины, главный специалист Управления экономического анализа

e-mail: korolevaliliana3@gmail.com

Data about author

Liliana Korolova,

Master student, Antimonopoly Committee of Ukraine, Economic analysis department, Chief specialist

e-mail: korolevaliliana3@gmail.com

Системи джерел торговельно–економічної інформації міжнародної торгівлі: ООН, СОТ, інші міжурядові та міжнародні організації і об'єднання країн. Типологія та організаційні аспекти.

Предметом роботи є розгляд теоретичних та практичних аспектів діяльності світових міжнародних організацій та об'єднань країн які забезпечують нормативно–правові, регулюючі та інформаційні функції щодо економічної та торгової діяльності країн світу та їх об'єднань.

Метою дослідження є топологія світових міжнародних організацій і об'єднань країн, а також організаційні аспекти їх діяльності в частині впровадження принципів, методів впливу а також сучасних інформаційних технологій на розвиток міжнародної торгівлі.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно–функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті за топологією світових організацій розглянуті принципи та методи впливу на розвиток міжнародної торгівлі.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально–економічних, правових наук з проблем інформатизації управління економікою країн світу.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1. Принципи класифікації міжнародних організацій за топологією дає можливість визначитись за їх функціональними завданнями та впливу на різні аспекти економічної діяльності країн світу та їх взаємодії в сфері міжнародної торгівлі. 2. Цілі сталого розвитку ООН надають вектори впливу для сталого розвитку економік країн світу. 3. Запропоновані СОТ Спрощення процедур міжнародної торгівлі є інструментом поживлення міжнародної торгівлі країн світу в системі джерел торгово–економічної інформації міжнародної торгівлі.

Ключові слова: типологія світових організацій, цілі сталого розвитку, спрощення процедур торгівлі, міжнародна торгівля, системи джерел торговельно–економічної інформації міжнародної торгівлі.

ЗАЛІЗНЮК В.П.

Системы источников торгово – экономической информации международной торговли: ООН, ВТО, другие межправительственные и международные организации и объединения стран. Типология и организационные аспекты.

Предметом работы является рассмотрение теоретических и практических аспектов деятельности мировых международных организаций и объединений стран, которые обеспечивают нормативно–правовые, регулирующие и информационные функции экономической и торговой деятельности стран мира и их объединений.

Целью исследования является топология мировых международных организаций и объединений стран, а также организационные аспекты их деятельности в части внедрения принципов, методов влияния, а также современных информационных технологий на развитие международной торговли.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно–функціональний, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье используя топологию мировых международных организаций и объединений стран, рассмотрены принципы и методы влияния на развитие международной торговли.

Область применения результатов. Система наук из семейства области государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально-экономических, правовых наук по проблемам информатизации управления экономикой стран мира.

Выводы. Основные итоги исследования, их теоретические результаты следует свести к следующим выводам: 1. Принципы классификации международных организаций по топологии дает возможность определиться с их функциональными задачами и влияния на различные аспекты экономической деятельности стран мира и их взаимодействия в сфере международной торговли. 2. Цели устойчивого развития ООН предоставляют векторы влияния для устойчивого развития экономик стран мира. 3. Предложенные ВТО Упрощение процедур международной торговли является инструментом оживления международной торговли стран мира в системе источников торгово-экономической информации международной торговли.

Ключевые слова: топология мировых организаций, цели устойчивого развития, упрощение процедур торговли, международная торговля, системы источников торгово-экономической информации международной торговли.

ZALIZNIUK V.P.

Systems of sources of trade and economic information of international trade: UN, WTO, other intergovernmental and international organizations and associations of countries. Typology and organizational aspects.

The subject of the work is the consideration of theoretical and practical aspects of world international organizations and associations of countries that provide regulatory, regulatory and informational functions on economic and trade activities of the world and their associations

The purpose of the study is to consider the topology of world international organizations and associations of countries, as well as organizational aspects of their activities in terms of implementing principles, methods of influence and modern information technology on the development of international trade.

Research methods. The work uses a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural-functional, historical, logical, which allowed to ensure the conceptual unity of the study.

Results of work. The article on the topology of world organizations discusses the principles and methods of influencing the development of international trade.

Field of application of results. The system of sciences from the family of public administration, a wide range of methodological aspects of socio-economic, legal sciences on the problems of informatization of economic management of the world

Conclusions. The main results of the study, their theoretical results should be summarized as follows: 1. The principles of classification of international organizations by topology makes it possible to determine their functional objectives and impact on various aspects of economic activity of the world and their interaction in international trade. 2. The UN Sustainable Development Goals provide vectors of influence for the sustainable development of the world's economies. 3. Proposed WTO Simplification of international trade procedures is a tool for reviving international trade in the world in the system of sources of trade and economic information of international trade.

Key words: Topology of world organizations, goals of sustainable development, simplification of trade procedures, international trade, system of sources of trade and economic information of international trade.

Постановка проблеми. В світі існує величезна кількість міжнародних організацій та об'єднань країн які забезпечують нормативно-правові, регулюючі та інформаційні функції щодо економіч-

ної та торгової діяльності країн світу та їх об'єднань. В роботі розглядається типологія таких організацій за наступними критеріями – членство суб'єктів міжнародних відносин і юридичний статус, геогра-

фічне поширення, функціональна спрямованість та характер діяльності. Розглядається ролі та місце міжнародних організацій щодо системної організації торговельно-економічної інформації. Показано що системна організація інформації залежить від організаційної структури організацій. Економіка світу розвивається за прийнятою ООН Програмою Цілей сталого розвитку. В Україні створена національна система завдань та показників Цілей сталого розвитку забезпечує міцну основу для подальшого комплексного моніторингу країни. Загалом, 17 цілей та 86 національних завдань інкорпоровані у 145 нормативно-правових актів Уряду, на реалізацію цілей і завдань спрямовано 1052 завдання та 3465 заходів, закріплених у цих актах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До теми ролі міжнародних організацій в розвитку економік країн світу зверталось багато науковців та дослідників. Зокрема Козак Ю.Г., Кучик О., Дмитрієв А., Гріненко О.О., Колосова В.П., Марків Г.В., Шаров О.Є, Гужва І.Ю., Патики Н.І., Мешко Н.П., Балута І.В. та багато інших. Згідно з топологією міжнародних організацій системи джерел економічної інформації залежать від організаційної структури та функцій та завдань цих організацій які в останні роки в свою чергу спрямованні на виконання Цілей сталого розвитку ООН та спрощення процедур торгівлі СОТ.

Метою статті є дослідження топології та ролі міжнародних організацій в розвитку економік країн світу.

Виклад основного матеріалу. В світі існує величезна кількість міжнародних організацій та об'єднань країн які забезпечують нормативно-правові, регулюючі та інформаційні функції щодо економічної та торгової діяльності країн світу та їх об'єднань. В роботі [1] пропонується типологія міжнародних організацій за певними критеріями щодо визначення типу організації в залежності від того, в якому аспекті ми маємо намір її розглядати. Основними критеріями типології міжнародних організацій в роботі визначені:

- членство суб'єктів міжнародних відносин і юридичний статус організації;
- географічне поширення;
- функціональна спрямованість;
- характер діяльності.

Так за складом членів і юридичним статусом міжнародні організації поділяються на міждержавні і неурядові.

Міждержавні організації утворюються на основі офіційних урядових угод між країнами, такі як ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.. Якщо угода укладається тільки між двома державами, то такі міждержавні угоди називаються двосторонніми або білатеральними. Різновидом міждержавних організацій є міждержавні економічні організації серед яких є – Європейський Союз, МВФ, НАФТА та інші.

Неурядові організації утворюються на основі індивідуального або колективного членства суб'єктів, які не є офіційними представниками своїх урядів. Найвідоміші з них – Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків, Міжнародний кооперативний альянс, Світова конфедерація праці.

За географічним поширенням міжнародні організації поділяються на глобальні та регіональні.

Глобальні організації об'єднують країни або інші суб'єкти незалежно від того, де, в якій частині світу вони знаходяться. Найяскравішим прикладом такого типу є Організація Об'єднаних Націй, яка сполучає переважну кількість країн нашої планети. До глобального типу можна віднести також Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світову організацію торгівлі (СОТ), Червоний хрест, Римський клуб, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і деякі інші. Поняття «глобальний» в даному разі тотожний термін «трансрегіональний».

Регіональні міжнародні організації об'єднують країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості. Таких організацій чимало: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші.

За функціональною спрямованістю організації в роботі поділяються на організації загальної компетенції і спеціальної компетенції.

Організації загальної компетенції в своїй діяльності охоплюють широке коло проблем і напрямків. Безпрецедентною тут є ООН, діяльність якої простягається в сфери: політичну, екологічну, безпеки, юридичну та ін. Її органи виконують функції обговорення питань, консультативні, науководослідні, регулюючі, технічної допомоги та багато інших. Більшість регіональних організацій, особливо утворених в процесі економічної інтеграції, також мають багатофункціональний характер. Наприклад, функції ЄС мають широку розгалуженість вони охоплюють: регулюван-

ня економіки в цілому, митне регулювання, сферу кредиту, валютний ринок, міграційну політику, узгодження зовнішньої політики і таке інше.

До організацій спеціальної компетенції відносяться міжнародні організації, в яких одна з функцій є головною, пануючою, а решта (якщо вони є) – допоміжні. Найчастіше це відноситься до організацій в сфері виробництва і торгівлі, що утворилися для ефективної реалізації товару, наприклад, ОПЕК. Торгівля є також головною функцією Світової організації торгівлі (СОТ). Функцією Світової туристської організації є сприяння розвиткові міжнародного туризму.

Монофункціональних організацій чимало є серед неурядових так, наприклад такі як Лондонський клуб призначений для кредитного регулювання та Римський клуб – для розробки соціальних і екологічних проблем та поширення знань про них. Міжнародна торговельна палата головною функцією якої є захист приватних підприємців в міжнародних економічних відносинах.

За характером діяльності міжнародні організації поділяються на універсальні, політичні, економічні, гуманітарні, культурно-просвітницькі, оборонні та інші. Характер організацій тісно пов'язаний з функціями, які вони виконують.

Універсальною міжнародною організацією є ООН, яка виконує функції регулювання й нагляду в найважливіших сферах людської діяльності. До універсального типу наближається Європейський Союз, в діяльності якого різноманітні економічні функції доповнилися політичними (спільне громадянство, узгоджена зовнішня політика, спільний парламент тощо). Політичні організації сполучають країни, для яких політична мета об'єднання має визначальний характер. Наприклад, Ліга арабських держав головною метою передбачає захист інтересів арабських країн в світі.

За умовами участі в членстві міжнародні організації поділяються на відкриті й закриті. До відкритих організацій може увійти кожна держава, яка поділяє принципи й статут організації. До закритих організацій нових членів приймають тільки по запрошенню засновників організації.

В ООН великий блок організацій, що відають суто економічними проблемами, підпорядкований Економічній і соціальній раді (ЕКОСОП): 9 функціональних комісій, 5 регіональних комісій і 18 27 спеціалізованих закладів (серед останніх – МВФ, Світовий банк, ФАО та інші).

Міжнародні економічні організації поділяються, в свою чергу на загальноекономічні і спеціалізовані.

Загальноекономічні віддають широким спектром економічних проблем. До них відносяться ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу такі як ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та інші.

Спеціалізовані економічні організації зосереджують увагу на більш вузькому колі проблем проте багатьом з них належить суттєва роль в міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Світовий банк, МВФ, Світова організація торгівлі, Світова туристська організація, Міжнародна торговельна палата та багато інших.

Економічні організації, що утворилась внаслідок регіональних інтеграційних процесів, поділяються також за ступенем інтеграції. Основні рівні, або щаблі, регіональної економічної інтеграції такі: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз, політичний союз.

Зона преференційної торгівлі – початковий щабель інтеграції. На цьому етапі держави, що входять в зону, лібералізують між собою торгівлю лише обмеженою кількістю товарів, надають одна одній деякі пільги. До цього типу організацій належить СНД, а також ряд організацій Африки, Азії та Латинської Америки.

Зона вільної торгівлі відрізняється тим, що держави-учасниці усувають між собою торговельні бар'єри, мито відмінюється на більшість товарів. Але відносно третіх держав, що не входять в зону, кожний член проводить самостійну митну політику. До цього рівня відносяться, зокрема, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЕАВТ), Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та деякі інші. Слід зауважити, що не всі фахівці з міжнародної інтеграції виокремлюють зону преференційної торгівлі.

Митний союз передбачає усунення митних тарифів в торгівлі між учасниками, а також формування спільної митної політики щодо країн що означає, що всі члени союзу встановлюють однаковий рівень тарифів в торгівлі з іншими державами. Близько до поняття митного союзу підходять деякі латиноамериканські інтеграційні об'єднання – ЛААІ, МЕРКОСУР. По суті митний союз утворено між Росією і Білоруссю.

Спільний ринок – це вже високий рівень інтеграції. Не тільки товари просуються без пере-

шкод кризь кордони; знято бар'єри для руху робочої сили, послуг, капіталів. Швидко розвиваються і поглиблюються інтеграційні зв'язки, здійснюється спільна, узгоджена економічна політика. Цей тип інтеграції був притаманний Європейському економічному співробітництву (ЄЕС) в 1969–1992 рр. Саме ця організація отримала неофіційну назву «Спільний ринок». Слід зауважити, що в повній мірі цього шаблю інтеграції поки що не досягла жодна інша міжнародна організація.

Економічний союз завершує структурну побудову економіки організації як єдиного інтеграційного об'єднання. На цьому етапі здійснюється єдина валютна політика, запроваджується спільна валюта, єдиний емісійний центральний банк. На цьому етапі знаходиться Європейський Союз з 1992 р. (після укладання Маастріхтської угоди). Логічним завершенням повної економічної інтеграції має стати політичний союз, на порозі якого стоїть ЄС, і який вже частково реалізується.

Розглянемо ролі та місце міжнародних організацій щодо системної організації торговельно-економічної інформації.

Центральну роль грає Організація Об'єднаних Націй (ООН) – це глобальна, універсальна, багатofункціональна, міждержавна організація. Переважна більшість програм, комісій, спеціалізованих закладів, фондів ООН спрямована на регулювання економічного співробітництва між її членами.

В структурі ООН є органи, що регулюють міжнародні економічні відносини на галузевому рівні такі як – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку ЮНІДО, Продовольча і сільськогосподарська організація – ФАО, Міжнародна організація цивільної авіації ІКАО, й такі, що координують співробітництво між країнами на регіональному рівні такі як регіональні комісії Економічної і соціальної ради ООН – ЕКОСОР.

ООН своєчасно реагує на політичні і економічні зрушення, що відбуваються у світі. Наприклад, з розпадом колоніальної системи у середині ХХ ст. виникла велика група країн, що розвиваються. Цим державам конче необхідна економічна допомога. З цією метою було утворено Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), головна мета якої – кредитування саме цієї групи країн.

Засновано Програму розвитку Організація Об'єднаних Націй – ПРООН, що також спрямована насамперед на допомогу країнам, що роз-

виваються, Конференцію з торгівлі й розвитку – ЮНКТАД,

У вересні 2015 року у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей сталого розвитку.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Протягом 2016–2017 років тривав широкомасштабний та всеосяжний процес адаптації Цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту. Кожна глобальна ціль була переглянута, беручи до уваги специфіку національного розвитку. Результатом цієї роботи стала національна система, яка складається із 86 завдань національного розвитку.

Національні завдання, індикатори для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Створена національна система завдань та показників Цілей сталого розвитку забезпечує міцну основу для подальшого комплексного моніторингу країни. Загалом, 17 цілей та 86 національних завдань інкорпоровані у 145 нормативно-правових актів Уряду, на реалізацію цілей і завдань спрямовано 1052 завдання та 3465 заходів, закріплених у цих актах.[14]

30 вересня 2019 року Президент України видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Однією з найбільш важливих з економічних галузей є фінансова, недарма її називають кровоносною системою економіки. Адже ефективний розвиток і окремих компаній, і національних економік потребує відповідного фінансування. Це спричинило створення цілої системи міжнародних фінансових організацій (МФО), лідером якої є Світовий банк.

Світовий банк – це група, що складається з п'яти організацій:

- Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР);
- Міжнародна асоціація розвитку (МАР);
- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);

– Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ);

– Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

Мета МБРР – допомога країнам–членам в їх економічному розвитку, насамперед таким, що розвиваються.

Діяльність МАР спрямована, перш за все, на фінансування найменш розвинутих країн.

МФК та БАГІ є організаціями–філіями Світового банку. Призначення МФК – сприяти розвитку приватного бізнесу в країнах, що розвиваються. Головна мета БАГІ – стимулювати прямі зарубіжні інвестиції в країни, що розвиваються, шляхом надання страхових гарантій іноземним інвесторам від некомерційних ризиків.

Міжнародний валютний фонд (МВФ), є ще однією фінансовою організацією, яка здійснює значний вплив на світову економіку і формування стратегій її розвитку. Це зумовлюється діяльністю МВФ, стратегічними цілями якого є: зміцнення міжнародного співробітництва в галузі валютної політики; забезпечення життєздатності міжнародної системи платежів і стабілізація ринку іноземної валюти; надання кредитів країнам–членам. Світовий банк і Міжнародний валютний фонд сформували основу сучасної інституціональної валютнокредитної системи. Одним із важливих способів здійснення впливу міжнародних фінансових організацій на формування міжнародних економічних стратегій є співпраця МФО з державами. Наприклад, ставши у 1992 р. членом Міжнародного валютного фонду (МВФ), Україна водночас увійшла до структури Світового банку. Документом, на базі якого останнім часом України взаємодіяла з групою Світового банку, була Стратегія партнерства з Україною на період 2012 – 2016 рр., де зазначалося, що їх співпраця спрямована на допомогу уряду України в реалізації програм економічних реформ.

Серед спільних проектів України з МБРР можна назвати:

- розвиток міської інфраструктури;
- передача електроенергії;
- реабілітація гідроелектростанцій;
- проект енергоефективності; два проекти поліпшення автомобільних доріг і безпека руху (загальна сума позик дорівнює 1556 млн. дол. США).

Крім того, зважаючи на євроінтеграційний вектор стратегії зовнішньоекономічної діяльності,

Україна активно розвиває співпрацю і з європейськими фінансовими інституціями. Так, за інформацією Міністерства фінансів України станом на 1 січня 2014 р. портфель ЄБРР у нашій державі налічував 337 проектів із загальним обсягом фінансування 8,7 млрд. євро [6, с. 38]. Отже, співпрацюючи з державами, міжнародні фінансові організації сприяють економічному зростанню їх національних економік і, таким чином, формують стратегічний вектор їх економічного розвитку.

Світовий банк, МВФ, ЄБРР займають особливе місце в міжнародних економічних відносинах та істотно впливають на державні програми розвитку в багатьох країнах. Але самі міжнародні організації, зокрема Світовий банк, вважають, що зовнішня фінансова допомога є ефективною тільки в тому разі, коли країна реципієнт здійснює розумну економічну політику а це означає:

– допомога має бути достатньо великою, щоб дозволити країні–реципієнту фінансувати свій інвестиційний план, а також виконати програму масштабних перетворень, адже перерви у фінансуванні реформ можуть звести їх нанівець;

– допомога не повинна розпорошуватись на дрібні проекти, ефективного програмування, координація та моніторинг яких потребують чималих зусиль. При цьому успіх зовнішньої допомоги залежить від спроможності уряду країни–реципієнта реалізувати інвестиційний план, який повинен включати такі складові:

– децентралізоване здійснення державних інвестицій;

– належна якість підготовки персоналу;

– актуальні інформаційні технології для контролю;

– визначення адекватних кількісних показників, яких уряд планує досягнути після завершення інвестиційної програми;

– якісний аудит витрачання отриманих коштів;

– чіткий механізм контролю та оцінки інвестиційної програми [8, с. 66]. Крім того, у відносинах з МВФ Україна повинна пропонувати для узгодження експертами цієї організації заходи, які б передбачали вирішення комплексу економічних проблем:

– фінансова і макроекономічна стабілізація;

– забезпечення перспектив економічного зростання;

– гарантування економічної безпеки України [9, с. 330].

Таким чином, попри певні проблеми у діяльності міжнародних фінансових організацій, неод-

нозначність результатів їх співробітництва з деякими країнами в цілому, вони значною мірою сприяють розв'язанню багатьох проблем національних економік:

- надають фінансову допомогу країнам що розвиваються;
- фінансують економічні реформи держав з перехідною економікою;
- сприяють структурній перебудові економіки з метою розвитку інноваційних галузей виробництва.

Здійснюючи таку діяльність, МФО беруть участь у процесі формування міжнародні стратегій економічного розвитку, спрямованих на підвищення його рівня.

Іншою традиційно важливою сферою економіки є міжнародна торгівля. Сьогодні все більша частка товарів і послуг має глобальний характер, а держави конкурують між собою за найвигіднішу для них роль у ланцюжках доданої вартості [10, с. 6].

Світова організація торгівлі (СОТ) – головний міжнародний регулятор світової торгівлі. Стратегічною метою СОТ є лібералізація світової торгівлі, усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини. Мета СОТ зумовлює її функції:

- нагляд за станом світової торгівлі та надання консультацій з питань управління в галузі міжнародної торгівлі;
- забезпечення механізмів розв'язання міжнародних торговельних спорів;
- розроблення і прийняття світових стандартів торгівлі;
- нагляд за торговельною політикою країн;
- обговорення нагальних проблем міжнародної торгівлі.

Виконання перелічених функцій СОТ здійснюється відповідно таким принципам діяльності:

- принцип найбільшого сприяння (принцип недискримінації). Він полягає у тому, що держава мусить надати своєму партнерові по СОТ такі самі привілеї, які вона надає будь-якій іншій країні. Тобто не може бути односторонніх пільг, тому що це означає дискримінацію інших партнерів;
- принцип національного режиму, суть якого в тому, що держави-учасниці повинні встановлювати для товарів своїх партнерів по СОТ такий самий режим, як і для своїх товарів на власному ринку;
- принцип захисту національної промисловості. Справа в тому, що уряди багатьох країн нама-

гаються адміністративно обмежити імпорт. Якщо все ж таки країна мусить ввести імпорту тарифи для захисту своєї промисловості, то це мають бути саме митні тарифи, а не торговельно-політичні заходи (квоти, дискримінаційні стандарти тощо);

- принцип утворення стійкої основи торгівлі, який означає, що тарифні рівні, які узгоджені у рамках СОТ, не можуть переглядатися окремою країною-членом в односторонньому порядку;

- принцип сприяння справедливій конкуренції має відношення до субсидій та демпінгу (продажу товарів за цінами, нижчими їх собівартості). Ці заходи засуджуються; – принцип дій у надзвичайних ситуаціях. Якщо країна потерпає від будь-якого лиха (стихія, соціальні заворушення), то вона може тимчасово вийти за межі взятих на себе торговельних обов'язків (може підвищити тариф, увести квоти тощо), але за узгодженням із СОТ [1, с. 164, 166–168].

Сфера діяльності СОТ охоплює: митно-тарифне урегулювання; антидемпінгове регулювання; використання субсидій та компенсацій; нетарифні обмеження; діяльність митних союзів і зон вільної торгівлі; торговельні аспекти захисту прав інтелектуальної власності; торгівлю окремими товарами; торговельні аспекти інвестиційних заходів тощо. Але найголовнішою проблемою є удосконалення торговельних правил, які задовольнили би усіх учасників СОТ. Це стосується, насамперед, ліквідації тарифних і нетарифних обмежень, а також встановлення єдиних технічних стандартів на товари.

Щодо торговельних аспектів інвестицій, то передбачається поширити на зарубіжні інвестиції такий самий режим найбільшого сприяння, що існує в міжнародній торгівлі. Зберігається політика надання пільг країнам, що розвиваються: їх товари мають доступ на ринки розвинутих країн без тарифних обмежень і квотування.

Надзвичайним прогресом у розвитку світової торгівлі стало прийняття 27.11.2014 р. багатосторонньої Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі (УСПТ). Угода спрямована на створення сприятливих передумов для здійснення експортно-імпортних операцій у максимально стислі терміни та зручний спосіб. За оцінками Світового банку та Всесвітнього економічного форуму, зменшення високої вартості транзакцій та зайвої бюрократії, з якими стикаються торговельні оператори, забезпечить відчутне зростання глобального ВВП. Зокрема спрощення процедур

здійснення експортно–імпортних операцій може забезпечити зростання світової торгівлі на 3 – 5%, у той час як зниження тарифів за результатами Уругвайського раунду переговорів у рамках СОТ призвело до зростання світової торгівлі на рівні 2 – 3% [10, с. 8]. У той же час актуальним є питання захисту інтересів товаровиробників у зовнішньоекономічній діяльності, для чого необхідним є визначення техніки обрахування цілого ряду специфічних показників. Серед них – рівень захисту внутрішнього ринку або відношення компенсаційних платежів до ціни світового ринку, показник агрегатної підтримки, показник підстави для звільнення товаровиробника від зобов'язань скорочення, загрози заподіяння серйозної шкоди, співвідношення між втратою для бюджету і виграшем для товаровиробників та показника спеціальних гарантій [11, с. 28].

Отже, досягнення стратегічної мети СОТ – лібералізації світової торгівлі, усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини – формують економічну стратегію щодо зміцнення світової економіки, зростання інвестицій, розширення торговельних зв'язків, підвищення рівня зайнятості та доходів в усьому світі. В умовах бурхливого розвитку науково–технічного прогресу конкурентоспроможним може бути лише інноваційним виробництво. Це зумовило активізацію проведення наукових досліджень, а також розвитку міжнародного науково–технічного обміну. У процесі обміну інноваційними технологіями виникли нові наднаціональні структури, які взяли на себе правові та організаційні функції регулювання питань у сфері інтелектуальної власності. Сьогодні цими питаннями в основному займаються дві міжнародні міжурядові організації: ВОІВ та СОТ, в рамках угоди TRIPS.

Всесвітня організація інтелектуальної власності, або ВОІВ (World Intellectual Property Organization, або WIPO) є одним із спеціалізованих агентств ООН. Її стратегічною метою є стимулювання творчої діяльності та забезпечення захисту інтелектуальної власності в усьому світі. ВОІВ сприяє підписанню нових міжнародних угод та модернізації національних законодавств, заохочує адміністративне співробітництво між країнами, надає технічну допомогу країнам, що розвиваються, і утримує служби, що полегшують

міжнародний захист винаходів, знаків та промислових зразків [12, с. 28].

Висновки

Системи джерел торговельно–економічної інформації міжнародної торгівлі формуються в залежності від топології міждержавних та неурядових організацій відповідно до їх організаційних структур. Так, наприклад:

- В ООН згідно організаційної структури економічними проблемами займаються, підпорядковані Економічній і соціальній раді – ЕКОСОП 9 функціональних комісій, 5 регіональних комісій і 27 спеціалізованих закладів (серед останніх – МВФ, Світовий банк, ФАО та інші);

- На галузевому рівні в ООН створені органи, що регулюють міжнародні економічні відносини такі як – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку ЮНІДО, Продовольча і сільськогосподарська організація – ФАО, Міжнародна організація цивільної авіації ІКАО, й такі, що координують співробітництво між країнами на регіональному рівні такі як регіональні комісії Економічної і соціальної ради ООН – ЕКОСОП;

- Економічна допомога країнам що розвиваються, надається Міжнародною асоціацією розвитку (МАР), головна мета якої – кредитування країн, що розвиваються створеною при ООН;

- Світовий банк – це група, що складається з п'яти організацій:

- Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР);

- Міжнародна асоціація розвитку (МАР);

- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);

- Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ);

- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

2. Відповідно до їх завдань та функцій робота міждержавних та неурядових організацій виконується за рахунок наступних принципів та програм:

- Засновано Програму розвитку Організація Об'єднаних Націй – ПРООН, що також спрямована насамперед на допомогу країнам, що розвиваються, Конференцію з торгівлі й розвитку – ЮНКТАД;

- Конференцією ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей сталого розвитку;

– Світова організація торгівлі свої функції виконує додержуючись наступних принципів – принцип найбільшого сприяння (принцип недискримінації), принцип національного режиму, принцип захисту національної промисловості, принцип утворення стійкої основи торгівлі, принцип сприяння справедливій конкуренції та за принципами спрощення процедур торгівлі відповідно до багатосторонньої Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі (УСПТ).

Список використаних джерел

1. Козак Ю.Г. Міжнародні організації / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, З. Кутайня. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 440 с.
2. Кучик О. Еволюція поняття міжнародної організації: теоретико-методологічний аспект // Вісник Львівського ун-ту. Серія міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 30. – С. 24 – 32.
3. Козак Ю.Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку / Ю.Г. Козак, Ю.І. Єхануров, В.В. Ковалевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 356 с.
4. Дмитрієв А. Роль міжнародних організацій у світовому процесі глобалізації / А. Дмитрієв // Публічне право. – 2013. – № 1. – С. 418 – 420.
5. Грінєнко О.О. Проблема трансформації ролі та місця ООН у регулюванні безпекових проблем сучасності / О.О. Грінєнко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 96. – Ч. II. – С. 25 – 32.
6. Колосова В.П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: сучасний стан та перспективи розширення / В.П. Колосова, І.М. Іванова // Фінанси України. – 2014. – № 11. – С. 33 – 47.
7. Марків Г.В. Реалії та перспективи співпраці України з Міжнародним валютним фондом / Г.В. Марків // Інноваційна економіка. – 2013. – № 10. – С. 11 – 15.
8. Колосова В.П. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток країни: питання теорії / В.П. Колосова // Економіка України. – 2016. – № 12. – С. 61 – 71.
9. Шаров О. Відносини України з МВФ як важливий фактор національної економічної безпеки / О. Шаров // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 16. – № 3. – С. 330 – 351.
10. Гужва І.Ю. Концептуальні основи формування зовнішньоекономічної політики України / І.Ю. Гужва // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 5–6. – С. 4 – 13.
11. Патица Н.І. Світова організація торгівлі (СОТ) і розвиток економік країн-нових членів / Н.В. Патица // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 25 – 28.

12. Мешко Н.П. Технологічна регіоналізація світогосподарського розвитку / Н.П. Мешко // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2008. – № 3. – С. 25 – 31.

13. Балута І.В. Аналіз діяльності міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації / І.В. Балута // Актуальні проблеми державного управління. – 2017. – № 1. – С. 1 – 6.

14. Цілі сталого розвитку та Україна. Електронний ресурс: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

15. Гужва І. Ю. Угода СОТ про спрощення процедур торгівлі як інструмент активізації участі України в глобальних ланцюгах доданої вартості / І. Ю. Гужва // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 29. – С. 211–217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2015_29_32

References

1. Kozak, Yu.G. Kovalevsky, V.V. and Kutainia, Z. (2007), *Mizhnarodni orhanizatsii [International organizations]*, Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Kuchyk, O. (2012), «Evolution of an international organization concept: theoretical and methodological aspect», *Visnyk L'vivskoho un-tu. Seriya mizhnarodni vidnosyny*, vol. 30, pp. 24–32.
3. Kozak, Yu.G. Yekhanurov, Yu.I. and Kovalevsky V.V. (2009), *Mizhnarodni stratehii ekonomichnoho rozvytku [International strategies of economical development]*, Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Dmitriev, A. (2013), «The role of international organizations in the global process of globalization», *Publichne pravo*, vol. 1, pp. 418–420.
5. Grinenko, O.O. (2011), «The problem of UN role and place transforming in regulation of modern security problems», *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 96, part II, pp. 25–32.
6. Kolosova, V.P. and Ivanova, I.N. (2014), «Cooperation of Ukraine with international financial organizations: current situation and prospects of expansion», *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 33–47.
7. Markiv, G.V. (2013), «Realities and Prospects of Ukraine's Cooperation with the International Monetary Fund», *Innovatsijna ekonomika*, vol. 10, pp. 11–15.
8. Kolosova, V.P. (2016), «The impact of international financial organizations to the economic development of the country: the issues of theory», *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 61–71.
9. Sharov, O. (2017), «Ukraine's relations with the IMF as an important factor of national economic security»,

Zhurnal evropejs'koi ekonomiky, vol. 16, no 3, pp. 330 – 351.

10. Guzhva, I. Yu. (2015), «Conceptual bases of formation of Ukrainian foreign economic policy», *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 5–6, pp. 4–13.

11. Patyka, N. I. (2012), «The World Trade Organization (WTO) and the development of the new states member economies», *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 25–28.

12. Meshko, N. P. (2008), «Technological regionalization of world economic development», *Ekonomika i rehion: naukovyj visnyk, Poltava National Technical University*, vol. 3, pp. 25 – 31.

13. Baluta, I. V. (2017), «Analysis of the activities of international non–governmental organizations in the context of globalization», *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 1–6.

14. Sustainable Development Goals and Ukraine. Electronic resource: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

15. Guzhva I. Yu. WTO agreement on simplification of trade procedures as a tool to intensify Ukraine's participation in global value chains / I. Yu. Guzhva //

Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Economic Sciences. – 2015. – Vip. 29. – P. 211–217. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2015_29_32

Дані про автора

Залізнюк Вікторія Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор кафедри світової економіки Київського національного торгово–економічного університету

Данные об авторе

Зализнюк Виктория Петровна,

доктор наук по государственному управлению, профессор кафедры мировой экономики Киевского национального торгово–экономического университета

Data about the author

Victoria Zalizniuk,

Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of World Economy, Kyiv National University of Trade and Economics

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 330.144.1

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179938>

ПУЛІЙ О.В.

Інвестиційна активність переробної промисловості України

Предмет дослідження – передумови і чинники розвитку інвестиційної діяльності переробної промисловості України.

Мета дослідження – визначити і дати оцінку тенденціям інвестиційної активності переробної промисловості України у контексті формування сприятливих передумов для розширеного відтворення найбільш перспективних галузей вітчизняної економіки.

Методи дослідження. Дослідження проведено з використанням методів ретроспективного і компаративного аналізу при аналізі динаміки та структури капітальних інвестицій у переробній промисловості України, структурно-логічного методу в процесі і ряду загальнонаукових методів дослідження.

Результати дослідження. Проаналізовано динаміку та структуру капітальних інвестицій у переробній промисловості України. Обґрунтовано недостачу інвестицій в основний капітал і інновації для забезпечення розширеного відтворення і модернізації промислового виробництва в Україні. Окреслено напрями державної політики з метою активізації інвестиційної діяльності у промисловості України.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути використані при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів щодо інвестиційної активності переробної промисловості України, а також у навчальній роботі закладів вищої освіти при викладанні економічних дисциплін.

Висновки. Переробна промисловість України відчуває тривалий «інвестиційний голод», що посилюється у зв'язку зі скороченням інвестиційної активності під час світової кризи, викликаної заходами з протидії поширенню COVID-19. Нестача капітальних інвестицій та витрат на НДДКР призводить до технологічного відставання вітчизняної промисловості і деіндустріалізації економіки України. У структурі капіталовкладень за видами економічної діяльності спостерігається зростання частки притоку інвестицій до технологічно простіших галузей (деревообробка, харчова промисловість, металургія), тоді як частка середньо- і високотехнологічних галузей (хімічна промисловість, машинобудування) невпинно зменшується. Перед Україною постає нагальна потреба активізувати державну інвестиційну політику за напрямками поліпшення організаційно-правових умов господарської діяльності, запровадження фіскальних й інших стимулів для розвитку переробних виробництв, надання фінансової підтримки і інформаційного супроводу для розвитку експортної діяльності тощо.

Ключові слова: капітальні інвестиції, переробна промисловість, інвестиційний клімат, валове нагромадження основного капіталу, витрати на НДДКР.

ПУЛИЙ О.В.

Инвестиционная активность перерабатывающей промышленности Украины

Предмет исследования – предпосылки и факторы развития инвестиционной деятельности перерабатывающей промышленности Украины.

Цель исследования – определить и дать оценку тенденциям инвестиционной активности перерабатывающей промышленности Украины в контексте формирования предпосылок, сопутствующих расширенному воспроизводству наиболее перспективных отраслей отечественной экономики.

Методы исследования. Работа построена на основе методов ретроспективного и сравнительного анализа, структурно–логического метода и ряда общенаучных методов исследования.

Результаты исследования. Проанализировано динамику и структуру капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности Украины. Обоснованно нехватку инвестиций в основной капитал и инновации для обеспечения расширенного воспроизводства и модернизации промышленного производства в Украине. Определены направления государственной политики с целью активизации инвестиционной деятельности в промышленности Украины.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть использованы при подготовке информационно–аналитических материалов по инвестиционной активности перерабатывающей промышленности Украины, а также в учебной работе высших учебных заведений при преподавании экономических дисциплин.

Выводы. Обрабатывающая промышленность Украины испытывает длительный «инвестиционный голод», усилившийся в связи с сокращением инвестиционной активности во время мирового кризиса, вызванного мерами по противодействию распространению COVID–19. Нехватка капитальных инвестиций и расходов на НИОКР приводит к технологическому отставанию промышленности и деиндустриализации экономики Украины. В структуре капиталовложений по видам экономической деятельности наблюдается рост доли притока инвестиций в технологически простые отрасли (деревообработка, пищевая промышленность, металлургия), тогда как удельный вес средне– и высокотехнологичных отраслей (машиностроение, химическая промышленность,) постоянно уменьшается. Перед Украиной стоит насущная необходимость активизировать государственную инвестиционную политику по направлениям улучшения организационно–правовых условий хозяйственной деятельности, введения фискальных и других стимулов для развития перерабатывающих производств, предоставления финансовой поддержки и информационного сопровождения для развития экспортной деятельности и тому подобное.

Ключевые слова: капитальные инвестиции, инвестиционный климат, валовое накопление основного капитала, перерабатывающая промышленность, расходы на НИОКР.

PULII O.V.

Investment activity of manufacturing industries in Ukraine

The subject of the study is preconditions and factors of the investment activity development of manufacturing industries in Ukraine.

The purpose of the study is to identify and assess the trends of investment activity of manufacturing industries in Ukraine in the context of the formation of favorable conditions for the expanded reproduction of the most promising sectors of the domestic economy.

Methodology. The paper is based on the methods of retrospective and comparative analysis, structural–logical method and a number of general scientific research methods.

Results. The dynamics and structure of capital investments into the manufacturing industries of Ukraine are analyzed. The lack of investments in fixed capital and innovations to ensure the expanded

reproduction and modernization of industrial production in Ukraine is argued. The directions of the state policy to intensify investment activity in manufacturing of Ukraine are outlined.

Area of application. *The results of this study can be used during the preparation of information and analytical materials on the investment activity of manufacturing enterprises in Ukraine, as well as for the educational purpose of higher education institutions.*

Conclusions. *Ukraine's manufacturing sector experiences a prolonged «investment hunger», exacerbated by declining investment activity during the global crisis caused by measures to prevent the spread of COVID–19. Lack of capital investment and R&D expenditures leads to technological backwardness of industry and deindustrialization of Ukraine's economy. In the structure of investments by type of economic activity, there is an increase in the share of investment inflows to low–tech and resource intensive industries (woodworking, food industry, metallurgy), while the share of medium and high–tech industries (chemical industry, engineering) is steadily declining. Ukraine is in urgent need of intensifying state investment policy in the areas of improving the organizational and legal conditions of economic activity, introducing fiscal and other incentives for the development of processing industries, providing financial and information support for the development of export activities, etc.*

Keywords: *capital investments, manufacturing, investment climate, gross fixed capital formation, R&D expenditures.*

Постановка проблеми. Інвестиційна активність промислових підприємств країни є одним з базових чинників конкурентоспроможності національної економіки, що забезпечує розширене відтворення виробничо–експортного потенціалу, впровадження інноваційних процесів та інтеграцію суб'єктів економічної діяльності до міжнародних виробничо–збутових мереж. Водночас засадничо важливою залишається якість такої інтеграції у глобальний простір через формування міжнародної спеціалізації на ринках високотехнологічної продукції та споживчих товарів з високою доданою вартістю на противагу постачання сировинних товарів і продукції первинної обробки. Таким чином, актуалізується необхідність проведення дослідження стану інвестиційної діяльності у переробній промисловості України для визначення перспектив її подальшого розвитку в умовах глобалізації світової економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інвестиційної діяльності промислових підприємств України та галузі в цілому присвячено наукові праці низки вітчизняних вчених–економістів, серед яких ґрунтовний внесок у вирішення проблеми зробили, зокрема: С. Захарін [19], Н. Шемякіна та Г. Гориненко [1], Л. Аксьонова та В. Курач [2], Л. Федулова [3], М. Бирка [4], В. Ільчук [5], Т. Коритько [6], Д. Крилов [7], І. Федішин та Н. Гарматій [8], О. Злотенко та Є. Рудніченко [9], А. Ходжаян [17, 18] і ін. У їхніх роботах аналізується динаміка індикаторів інвести-

ційної діяльності підприємств промисловості за регіонами і галузями економіки, розглянуто особливості капіталовкладень в інноваційний розвиток вітчизняної промисловості та науково–технічні розробки, охарактеризовано тенденції залучення ПІІ у промисловий сектор України тощо. Проте сучасний стан та перспективи інвестування в сектор переробної промисловості України потребують подальших досліджень з метою врахування новітніх умов їх функціонування.

Мета статті полягає у визначенні та оцінці тенденцій інвестиційної активності переробної промисловості України у контексті формування сприятливих передумов для розширеного відтворення найбільш перспективних галузей вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз динаміки капітальних інвестицій протягом 2013–2020 рр. у сектор переробної промисловості та у вітчизняну економіку в цілому засвідчує стійку тенденцію до погіршення інвестиційного забезпечення економічного розвитку в Україні (табл. 1).

Номінальний обсяг капітальних інвестицій у переробну промисловість України в динаміці 2013–2019 рр. зріс з 43,0 до 103,6 млрд грн, проте у 2020 р. зменшився до 69,3 млрд. Частка КІ у переробній промисловості до загального обсягу цих інвестицій у вітчизняній економіці, яка у 2013–2019 рр. перебувала в межах 16,9–20,1%, знизилась до 16,5% за підсумками 2020 р. Щорічні індекси КІ у переробній промисловості свідчать про скорочення реального обсягу інвес-

Таблиця 1. Динаміка показників капітальних інвестицій в економіці України у 2013–2020 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Капітальні інвестицій в економіку України, млрд грн.	247,9	204,1	251,2	326,2	412,8	526,3	584,4	419,8
Капітальні інвестицій у переробну промисловість, млрд грн.	43,0	41,0	44,6	55,0	70,4	88,9	103,6	69,3
КІ у переробну промисловість у загальному обсязі КІ в економіку, %	17,3	20,1	17,8	16,9	17,1	16,9	17,7	16,5
Індекси КІ у переробну промисловість, % до поперед. року	100,3	74,3	80,1	118,7	123,4	122,2	134,7	54,9
Індекси КІ у переробну промисловість, % до 2012 р.	100,3	74,5	59,7	70,9	87,4	106,8	143,9	79,0

Джерело: укладено автором за даними [10]

тиційних надходжень у відповідні галузі у 2014–2015 рр. та у 2020 р. При цьому, у I кварталі 2021 р. КІ у переробну промисловість зменшились ще на 14,0% до аналогічного періоду попереднього року. Впродовж аналізованого періоду обсяги КІ у вітчизняну переробну промисловість перевищили докризовий рівень 2012 р. лише у 2013 та 2018–2019 рр. У 2020 р. надходження КІ за відповідними видами економічної діяльності становило 79,0% від рівня 2012 р.

За даними Європейської бізнес-асоціації, настрої бізнесу щодо поточного стану і перспектив поліпшення інвестиційного клімату в Україні у 2020 р. суттєво погіршилися. Індекс інвестиційної привабливості України у I кварталі 2020 р. знизився з 2,9 до 2,5 балів, а у II кварталі – до 2,4 балів з 5 можливих, що є найгіршим показником з 2013 р. Тільки 1 з 10 опитаних ЄБА респондентів передбачає покращення режиму залучення інвестицій в Україну у 2021 р. Ключовими факторами формування несприятливого інвестиційного клімату відзначаються криза судової влади, відсутність верховенства права, відсутність зрушень у боротьбі з корупцією, значний вплив тіньової економіки, впровадження обмежувальних заходів, нестабільність податкового законодавства та посилення податкового тягаря, загроза зупинки співробітництва з МВФ, ускладнення взаємодії з митницею, контролюючими та правоохоронними органами. Позитивними чинниками вбачаються контрольована інфляція, стабільний курс національної валюти, зниження облікової ставки, спрощення валютних операцій і впровадження державних е-сервісів [11].

Поряд зі спадною динамікою капітальних інвестицій та песимізмом бізнесу щодо поліпшення інвестиційного клімату відбувається посилен-

ня структурних диспропорцій у надходження КІ в переробну промисловість України (табл. 2).

Стабільно високою залишається частка КІ, що надходить у виробництво харчової продукції, напоїв і тютюнових виробів (29,6% від усіх КІ у переробну промисловість за 2020 р.). Протягом 2013–2020 рр. до 27,2% збільшилась частка капітальних інвестицій у металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів. Також стрімко збільшується частка КІ, що надходять у деревообробне виробництво – з 5,5 до 11,3%. Це пов'язано, серед іншого, із запровадженням мораторію на експорт необроблених лісоматеріалів у 2015 р., завдяки чому вітчизняні переробні підприємства у цій галузі одержали більш стабільний доступ до сировини, а отже, нові стимули для розширення виробництва і капіталовкладень. В той час, як загальний обсяг КІ у галузі переробної промисловості України протягом 2013–2020 рр. зменшився на 45,1%, КІ у виробництво за КВЕД 16–18 збільшились майже на 62,0%.

Однак вищезазначені види економічної діяльності з позитивними тенденціями КІ належать до тих, що виготовляють технологічно просту продукцію з низькою часткою інновацій. Натомість питома вага КІ у середньо- та високотехнологічному виробництві України у період 2013–2020 рр. постійно знижувалась. Йдеться насамперед про сектор машинобудування (КВЕД 26–30), частка КІ до якого зменшилась з 14,1 до 9,8%, а також хімічну промисловість (КВЕД 20), де відповідний показник знизився з 6,1 до 2,8%. Це зрештою призводить до поступової втрати виробничої бази й самого фундаменту для розширеного відтворення вітчизняної економіки на засадах інноваційного розвитку, що зокрема простежується за рівнем валового нагромадження основного

Таблиця 2. Структура капітальних інвестицій у переробну промисловість України за видами діяльності у 2013–2020 рр. (%%)

КВЕД	Види діяльності	2013	2015	2017	2019	2020
10–12	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	33,59	28,39	25,49	30,71	29,62
13–15	Текстильне виробництво; виробництво одягу і виробів зі шкіри	0,92	2,06	2,63	1,24	1,46
16–18	Виготовлення виробів з деревини; виробництво паперу	5,45	7,95	8,98	9,19	11,30
19	Виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	1,56	1,51	1,29	1,86	2,22
20	Виробництво хімічної продукції та хімічних речовин	6,13	4,11	4,05	2,30	2,81
21	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	2,21	3,65	2,62	2,40	3,86
22, 23	Виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої продукції	8,39	7,99	12,59	9,86	9,55
24, 25	Металургійне виробництво; виробництво готових металевих виробів	24,80	28,06	25,63	29,44	27,17
26–30	Машинобудування, у т. ч.:	14,13	14,13	13,97	10,68	9,81
26	виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,57	0,86	1,08	0,71	0,60
27	виробництво електричного устаткування	1,75	1,73	2,29	1,71	1,67
28	виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших категорій	5,28	4,22	4,24	3,17	3,22
29, 30	виробництво автотранспортних засобів та інших транспортних засобів	6,53	7,32	6,36	5,08	4,31
31–33	Виробництво меблів; ремонт і монтаж машин та устаткування	2,81	2,16	2,77	2,32	2,20

Джерело: укладено автором за даними [10]

капіталу (ВНОК) і загальною тенденцією деіндустріалізації економіки (табл. 3).

Співвідношення ВНОК до ВВП країни використовують як індикатор перспектив економічного розвитку країни. Виділяють три основні рівні цього показника:

- менше 15% – країна перебуває в режимі «проїдання» поточного виробничого потенціалу, інвестицій в основний капітал недостатньо для збереження розширеного відтворення, на економіку у довгостроковій перспективі чекає стагнація, навіть попри можливі сприятливі короточасні тенденції;

- від 15 до 25% – інвестицій в основний капітал достатньо для підтримання помірної динаміки економічного розвитку, небезпека деградації господарської системи відсутня, однак її пришвидшена модернізація залишається малоімовірною;

- понад 25% – у господарський комплекс країни вкладається достатньо ресурсів для забезпечення випереджаючих темпів розвитку національної економіки на засадах модернізації виробничих процесів і впровадження інноваційних техніко-технологічних рішень [16, с. 67–68].

З даних табл. 3 видно, що протягом 2013–2020 рр. співвідношення ВНОК до ВВП в Україні перевищувало 15% у 2013 та 2016–2018 рр., тоді як у 2014–2015 та 2019–2020 рр. вітчизняна економіка відчуває гострий «інвестиційний голод», а сектор переробної промисловості перебуває у стані поступової деградації. Частка доданої вартості цього сектора у ВВП України протягом 2013–2019 рр. зменшилась з 11,3 до 10,8%, в той час як середньосвітовий рівень у 2018 р. становив 15,4%, та й у самій Україні протягом 2005–2007 рр. сягав 17,4–17,8% [12]. На перспективи технологічної модернізації вказує зменшення частки витрат на НДДКР з 0,7 до 0,4% від ВВП (при тому, що нормативний рівень для забезпечення економічної безпеки держави становить не менше 1,7% від ВВП). В результаті частка інноваційних товарів у загальному обсязі реалізованої продукції підприємств України у період 2013–2019 рр. знизилась з 3,3 до 1,3%.

Отже, загальний стан із залученням та використанням інвестицій у вітчизняній переробній промисловості і економіці в цілому залишається вкрай незадовільним, що підриває основи для

подальшого розвитку національної економіки. У зв'язку з цим постає невідкладна необхідність у застосуванні заходів з поліпшення інвестиційного клімату в Україні, зокрема доцільно: здійснювати кроки у напрямі посилення правових інститутів (забезпечення верховенства права, судова реформа, спрощення трудового законодавства, збереження стабільного податкового режиму); сформувати систему фіскальної та фінансової підтримки стратегічних галузей промисловості (розбудова мережі індустріальних парків, створення державного банку розвитку); надати стимули для розвитку експортної діяльності переробних підприємств (спрощення процедур торгівлі, запуск і ефективна діяльність експортно-кредитного агентства, відкриття торгових представництв на території країн-основних торговельних партнерів тощо). Поряд з цим важливо робити кроки у напрямку демонополізації ключових галузей економіки, відновлення співпраці з ключовими міжнародними фінансовими організаціями, реалізації угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Висновки

Переробна промисловість України відчуває тривалий «інвестиційний голод», що посилюється у зв'язку зі скороченням інвестиційної активності під час світової кризи, викликаної заходами з протидії поширенню COVID-19. Недостача капітальних інвестицій та витрат на НДДКР призводить до технологічного відставання вітчизняної промисловості і деіндустріалізації економіки України. У структурі капіталовкладень за видами економічної діяльності спостерігається зростання частки притоку інвестицій до технологічно простіших галузей (деревообробка, харчова промисловість, металургія), тоді як питома вага середньо- і високотехнологічних галузей (хімічна промисловість, машинобудування) невпинно зменшується. Перед Україною постає нагальна потреба активізувати державну інвестиційну політику за напрямками поліпшення організаційно-правових умов господарської діяльності, запровадження фіскальних й інших стимулів для розвитку переробних виробництв, надання фінансової підтримки і інформаційного супроводу для розвитку експортної діяльності тощо.

Список використаних джерел

1. Шемякіна Н. В., Гориненко Г. С. Стан і проблеми інвестиційної діяльності у промисловості Украї-

ни. Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. 2011. № 1. С. 83–96.

2. Аксьонова Л. О., Курач В. П. Формування комплексного підходу до розвитку інвестиційної діяльності в промисловому комплексі України. Вопросы химии и химической технологии. 2012. № 4. С. 184–186.

3. Федулова Л. Інвестиційна політика технологічного розвитку промисловості України. Економіст. 2013. № 2. С. 30–35.

4. Бирка М. І. Основні тенденції інвестиційної активності промисловості України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 7. С. 25–31.

5. Ільчук В., Деркач А., Пчельнікова К. Інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств України. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2017. № 2. С. 15–21.

6. Коритько Т.Ю. Оцінка інвестиційної активності промислових підприємств України. Економічний вісник Донбасу. 2016. № 3. С. 141–145.

7. Крилов Д.В. Сучасні реалії інвестиційного розвитку промисловості України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 20(1). С. 100–102.

8. Федішин І.Б., Гарматій Н.М. Інвестиційно-інноваційна діяльність підприємств промисловості України. Галицький економічний вісник. 2020. № 2. С. 26–34.

9. Злотенко О.Б., Рудніченко Є.М. Аналіз динаміки та структури інвестицій промислових підприємств в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 26(1). С. 64–70.

10. Капітальні інвестиції та індекси капітальних інвестицій за видами економічної і промислової діяльності / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ioz_19.htm.

11. Інвестиційний індекс / Європейська бізнес-асоціація. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika>.

12. Manufacturing, value added (% of GDP) – Ukraine / The World Bank data. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?end=2019&location_s=UA&start=2013.

13. Gross capital formation (% of GDP) – Ukraine / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?end=2019&locations=UA&start=2013>.

14. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт за 2010–2020 роки / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ni.htm.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

15. Впровадження інновацій на промислових підприємствах / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/ni/vpr_ipp/vpr_ipp_u.htm.

16. Галасюк В.В. Концептуальні засади трансформації економіки України: монографія. К.: Національна академія управління, 2019. 188 с.

17. Ходжаян А.О., Конакова К. М. Методичні підходи до оцінювання інвестиційної привабливості національної економіки. *Modern Science – Moderni veda*. 2020. № 3. С. 139–154.

18. Ходжаян А.О. Макроекономічний концепт деїнізації інвестиційних угод на фондовому ринку // *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung*. // Collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 2020. 163–170 pp.

19. Захарін С. В., Парубець О. М., Смирнов Є. В. Державне регулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у агропромисловому комплексі // *Економіка і управління*. 2020. № 2. С. 85–90.

References

1. Shemiakina N. V., Horynenko H. S. (2011). Stan i problemy investytsiinoi diialnosti u promyslovosti Ukrainy [State and problems of industrial investment in Ukraine]. *Stratehiia i mekhanizmy rehuliuвання promysloвого rozvytku*, 1: 83–96.

2. Aksonova L. O., Kurach V. P. (2012). Formuvannia kompleksnogo pidkhodu do rozvytku investytsiinoi diialnosti v promyslovomu kompleksi Ukrainy [Formation of an integrated approach to the development of investment activity in the industrial complex of Ukraine]. *Vo-prosy khymy u khymycheskoi tekhnolohyy*, 4: 184–186.

3. Fedulova L. (2013). Investytsiina polityka tekhnolohichnogo rozvytku promyslovosti Ukrainy [Investment policy for technological development of Ukrainian industry]. *Ekonomist*, 2: 30–35.

4. Byrka M. I. (2017). Osnovni tendentsii investytsiinoi aktyvnosti promyslovosti Ukrainy [The main trends of investment activity in Ukrainian industry]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7: 25–31.

5. Ilchuk V., Derkach A., Pchelnikova K. (2017). Innovatsiino-investytsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Innovation and investment activity of industrial enterprises in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 2: 15–21.

6. Korytko T. Yu. (2016). Otsinka investytsiinoi aktyvnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Estima-

tion of investment activity of industrial enterprises in Ukraine]. *Ekonomichni visnyk Donbasu*, 3: 141–145.

7. Krylov D.V. (2016). Suchasni realii investytsiinoho rozvytku promyslovosti Ukrainy [Modern realities of investment development of Ukrainian industry]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, 20(1): 100–102.

8. Fedyshyn I.B., Harmatii N.M. (2020). Investytsiino-innovatsiina diialnist pidpriemstv promyslovosti Ukrainy [Investment and innovation activity of industrial enterprises in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichni visnyk*, 2: 26–34.

9. Zlotenko O.B., Rudnichenko Ye.M. (2019). Analiz dynamiky ta struktury investytsii promyslovykh pidpriemstv v Ukraini [Analysis of the dynamics and structure of industrial enterprises investments in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Seria: *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 26(1): 64–70.

10. State statistical service of Ukraine (2021). Capital investment and indices of capital investment by type of economic and industrial activity. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ioz_19.htm.

11. European business association (2021). Investment Index. Retrieved from: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika>.

12. The World Bank (2021). Manufacturing, value added (% of GDP) – Ukraine. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?end=2019&locations=UA&start=2013>.

13. The World Bank (2021). Gross capital formation (% of GDP) – Ukraine. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?end=2019&locations=UA&start=2013>.

14. State statistical service of Ukraine (2021). Research and development expenditure by type of work, 2010–2020. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ni.htm.

15. State statistical service of Ukraine (2021). Implementation of innovations at industrial enterprises. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/ni/vpr_ipp/vpr_ipp_u.htm.

16. Halasiuk V.V. (2019). Kontseptualni zasady transformatsii ekonomiky Ukrainy [Conceptual bases for transformation of Ukrainian economy]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia.

17. Khodzhaian A., Konakova K. (2020) Metodychni pidkhody do otsinyuvannya investytsiynoyi pryvabyvosti natsional'noyi ekonomiky [Methodical approaches to assess-

ing the investment attractiveness of the national economy]. Modern Science – Moderni veda. № 3. 139–154.

18. Khodzhaian A. (2020) Makroekonomichnyy kontsept detinizatsiyi investytsiynykh uhod na fondovomu rynku [Macroeconomic concept of de-shadowing of investment agreements on the stock market] // Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung. // Collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 163–170.

19. Zakharin S., Parubets O., Smirnov E. (2020) Derzhavne rehulyuvannya finansuvannya investytsiynoyi ta innovatsiynoyi diyal'nosti u ahropromyslovomu kompleksi [State regulation of financing of investment and innovation activity in agro-industrial complex] // Economics and Management. № 2. 85–90.

Дані про автора

Пулій Оксана Василівна,

аспірантка відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки.

e-mail: oks.puliy@gmail.com

Данные об авторе

Пулий Оксана Васильевна,

аспирантка отдела анализа и прогнозирования международной торговли Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики.

e-mail: oks.puliy@gmail.com

Information about the author

Oksana Pulii,

Postgraduate student of International Trade Analysis and Forecasting Department of State Research Institute for Informatization and Economic Modeling

e-mail: oks.puliy@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

338.45:640.43

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179947>

КУЧЕР М.М.
ЛЕВЧЕНКО Г.П.

Сутність та взаємозв'язок структурних складових ресурсного потенціалу ресторанного господарства

Сфера ресторанних послуг є однією з найбільш чутливих до макроекономічних коливань. Вона безпосередньо реагує на вимушені простой, зростання цін та тарифів, обмеження та зміну умов діяльності. Тому пріоритетними стають питання підвищення керованості внутрішніми соціально-економічними процесами на засадах попереджуючих заходів. Тобто необхідне формування надійного та адекватного потенціалу, який виступатиме страховим механізмом у разі настання кризових, дестабілізуючих обставин. Першочерговими завданнями при цьому є визначення сутності самого ресурсного потенціалу, структури та відповідності галузевій специфіці.

У статті запропоновано авторський підхід структури ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу, а також розкрито сутність самого поняття «ресурсний потенціал». Понятійно-категоріальний апарат потенціалу уточнено на основі компаративного аналізу з урахуванням всього спектру галузевих та специфічних особливостей ресторанного господарства.

Структура ресурсного потенціалу побудована на засадах процесного та системного підходів визначення ресурсного потенціалу з урахуванням галузевих та специфічних особливостей діяльності досліджуваних підприємств. Доведено, що ресурсний потенціал є не просто сукупністю ресурсів, а складною відкритою системою із внутрішніми взаємозв'язками, на вході якої знаходяться первинні ресурси, а на виході – похідні (результативні).

Обґрунтовано, що первинні ресурси формуються за об'єктивними обставинами та інтегруються як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел. Як результат акумулювання первинних ресурсів, підприємство формує безпосередньо ресурсний потенціал в кінцевому вигляді, а саме – похідні ресурси, які вже розглядатимуться як прямі джерела або засоби вирішення поставлених перед початком формування ресурсного потенціалу завдань.

Уточнено, що складові системи існують у взаємозв'язку із специфічними інтеграційними напрямками діяльності підприємств ресторанного бізнесу, розподіляючись серед них за функціональним призначенням.

Ключові слова: потенціал, ресурси, підприємство, ресурсний потенціал, структура, ресторанне господарство, системний підхід, процесний підхід.

Сущность и взаимосвязь структурных составляющих ресурсного потенциала ресторанного хозяйства

Сфера ресторанных услуг является одной из наиболее чувствительных к макроэкономическим колебаниям. Она непосредственно реагирует на вынужденные простои, рост цен и тарифов, ограничение и изменение условий деятельности. Поэтому приоритетными становятся вопросы повышения управляемости внутренними социально-экономическими процессами на основе предупреждающих мероприятий. То есть необходимо формирование надежного и адекватного потенциала, который будет выступать страховым механизмом в случае наступления кризисных, дестабилизирующих обстоятельств. Первоочередными задачами при этом является определение сущности самого ресурсного потенциала, структуры в соответствии с отраслевой спецификой.

В статье предложен авторский подход структуры ресурсного потенциала предприятий ресторанного бизнеса, а также раскрыта сущность самого понятия «ресурсный потенциал». Понятийно-категориальный аппарат потенциала определен на основе сравнительного анализа с учетом всего спектра отраслевых и специфических особенностей ресторанного хозяйства.

Структура ресурсного потенциала построена на основе процессного и системного подходов определения ресурсного потенциала с учетом отраслевых и специфических особенностей деятельности исследуемых предприятий. Доказано, что ресурсный потенциал – это не просто совокупность ресурсов, а сложная открытая система с внутренними взаимосвязями, на входе которой находятся первичные ресурсы, а на выходе – производные (результативные).

Обосновано, что первичные ресурсы формируются по объективным обстоятельствам и интегрируются как с внешних, так и внутренних источников. В результате аккумуляции первичных ресурсов, предприятие формирует непосредственно ресурсный потенциал в конечном виде, а именно – производные ресурсы, которые уже рассмотрены как прямые источники, средства решения поставленных перед началом формирования ресурсного потенциала задач.

Определено, что составляющие системы существуют во взаимосвязи со специфическими интеграционными направлениями деятельности предприятий ресторанного бизнеса, распределяясь среди них по функциональному назначению.

Ключевые слова: потенциал, ресурсы, предприятие, ресурсный потенциал, структура, ресторанное хозяйство, системный подход, процессный подход.

The essence and relationship of the structural components of the resource potential of the restaurant industry

The restaurant service sector is one of the most sensitive to macroeconomic fluctuations. It directly responds to forced downtime, rising prices and tariffs, restrictions and changes in operating conditions. Therefore, the priority is to increase the controllability of internal socio-economic processes on the basis of preventive measures. That is, the formation of reliable and adequate potential, which will act as an insurance mechanism in the event of crisis, destabilizing circumstances. The primary tasks are to determine the essence of the resource potential, structure and compliance with industry specifics.

The author's approach to the structure of resource potential of restaurant business enterprises is offered in the article, and also the essence of the concept of «resource potential» is revealed. The conceptual and categorical apparatus of potential is specified on the basis of the comparative analysis taking into account all spectrum of branch and specific features of restaurant economy.

The structure of resource potential is based on the principles of process and system approaches to determining resource potential, taking into account industry and specific features of the research enterprises. It is proved that the resource potential is simply a set of resources, but a complex open

system with internal interconnections, at the input of which are the primary resources, and at the output of the derivatives (effective).

It is substantiated that primary resources are formed according to objective circumstances and are integrated from both external and internal sources. As a result of the accumulation of primary resources, the company directly forms the resource potential in the final form, namely – derived resources, which will already be considered as direct sources because the means of solving the tasks set before the formation of resource potential.

It is specified that the components of the system exist in conjunction with the specific integration activities of the restaurant business, distributed among them by functional purpose.

Keywords: *potential, resources, enterprise, resource potential, structure, restaurant business, system approach, process approach.*

Постановка проблеми. Сучасне функціонування підприємств ресторанного господарства супроводжується значними коливаннями економічної кон'юнктури на фоні нестабільної світової макроситуації. У цих умовах особливої пріоритетності набувають питання набуття максимально можливої конкурентостійкості, акумулювання ресурсів та пошуку резервів й джерел стабілізації діяльності. Тому, на перший план в управлінському секторі виходять питання формування ресурсного потенціалу, забезпечення його оптимальної структури та раціонального використання, що, в свою чергу, потребує детального вивчення цієї проблематики з наукової точки зору та адаптації до специфіки й потреб ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень. Слід відзначити, що в науковому просторі тема ресурсного потенціалу висвітлена достатньо широко. Цьому питанню присвятили свої роботи немало вчених та науковців [1–16]. Опрацювання їхніх здобутків на засадах корпоративного аналізу дозволило сформулювати три основні наукові підходи до розуміння сутності ресурсного потенціалу підприємства (таблиця 1).

Таким чином, можна узагальнити три основні підходи до сутності поняття ресурсний потенціал підприємства, які за своєю суттю є різного змістового спрямування. Однак кожен із них має ключові змістовні акценти, які доповнюють або відбиваються у характеристиках ресурсного потенціалу

Так, процесний підхід відбиває у собі порядок створення та використання потенціалу. Він інтегрує в собі не тільки процеси залучення, генерації, використання ресурсів, але й вказує на стратегічний напрям застосування потенціалу, а також передбачає наявність критеріїв ефективності результатів. Єдиним принциповим моментом, який потребує уточнення є конкретиза-

ція складових потенціалу та порядку їх взаємодії в зазначеному процесі.

Сукупний підхід є найбільш загальним, оскільки ототожнює ресурсний потенціал із наявними або можливими до залучення в діяльності підприємства ресурсами. Головними його недоліками є відсутність чітких структурних взаємозв'язків та порядку взаємодії між складовими.

На противагу попередньому, системний підхід чітко позиціонує потенціал як структуровану сукупність взаємозв'язків із причино-наслідковим характером. Прихильники цього підходу підкреслюють вагомість визначення потенціалу саме як сталого комплексу ресурсів. Незначним, але все ж таки недоопрацюванням такої позиції є відсутність умов формування складових та функціонування самої системи.

Метою статті є визначення структури ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу, яка досягається шляхом вирішення таких завдань: аналіз структурних складових ресурсного потенціалу, встановлення їх сутності, порядку та взаємозв'язку, інтерпретація структури ресурсного потенціалу до специфічних особливостей діяльності ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу, найбільш відповідними авторському баченню є процесний та системний підходи, оскільки в сукупності відбивають головні особливості потенціалу як такого, а саме: цільове спрямування, інтеграційні потоки ресурсів та передбачають їх чіткий взаємозв'язок.

Таким чином, з позиції процесного підходу ресурсний потенціал – це послідовність дій зі створення, акумуляції та розподілу ресурсів. При цьому в основі цього твердження знаходяться два взаємопов'язані процеси: формування та використання. Інтерпретуючи до цього підходу авторське

Таблиця 1. Систематизація наукових підходів до сутності поняття «ресурсний потенціал»

Науковий підхід	Суть підходу	Прихильники	Змістові акценти
Процесний	Формування та ефективне використання ресурсів, яке відбувається цілеспрямовано та узгоджено зі стратегією підприємства	[1–2]	Сстратегічна орієнтація та впорядкований процес формування та використання потенціалу
Сукупний	Сутність ресурсного потенціалу визначається як сукупність його ресурсних складових, розуміння їх як комплексного забезпечення діяльності підприємства	[3; 4, с.112; 5, с. 46; 6, с.199; 7, с.226]	розгалуженість складу та структури ресурсного потенціалу
Системний	Система взаємопов'язаних ресурсів, які пов'язані між собою та використовуються із певним призначенням	[[8; 9, с. 97; 10]	Ввзаємозв'язок між ресурсними складовими, встановлений порядок взаємодії

бачення сутності потенціалу, ресурсний потенціал представляє собою низку етапів: побудова цілі формування потенціалу, збір/мобілізація/акумуляування ресурсів, розподіл, використання.

Системний підхід передбачає існування взаємозв'язку між ресурсами, з яких формується потенціал, обумовлює розгалуженість етапів мобілізації/використання ресурсів. Таким чином, ресурсний потенціал доцільно визначати з позиції синтезу двох підходів (рис. 1).

На основі вищезазначеного, авторська позиція сутності ресурсного потенціалу наступна: ресурсний потенціал – це система акумуляованих ресурсів різного походження, мобілізація та раціональне використання яких сприятиме вирішенню цілей і завдань підприємства.

Внаслідок розгалуженої системи галузевих та специфічних особливостей підприємств ресторанного бізнесу, доцільно визначити та проаналізувати види й складові ресурсного потенціалу із метою встановлення їх відповідності діяльності досліджуваних підприємств.

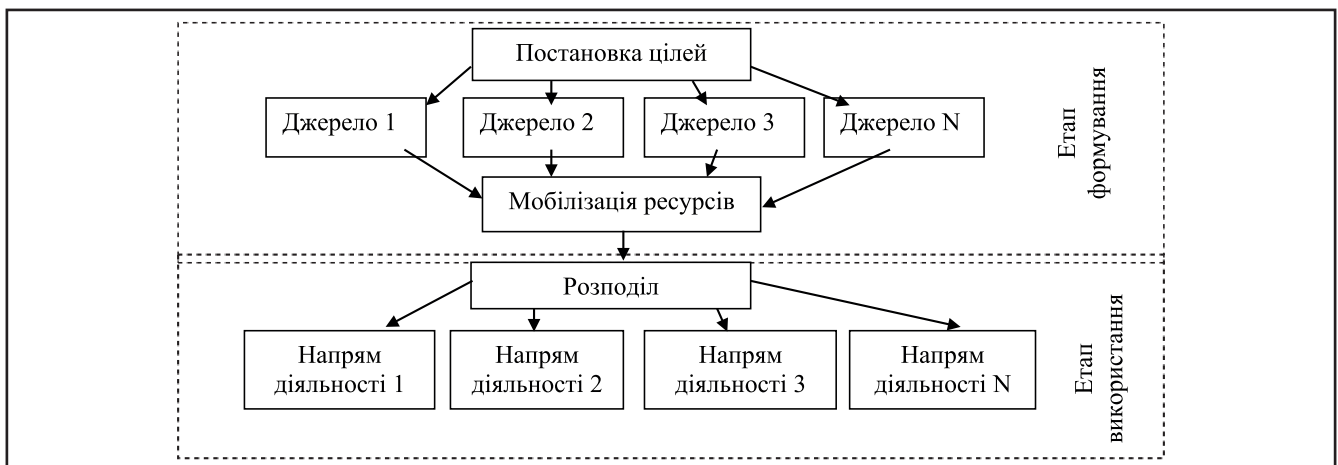
Для вирішення поставленого завдання проаналізовано низку наукових джерел, в результаті

чого виявлено, що переважна більшість науковців [9–15] підходить до класифікації ресурсного потенціалу з позиції типів і видів ресурсів. Тобто розподіляють види ресурсного потенціалу за видами ресурсів, що є обґрунтованим та логічним.

Найбільш поширеним [9–13] є підхід до встановлення різновидів ресурсного потенціалу за типами ресурсів з позиції їх функціонального призначення. При чому одні наголошують, що різновид цих ресурсів повинен бути максимально широким та враховувати всі можливі підходи до класифікації, інші доводять доцільність застосування фіксованих складових ресурсного потенціалу за відповідними ресурсами.

Серед дослідників вказаної проблематики є прихильники [14–15] широкого підходу, які не диференціюють види ресурсів підприємства за класифікаційними ознаками та визначають їх в простій сукупності. Особливістю такого розподілу є підпорядкованість деяких видів ресурсів один одному, тому за основу цей підхід взяти немає можливості.

Думки інших вчених щодо різновиду ресурсного потенціалу підприємства [15] ґрунтуються на

Рисунок 1. Процесно-системний підхід визначення ресурсного потенціалу підприємства

на сфері застосування самих ресурсів, а на ступені вагомості й доступності останніх. Так, виділяють первинні та вторинні ресурси. При цьому первинні ресурси вважаються такими, що формують ресурсний потенціал, а вторинні – похідними, які утворені в результаті його використання. Ця позиція є прийнятною та відповідною авторському баченню за такими характеристиками як дуальність потоків потенціалу, розподіл процесів формування та використання.

Більшість підходів є логічними та доведеними в межах своїх досліджень, проте різними за принципами розподілу ресурсів. Тому для уточнення та чіткого визначення складових ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу, автор виходитиме із загальнонаукових підходів та об'єктивних, на наш погляд, тверджень:

- склад ресурсного потенціалу, механізми його формування істотно відрізняються за галузями і сферами економічної діяльності [16, с. 319];
- структуризація ресурсного потенціалу повинна відбуватися за субстанційним підходом, згідно якого виділення типів і груп повинно бути якнайменш з урахуванням принципів оптимізації й простоти [9, с. 97].

Висновки

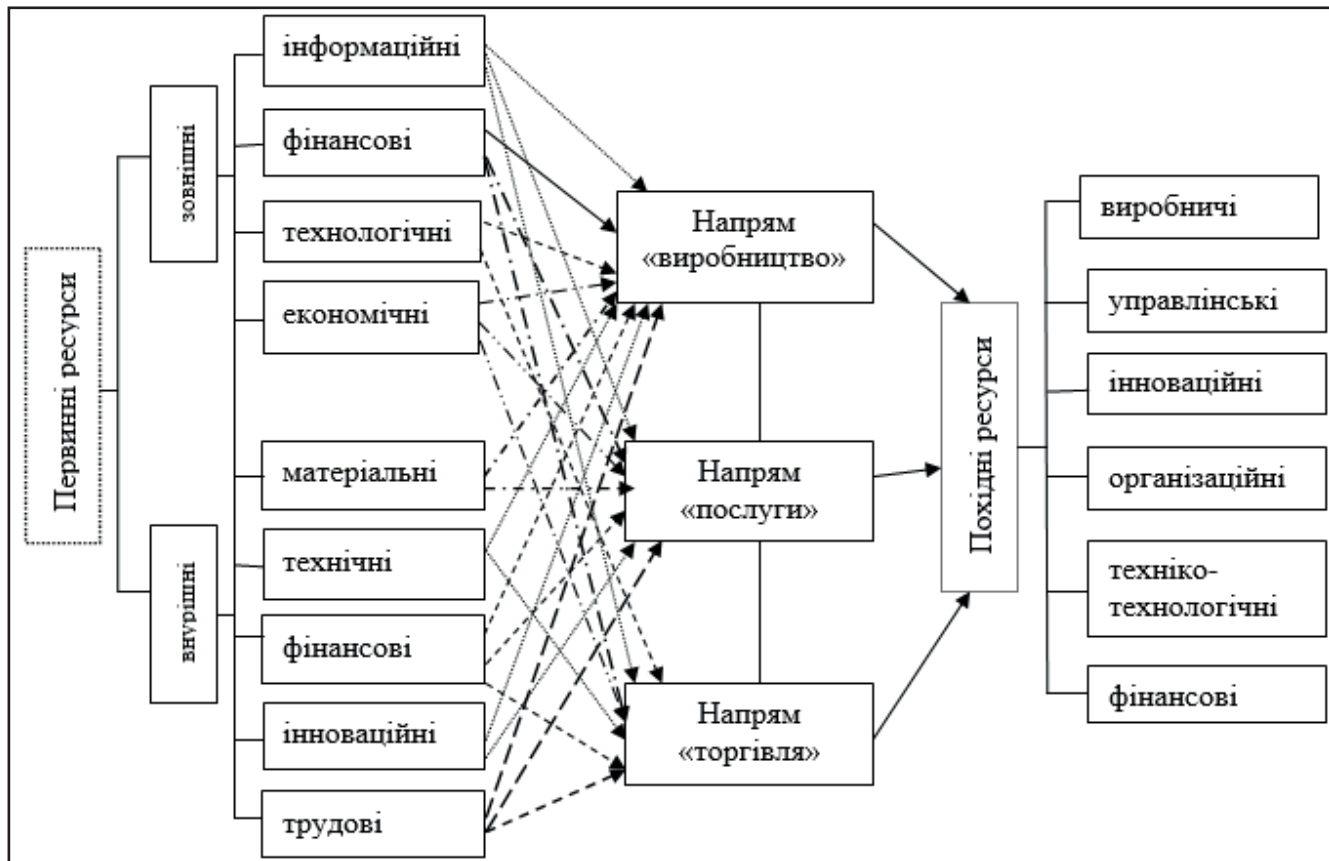
Ґрунтуючись на цьому, вважаємо за доцільне визначати структуру ресурсного потенціалу на основі синтезу двох позицій:

- специфічних особливостей діяльності підприємств ресторанного господарства як тріади напрямів (виробництво, послуги, торгівля)
- урахування сутності потенціалу як двовимірної площини з вхідними/вихідними потоками та наявними/прихованими можливостями.

З огляду на це, прийнятним буде застосування двох з існуючих в науковій літературі підходів, а саме диференційованого та розподільчого. Диференційований підхід відповідатиме за формування складових у межах напрямів, а розподільчий формуватиме структуру ресурсного потенціалу відповідно до потоків (рис. 2).

Запропонований склад ресурсного потенціалу підприємства, на відміну від існуючих, має низку суттєвих переваг:

- 1) являє собою відкриту систему, на вході якої знаходяться первинні ресурси, а на виході – похідні (результативні);
- 2) складові системи існують у взаємозв'язку із специфічними інтеграційними напрямами діяльно-

Рисуюнок 2. Структура ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу

сті підприємств ресторанного бізнесу, розподіляючись серед них за функціональним призначенням;

З) сутність складових та їх системний характер передбачає розподіл за базовими процесами ресурсного потенціалу: формування – мобілізація – використання.

Таким чином, ресурсний потенціал підприємств ресторанного господарства складається з первинних та похідних ресурсів. Важливою особливістю запропонованої системи є диференційованість ресурсів за сутнісними напрямками діяльності підприємств ресторанного бізнесу. Тобто кожен ресурс акумулюється не в загальній сукупності, а відповідно до ступеня прояву у кожному напрямі та доцільності його виокремлення в цілому. Як результат акумулювання первинних ресурсів, підприємство формує безпосередньо ресурсний потенціал в кінцевому вигляді, а саме – похідні ресурси, які вже розглядаються як прямі джерела.

Резюмуючи вищезазначене, ресурсний потенціал підприємств ресторанного бізнесу – це відкрита система, що формується із наявних та прихованих ресурсів, які в процесі акумулювання трансформуються в сукупність джерел реалізації поставлених завдань.

Невирішеними залишаються питання цілепокладання, етапів формування ресурсного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Гречина І.В. Структура сукупного потенціалу економічної системи. Україна: Схід–Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали міжнар. наук.– практ. конф. Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. С. 185–187.

2. Краснокутська Н. С., Лачкова В.М. Оцінка втрат ресурсного потенціалу в процесі управління комерційним ризиком підприємств торгівлі. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. 2013. № 1. С. 106–109.

3. Латишева О. В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та особливості управління елементами забезпечення сталого розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 3. С. 126–130.

4. Гриньова В.М., Салун М.М. Оптимізація вартості складових ресурсного потенціалу підприємства : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015.

5. Житник Т. П. Ресурсний потенціал агропромислового підприємства як фактор стратегії підвищення його конкурентоспроможності. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2018. № 1. С. 44–52.

6. Сластьяникова А. І. Ресурсний потенціал промислового підприємства: теоретичний аспект. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. Вип. 40. С. 196–199.

7. Парубець О. М. Ресурсний потенціал підприємств транспорту як фактор прискорення їх мережевої взаємодії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 5(2). С. 225–229.

8. Алексєєв С. Б., Жебокритський Є. І. Визначення поняття «ресурсний потенціал підприємства». Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. 2014. № 2. С. 53–56.

9. Насонов М. І. Ресурсний потенціал підприємства як основа формування системи ефективного управління. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2017. Т. 22. Вип. 12. С. 96–99.

10. Латишева О. В., Антонова В. І. Особливості проведення аудиту бізнес–процесів обліку витрат та їх управління. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 1. С. 109–117.

11. Ціннісно–орієнтоване управління реалізацією ресурсного потенціалу торговельного підприємства : монографія / М. В. Чорна [та ін.]. Харків : ХДУ–ХТ, 2015. 373 с.

12. Отенко І.П. Методологические основы управления потенциалом предприятия: [науч. изд.]. Харьков: ХНЭУ, 2004. 216 с.

13. Михальченко О. А. Концептуальні основи формування поняття «конкурентний потенціал авіабудівного підприємства». Економічний часопис–XXI. 2015. № 9–10. С. 48–51.

14. Калюжна Н. Г. Ресурсний потенціал як базисний рівень структуризації потенціалу торговельного підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2016. Вип. 17(1). С. 83–86.

15. Горбокоть В. Ю. Формування ресурсного потенціалу автотранспортних підприємств. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 4. С. 182–191.

16. Міценко Н.Г., Титар С.В. Проблемний аналіз в управлінні ресурсним потенціалом торговельних підприємств. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2011. Вип. 21.10. С.317–322.

References

1. Grechina I.V. Struktura sukupnogo potencialu ekonomichnoї sistemi. Ukraїna: Skhid–Zahid – problemi stalogo rozvitku : materialy mizhnar. nauk.– prakt. konf. Donec'k : DonNUET, 2011. S. 185–187.

2. Krasnokuts'ka N. S., Lachkova V. M. Ocinka vtrat resursnogo potencialu v procesi upravlinnya komercijnim rizikom pidpriemstv torgivli. Naukovij visnik Poltavskogo universitetu ekonomiki i torgivli. Ser. : Ekonomichni nauki. 2013. № 1. S. 106–109.

3. Latisheva O. V. Resursnij potencial pidpriemstva: sutnist', skladovi ta osoblivosti upravlinnya elementami zabezpechennya stalogo rozvitku. Ekonomichnij visnik Donbasu. 2018. № 3. S. 126–130.

4. Grin'ova V.M., Salun M.M. Optimizaciya vartosti skladovih resursnogo potencialu pidpriemstva : monografiya. Harkiv : HNEU im. S. Kuznecya, 2015.

5. Zhitnik T. P. Resursnij potencial agropromislovogo pidpriemstva yak faktor strategii pidvishchennya jogo konkurentospromozhnosti. Zbirnik naukovih prac' Tavrijs'kogo derzhavnogo agrotekhnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki). 2018. № 1. S. 44–52.

6. Slast'yanikova A. I. Resursnij potencial promislivogo pidpriemstva: teoretichnij aspekt. Visnik ekonomiki transportu i promislovosti. 2012. Vip. 40. S. 196–199.

7. Parubec' O. M. Resursnij potencial pidpriemstv transportu yak faktor priskorennja ih merezhevoj vzaemodii. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Ser. : Ekonomichni nauki. 2014. Vip. 5(2). S. 225–229.

8. Alekseev S. B., Zhebokrits'kij E. I. Vznachennja ponyattja «resursnij potencial pidpriemstva». Derzhava ta regioni. Ser. : Ekonomika ta pidpriemnictvo. 2014. № 2. S. 53–56.

9. Nasonov M. I. Resursnij potencial pidpriemstva yak osnova formuvannja sistemi efektivnogo upravlinnya. Visnik Odes'kogo nacional'nogo universitetu. Seriya : Ekonomika. 2017. T. 22. Vip. 12. S. 96–99.

10. Latisheva O. V., Antonova V. I. Osoblivosti provedennja auditu biznes-procesiv obliku vitrat ta ih upravlinnya. Ekonomichnij visnik Donbasu. 2019. № 1. S. 109–117.

11. Cinnisno-orientovane upravlinnya realizacieyu resursnogo potencialu torgovel'nogo pidpriemstva : monografiya / M. V. CHorna [ta in.]. Harkiv : HDUHT, 2015. 373 s.

12. Otenko I.P. Metodologicheskie osnovy upravleniya potencialom predpriyatiya: [nauch. izd.]. Har'kov: HNEU, 2004. 216 s.

13. Mihal'chenko O. A. Konceptual'ni osnovi formuvannja ponyattja «konkurentnij potencial aviabudivnogo pidpriemstva». Ekonomichnij chasopis—HKH. 2015. № 9–10. S. 48–51.

14. Kalyuzhna N. G. Resursnij potencial yak bazisnij riven' strukturizacii potencialu torgovel'nogo pidpriemstva. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Ser. : Ekonomichni nauki. 2016. Vip. 17(1). S. 83–86.

15. Gorbokon' V. YU. Formuvannja resursnogo potencialu avtotransportnih pidpriemstv. Aktual'ni problemi ekonomiki. 2015. № 4. S. 182–191.

16. Micenko N.G., Titar S.V. Problemnij analiz vupravlinni resursnim potencialom torgovel'nih pidpriemstv. Naukovij visnik Nacional'nogo lisotekhnichnogo universitetu Ukraïni. 2011. Vip. 21.10. S.317–322.

Дані про авторів

Кучер Маргарита Миколаївна,

Університет митної справи та фінансів, доцент кафедри готельно-ресторанної справи та товарознавства
e-mail: km_13_15@ukr.net

Левченко Ганна Петрівна,

Університет митної справи та фінансів, здобувач
e-mail: km_13_15@ukr.net

Данные об авторах

Кучер Маргарита Николаевна,

Университет таможенного дела и финансов, доцент кафедры отельно-ресторанного дела и товароведения
e-mail: km_13_15@ukr.net

Левченко Анна Петровна,

Университет таможенного дела и финансов, соискатель
e-mail: km_13_15@ukr.net

Data about the authors

Margarita Kucher,

University of Customs and Finance Associate Professor of Hotel and Restaurant Business and Commodity Science

e-mail: km_13_15@ukr.net

Hanna Levchenko,

University of Customs and Finance Getter

e-mail: km_13_15@ukr.net

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК: 339.923

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179955>

ВАСИЛЬЧАК С.В., ЛОЯК Л.М.,
ВІВЧАРУК О.М., ПЕТРИНЯК У.Я.

Маркетингові інструменти економічного розвитку малого підприємництва Івано–Франківської області в умовах пандемії

Предметом дослідження є методологічні аспекти економічного розвитку малого підприємництва.

Метою дослідження є визначення маркетингових інструментів економічного розвитку малого підприємництва.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність використання маркетингових інструментів економічного розвитку малого підприємництва.

Галузь застосування результатів. Сфера малого підприємництва.

Висновки. Основні підсумки дослідження та його методологічні результати можна звести до формулювання: на основі проведеного аналізу сфери малого підприємництва в умовах пандемії доведено, що з метою економічного розвитку його суб'єктів доцільне формування маркетингової концепції управління на основі сучасних маркетингових технологій та маркетингових інструментів.

Ключові слова: економічний розвиток; мале підприємництво; маркетингові інструменти.

ВАСИЛЬЧАК С.В., ЛОЯК Л.М.,
ВІВЧАРУК О.М., ПЕТРИНЯК У.Я.

Маркетинговые инструменты экономического развития малого предпринимательства Ивано–Франковской области в условиях пандемии

Предметом исследования является методологические аспекты экономического развития малого предпринимательства.

Целью исследования является определение маркетинговых инструментов экономического развития малого предпринимательства.

Методи дослідження. В дослідженні применена сукупність наукових методів і підходів, в тому числі системний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальне єдинство дослідження.

Область застосування результатів. Сфера малого підприємництва.

Висновки. Основні результати дослідження і його методологічні результати можна свести к формулюванню: на основі проведеного аналізу сфери малого підприємництва в умовах пандемії доведено, що в цілях економічного розвитку його суб'єктів цілеспрямовано формувати маркетингову концепцію управління на основі сучасних маркетингових технологій і маркетингових інструментів.

Ключові слова: економічне розвитку; мале підприємництво; маркетингові інструменти.

VASYLCHAK S.V., LOYAK L.M.,
VIVCHARUK O.M., PETRYNYAK U. YA.

Marketing tools of economic development of small entrepreneurship of Ivano-Frankivsk region in conditions of pandemic

The subject of research is the methodological aspects of economic development of small business.

The purpose of the study is to identify marketing tools for economic development of small business.

Research methods. The study used a set of scientific methods and approaches, including systematic, logical, which allowed to ensure the conceptual unity of the study.

Results of work. The article substantiates the need to use marketing tools for economic development of small business.

Conclusions. The main results of the study and its methodological results can be summarized as follows: based on the analysis of small business in a pandemic, it is proved that for the economic development of its subjects it is advisable to form a marketing management concept based on modern marketing technologies and marketing tools.

Key words: economic development; small business; marketing tools.

Постановка проблеми. Одним з найбільш важливих завдань, що стоять перед суб'єктами господарювання малого підприємництва, є забезпечення економічного розвитку безпеки. Зокрема це важливо в тих господарюючих суб'єктів, які мають проблеми із просуванням пропонуванних послуг (їх реалізації) та не займаються рекламою і промоцією. Необхідність забезпечення в таких малих підприємствах економічного розвитку та одночасно економічної ефективності діяльності полягає у вдосконаленні маркетингових методів управління та застосування маркетингових технологій в контексті забезпечення конкурентоспроможності пропонуванних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню механізмів формування економічного розвитку малих підприємств на основі маркетингових інструментів присвячені праці зарубіжних: Д. Бодді, В. Бахотського, А. Вайсмана, Ф. Котлера, Ж.–Ж. Ламбена, А. Томпсона,

А. Стрікланд та вітчизняних вчених: С. Васильчак, Ю. Гринів, Г. Левків, О. Галаченка, М. Суботи та інших. Однак, в сучасних умовах певні питання механізмів формування економічного розвитку малих підприємств на основі маркетингових інструментів залишаються далекими від вирішення, що робить актуальним потребу подальших досліджень цієї сфери.

Метою статті є дослідження механізмів формування економічного розвитку малих підприємств на основі маркетингових інструментів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення сталого економічного зростання на основі мобілізації й ефективного використання всього комплексу ресурсів та умов, в умовах ринкового трансформування економіки країни, є одним із головних чинників стабільності позитивних економічних тенденцій в державі. Серед найважливіших шляхів зміцнення економіки та ефективного використання ресурсного потенціалу

регіонального розвитку особливе місце посідає розвиток малого підприємництва [1].

Сфера малого підприємництва є невід'ємною складовою конкурентного механізму, що надає ринковій економіці гнучкість, вирішує проблему зайнятості населення, акумулює виробничі та фінансові ресурси, забезпечує ринок споживчими товарами і послугами.

Значення підприємницької діяльності полягає передусім у тому, що підприємництво:

- по-перше, сприяє структурним змінам у системі господарювання;
- по-друге, сприяє регіональному і ефективному використанню інвестиційних матеріальних і нематеріальних ресурсів;
- по-третє, забезпечує зайнятість трудових ресурсів і належну мотивацію до високопродуктивної праці;
- по-четверте, створює умови для розвитку новаторства, ініціативи, творчості і розвитку інтелектуальної особистості підприємця;
- по-п'яте, створює сприятливе середовище для здорової конкуренції і завдяки цьому стає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку країни.

Загальновідомо, що мале підприємництво у ринковій економіці – провідний сектор, що впливає на темпи економічного зростання в країні, склад і розмір валового національного продукту [2].

Завдяки невеликим масштабам своєї діяльності, ці суб'єкти господарювання мобільно реагують на очікування цільових ринків та проявляють гнучкість й високу здатність швидко пристосовуватись до нових обставин.

Розвиток малого підприємництва є одним з пріоритетних у сфері економіки Івано-Франківської області, тому що виступає основним джерелом наповнення доходної частини бюджету, створення нових робочих місць, надходження інвестицій в економіку краю тощо. Івано-Франківщина має значний туристично-рекреаційний потенціал, зумовлений неповторними природними умовами, численними пам'ятками історії і культури. Вагому роль у розвитку туристично-рекреаційної діяльності відіграє саме підприємницький сектор, зокрема, у сфері ресторанного бізнесу.

Даний сегмент регіонального ринку послуг є найбільш динамічно розвинений і високодохідний, а, отже, перспективний для інвестицій і привабливий для підприємців [2].

Малюга Л.М., Загороднюк О.В., досліджуючи конкурентоспроможність підприємств ресторанного бізнесу в сучасних умовах, визначають такі її особливості та, відповідно, складність процесу пошуку конкурентних переваг підприємств:

- високий рівень залежності від споживчого попиту;
- для підприємств ресторанної сфери, що організовують харчування за місцем роботи і/або навчання, максимізація прибутку не є першочерговою метою;
- за попит розосереджених контингентів споживачів за місцем роботи змагаються як підприємства ресторанного господарства, що розміщені поряд, так і підприємства, які доставляють продукцію на робочі місця за попереднім замовленням;
- залежність від трудових і просторових ресурсів; – розгалуженість і значна диференціація складу конкурентів;
- підприємства ресторанної сфери, як правило, орієнтовані на територіально обмежений ринок;
- частина підприємств ресторанного бізнесу конкурує між собою у загальноміському сегменті ринку з обслуговування туристів, ділових зустрічей, святкових заходів тощо;
- високий рівень ризику господарської діяльності тощо [3, с.243].

Визначальна роль та місце малого підприємництва в системі регіональної економіки, проявляється через його функціональність та розвиток видів економічної діяльності, які є пріоритетними для окремо взятого регіону.

На сучасному етапі функціонування та в умовах формування конкурентоспроможної ринкової економіки Івано-Франківщини, становлення і розвиток малого підприємництва є однією з основних проблем економічної політики регіону. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки передбачає стабільний розвиток підприємництва, яке є основою успішного суспільства та вимагає сприятливого ділового клімату [4].

Значення, яке мале підприємництво відіграє в Івано-Франківській області, окреслюють інтегровані показники, зазначені у цьому розділі, що характеризують стан сектора малого підприємництва та підкреслюють його фундаментальну роль в соціально-економічному розвитку регіону.

Регіональні особливості функціонування малих підприємств Івано-Франківської області за період 2016–2019 рр. відображені в таблиці 1.

Таблиця 1. Діяльність малих підприємств Івано-Франківської області*

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Приріст, (+;-) % 2019/2016
1. Кількість малих підприємств, од.	6578	7342	7975	8250	+1672
В т. ч. на 10 тис. осіб наявного населення, од.	48	53	58	60	+12
2. Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	32014	32628	32529	32956	+942
3. Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	34211	35269	35037	36841	+2630
4. Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг), тис. грн	18209044,4	22109443,4	23287432,3	25320440,2	+7111396,0

* Побудовано авторами за даними [5].

За даними, наведеними у таблиці 1, яка побудована за статистичними даними (Показники діяльності суб'єктів господарювання з розподілом за їх розмірами у 2019 році), у Івано-Франківській області функціонувало 8250 суб'єктів господарювання у сфері малого підприємництва (без врахування банків та бюджетних установ), що на 1672 більше, ніж у 2016 р.

Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2019 році (без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ) становила 55031 од. У тому числі, кількість підприємств складала – 8595 од. і фізичних осіб-підприємців – 46436 од. Зокрема, у 2019 р., частка підприємств, які за КВЕД надавали послуги з «Тимчасове розміщування й організація харчування» у загальному їх обсязі складала 2,6% (211 од.), а решта становили фізичні особи – підприємці – 6,1%, тобто 2843 од.

Сфера малого підприємництва, як основа структурної перебудови економіки регіону відіграє важливу роль у питаннях створення умов для здорової конкуренції та вирішення проблем зайнятості населення, насичення ринку товарами. У сфері малого підприємництва було зайнято 109,5 тис. працівників, зокрема 36,8 тис. осіб (33,6%) – на малих підприємствах, решта 87,3 тис. осіб (79,7%) – у фізичних осіб-підприємців. Порівняно з 2016 р. кількість зайнятих працівників збільшилась на 14,1 тис. осіб (на 16,1%) за рахунок фізичних осіб-підприємців.

Слід зазначити, що здійснити детальний аналіз показника кількості зайнятих на малих підприємствах Івано-Франківської області за вида-

ми економічної діяльності складно, оскільки така інформація за окремими видами відміченої діяльності є конфіденційною згідно Закону України «Про державну статистику».

За видами економічної діяльності у 2019 році у регіоні найбільш привабливою для фізичних осіб-підприємців була торгівля і сфера послуг (табл. 2).

Так, 52,0% малих підприємств у 2019 році займались оптовою і роздрібною торгівлею та ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів, 7,3% – інформацією та телекомунікацією, 6,7% – промисловістю та інші види послуг, 6,1% – тимчасовим розміщуванням й організацією харчування, 4,8% – професійною науковою та технічною діяльністю, 4,5% – транспортом, складським господарством, поштою та кур'єрською діяльністю, ще 2,9% проводять операції з нерухомим майном [6].

Ще одним дуже вагомим показником рівня розвитку сфери малого підприємництва є обсяг реалізованої продукції. У Івано-Франківській області спостерігається зростання обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання у цій сфері. У 2019р. суб'єктами малого підприємництва було реалізовано продукції (товарів, послуг) на 120,4 млрд. грн. Суттєвіший внесок в обсяг реалізованої продукції здійснили малі підприємства – на суму 25,3 млрд. грн. (21,0% від загального обсягу). Фізичні особи-підприємці – на суму 22,7 млрд. грн., тобто 18,8% від загального обсягу реалізації. За обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами серед видів економічної діяльності безумовним лідером є оптова і роздрібна торгівля та ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. У 2019

Таблиця 2. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2019 році.

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Усього, од.	Малі підприємства		Довідково підприємства:			
			од.	% до підсумку	великі		середні	
					од.	% до підсумку	од.	% до підсумку
Усього		8595	8250	96,0	7	0,1	338	3,9
Сільське, лісове та рибне господарство	A	921	885	96,1	1	0,1	35	3,8
Промисловість	B+C+D+E	1479	1355	91,6	4	0,3	120	8,1
Будівництво	F	1173	1150	98,0	–	–	23	2,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	2059	2010	97,6	2	0,1	47	2,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	317	293	92,4	–	–	24	7,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	221	219	99,1	–	–	2	0,9
Інформація та телекомунікації	J	269	267	99,3	–	–	2	0,7
Фінансова та страхова діяльність	K	81	77	95,1	–	–	4	4,9
Операції з нерухомим майном	L	827	823	99,5	–	–	4	0,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	499	495	99,2	–	–	4	0,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	373	362	97,1	–	–	11	2,9
Освіта	P	55	55	100,0	–	–	–	–
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	189	129	68,3	–	–	60	31,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	44	43	97,7	–	–	1	2,3
Надання інших видів послуг	S	88	87	98,9	–	–	1,1	87

* Побудовано авторами за даними [6].

р. підприємствами цього виду діяльності було реалізовано більше половини (45,9%) від загального обсягу продукції, товарів та послуг фізичних осіб-підприємців. Послуги з тимчасового розміщення та харчування у 2019 р. склали 1,5 млрд. грн., тобто 6,7%. Значний вплив на обсяг реалізації продукції та послуг закладами ресторанного господарства мала пандемія коронавірусу та відповідні карантинні обмеження. Тому результати діяльності малих підприємств у 2020 році суттєво відрізняються від попередніх років в сторону зменшення. Результативність діяльності будь-якого підприємства можна оцінювати як за допомогою абсолютних (економічний ефект), так і відносних (економічна ефективність) показників [7].

Величина, яка характеризує результат виробничої діяльності чи діяльності з надання послуг зумовлюється ефектом, який проявляється в зростанні

прибутку, зниженні собівартості, зростанні обсягів продаж, тобто у зміні абсолютних показників діяльності підприємства. Такі розрахунки мають скоріше арифметичний характер, оскільки не дають можливості для порівняння різних за розмірами та видами економічної діяльності підприємств, а також залежать від темпів інфляції.

Аналіз фінансових результатів діяльності малих підприємств Івано-Франківської області (див. табл. 3.) у 2018 – 2019 рр. свідчить, що переважна їх більшість проводила діяльність прибутково і рентабельно. Зокрема, звернуто увагу на результат діяльності підприємств, що надають послуги тимчасового розміщування й організації харчування.

Частка збиткових підприємств, що надають послуги з становила 16,2%. Перш за все це пояснюється більшою кількістю малих підприємств, ніж великих і середніх у регіоні. Частка прибутку

Таблиця 3. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2018 – 2019 рр. (тис. грн)*

	2018 - 2019 р.р.	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
			у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат
Усього	2018	1881358,4	79,6	7102917,1	20,4	5221558,7
	2019	1881358,4	79,6	7102917,1	20,4	5221558,7
по великих підприємствах	2018	497003,0	83,3	818705,0	16,7	321702,0
	2019	2350196,0	71,4	2939982,0	28,6	589786,0
по середніх підприємствах	2018	551292,9	75,0	1743216,8	25,0	1191923,9
	2019	228578,3	74,5	2252195,9	25,5	2023617,6
по малих підприємствах	2018	-38944,4	81,7	1514103,9	18,3	1553048,3
	2019	-697415,9	79,9	1910739,2	20,1	2608155,1
у т. ч. по мікропід- приємствах	2018	-461521,1	81,5	698463,7	18,5	1159984,8
	2019	224069,4	79,6	843759,0	20,4	619689,6
тимчасове розміщування й організація харчування	2018	-37069,4	84,4	9313,9	15,6	46383,
	2019	456114,2	83,8	459027,7	16,2	2913,5
по великих підприємствах	2018	к	к	к	к	к
	2019	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	2018	к	к	к	к	к
	2019	к	к	к	к	к
по малих підприємствах	2018	1521,0	84,7	8578,3	15,3	7057,3
	2019	к	к	к	к	к
у т. ч. по мікропідприємствах	2018	7108,3	81,3	16373,8	18,7	9265,5
	2019	26768,1	82,8	28889,0	17,2	2120,9

* Побудовано авторами за даними [5].

** к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

малих підприємств у 2019 р. у валовому прибутку суб'єктів економічної діяльності регіону становила 83,8 %, в той час як інформація по середніх та великих підприємствах є конфіденційною.

Відмічаючи переваги малого підприємництва доцільно зупинитися на розгляді окремих недоліків, які супроводжують процес підприємницької діяльності, зокрема нестача фінансових коштів, що пов'язано з низькою долею власного капіталу і необхідністю залучення позичкових коштів; обмеженість масштабів використовуваних засобів виробництва, недостатність технічного оснащення і забезпечення сировиною порівняно з великими підприємствами; надчутливість до коливань економічної кон'юнктури та політичної ситуації, великий ступінь залежності від системи підтримки малого підприємництва; значна залежність від окремих великих замовників; слабке сегментування власної долі ринку й недостатньо

міцні позиції на ньому; високий ризик та схильність до банкрутства [9; 10].

Сьогодні сучасний світ зіштовхнувся з великою і страшною в історії всього світу фатальною кризою – глобальною епідемією коронавірусу. Виклики сьогодення поставили перед менеджментом підприємств ресторанного господарства цілий ряд нових завдань, таких, як необхідність підвищення ефективності виробництва, зміцнення конкурентної позиції, що неминуче пов'язано саме з їх безпекою.

Розповсюдження загрози COVID-19 створило безліч нових проблем для всіх. Тому, ключовою проблемою кожного підприємця є активізація всіх резервів, можливостей та здібностей для збереження життєздатності свого бізнесу. Введення жорстких заходів карантину привело до необхідності формування нових моделей розвитку суб'єктів господарювання, відповідно адаптованих під сучасні реалії життя.

Висновки

Одними із важливих заходів покращення діяльності суб'єктів малого підприємництва є формування маркетингової концепції управління їх розвитком, які ґрунтуються на систематичному моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища з метою своєчасного виявлення зачатків кризових явищ та заздалегідь вживання заходів, метою яких є підвищення ефективності та збільшення прибутковості виробництва у достатньо мінливому та конкурентному середовищі за допомогою використання функцій маркетингового управління та методів маркетингової діяльності суб'єктів господарювання, що включають комплекс взаємопов'язаних дій на основі маркетингових інструментів по дослідженню продовольчого ринку, маркетингових технологій просування продукції від виробництва до споживача, визначення основних сегментів ринку, потреб та вподобань споживачів

Список використаних джерел

1. Васильчак С.В., Галаченко О.О. Оцінка виробничого потенціалу санаторно-курортних підприємств в розрізі туристичних регіонів. Економічний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького Державного Педагогічного Університету ім. Г.Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2016. С.134–138.
2. Васильчак С.В., Гринів Ю.О. Забезпечення регіональної підтримки інноваційної діяльності малих підприємств як важливий аспект економічного розвитку території. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. праць. Львів, 2016. Вип. 1(117). С.138–143.
3. Малуґа Л.М., Загороднюк О.В., Конкуренентоспроможність підприємств ресторанного бізнесу. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 2 (25). С. 241–245.
4. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки. URL: <http://www.if.gov.ua/news/47474>.
5. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL:<http://www.ifstat.gov.ua/>.
6. ЗВІТ про дослідження мікро-, малого і середнього підприємництва. URL: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/135/Info%20Sapiens_CIPE_report.pdf.
7. Балацька Н.Ю. Ресторанний бізнес в умовах пандемії коронавірусу: проблеми та напрями трансформації моделей розвитку. Інфраструктура ринку. 2020. Вип.42. С.117–122.

8. Aleksy Kwilinski, Kazimierz Pajak, Oleksandr Halachenko, Svitlana Vasylichak, Yaroslav Pushak, Paulina Kuzior. Marketing tools for improving enterprise performance in the context of social and economic security of the state: innovative approaches to assessment. Marketing and Management of Innovations. 2019, Issue 4. pp. 172–181.

9. Лояк Л.М. Маркетингові інструменти управління розвитком підприємств ресторанного господарства курорту «Буковель». Зб. наук. праць «Формування ринкових відносин в Україні». Київ. 2020. № 6 (229). С. 122 – 128.

10. Вікалюк М. Інтернет-маркетинг – запорука ефективної стратегії управління готельно-ресторанним підприємством. Маркетингові інновації в туризмі, готельно-ресторанній, харчовій індустрії та торгівлі: матеріали Міжвузівської студентської науково-практичної конференції. Вінниця: 30 листопада 2017 року. С.45–47.

References

1. Vasylichak S.V., Halachenko O.O. Otsinka vyrobnychoho potentsialu sanatorno-kurortnykh pidpryyemstv v rozrizi turystychnykh rehioniv. Ekonomichyy visnyk DVNZ «Pereyaslav-Khmel'nyts'koho Derzhavnoho Pedagogichnoho Universytetu im. H.Skovorody». Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi, 2016. S.134–138.
2. Vasylichak S.V., Hryniv Yu.O. Zabezpechennya rehional'noyi pidtrymky innovatsiyanoi diyal'nosti malyykh pidpryyemstv yak vazhlyvyy aspekt ekonomichnoho rozvytku terytoriyi. Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny: zb. nauk. prats'. L'viv, 2016. Vyp. 1(117). S.138–143.
3. Malyuha L.M., Zahorodnyuk O.V., Konkurentospromozhnist' pidpryyemstv restorannoho biznesu. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya. 2020. Vyp. 2 (25). S. 241–245.
4. Stratehiya rozvytku Ivano-Frankivs'koyi oblasti na 2021–2027 roky. URL: <http://www.if.gov.ua/news/47474>.
5. Holovne upravlinnya statystyky v Ivano-Frankivs'kiy oblasti. URL:<http://www.ifstat.gov.ua/>.
6. ZVIT pro doslidzhennya mikro-, maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva. URL: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/135/Info%20Sapiens_CIPE_report.pdf.
7. Balats'ka N.Yu. Restorannyi biznes v umovakh pandemiyi koronavirusu: problemy ta napryamy transformatsiyi modeley rozvytku. Infrastruktura rynku. 2020. Vyp.42. S.117–122.
8. Aleksy Kwilinski, Kazimierz Pajak, Oleksandr Halachenko, Svitlana Vasylichak, Yaroslav Pushak, Paulina Kuzior. Marketing tools for improving enterprise perfor-

mance in the context of social and economic security of the state: innovative approaches to assessment. Marketing and Management of Innovations. 2019, Issue 4. pp. 172–181.

9. Loyak L.M. Marketynhovi instrumenty upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv restorannoho hospodarstva kurortu «Bukovel'». Zb. nauk. prats' «Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini». Kyiv. 2020. № 6 (229). S. 122 – 128.

10. Vikalyuk M. Internet–marketynh – zaporuka efektyvnoyi stratehiyi upravlinnya hotel'no–restorannym pidpryyemstvom. Marketynhovi innovatsiyi v turyzmi, hotel'no–restoranniy, kharchoviy industriyi ta torhivli: materialy Mizhvuzivs'koyi students'koyi naukovо–praktichnoyi konferentsiyi . Vinnytsya: 30 lystopada 2017 roku. S.45–47.

Дані про авторів

Васильчак Світлана Василівна,

д.е.н., професор, Львівський державний університет внутрішніх справ

e-mail: VSV123@i.ua;

ORCID 0000–0001–9757–1683

Лояк Лілія Миколаївна,

к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

e-mail: lojak@ukr.net

ORCID 0000–0003–3414–7302

Вівчарук Ольга Миколаївна,

к.е.н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

ORCID 0000–0001–9640–9414

Петриняк Уляна Ярославівна,

к.е.н., старший викладач, Львівський регіональний інститут державного управління національної академії державного управління при Президенті України

e-mail: yliana1234@ukr.net

Данные об авторах

Васильчак Светлана Васильевна,

д.э.н., профессор, Львовский государственный университет внутренних дел

e-mail: VSV123@i.ua

Лояк Лилия Николаевна,

к.э.н., доцент, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

e-mail: lojak@ukr.net

Вивчарук Ольга Николаевна,

к.э.н., доцент, Львовский институт экономики и туризма

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Петриняк Уляна Ярославовна,

к.э.н., старший преподаватель, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

e-mail: yliana1234@ukr.net

Data about authors

Svetlana Vasylychak,

Doctor of Economics, Professor, Lviv state University of Internal Affairs

e-mail:VSV123@i.ua;

Lilia Loyak

Candidate of Economic Sciences, Associate professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

e-mail: lojak@ukr.net

Olga Vivcharuk,

PhD in Economics, acting assistant professor, Lviv Institute of Economics and Tourism

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Uliana Petrynyak,

PhD in Economics, teacher Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

e-mail: yliana1234@ukr.net

УДК 339.166.5:658.825

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179959>

БЕЛОУСОВА Н.В.

Концептуально–стратегічні положення регіонального розвитку інклюзивного туризму в Україні в пост карантинний період

Предмет дослідження – стратегія впровадження інклюзивного туризму в соціально–економічну систему регіонального розвитку України в пост карантинний період.

Метою написання статті є розгляд проблематики діяльності туристичного ринку в сучасних умовах коронавірусного періоду з акцентом на адаптацію механізму туристичного обслуговування, перебудову людської свідомості в пост карантинний період та пошуки шляхів оптимізаційної

реалізації нових підходів у соціально–економічному сегменті регіонів України.

Методологія проведення роботи – методи оцінки (перспективності надання реабілітаційно–туристичних послуг, шляхом залучення до туристичної діяльності), порівняння (статистичні дані щодо ситуації на туристичному ринку надання послуг для інклюзивних туристів).

Результати роботи – піднімаються непрості питання, що стосуються реалій сучасного життя людей в рамках діяльності туристичної сфери України, з її проблемами, викликами та практичними рішеннями. В рамках сучасної життєдіяльності людства, зкорегованого останнім спалахом пандемії всесвітнього масштабу COVID–19, виникла низка проблем економічного, політичного, соціального, господарського, освітнього та загального людського характеру, вирішення яких потребує суттєвого переосмислення існуючої ситуації у суспільстві та наданні пропозицій щодо нового формату подальшого життя людства та, зокрема, в Україні. Найбільш універсальним в плані соціалізації людей з інклюзією є туризм, як сфера, яка дотична до економіки, соціології, медицини, психології, педагогіки та інших галузей. Тому, механізм створення комфортного туристичного середовища для категорій інклюзивних туристів, допоможе вирішити питання їх соціалізації, а державна фінансова підтримка у вигляді дієвих загальнодержавних програм, надасть можливість без перешкод залучати інклюзивних туристів до повноцінного життя українського суспільства. Безперечно такі Програми мають сенс тільки при наявності стабільної економіки країни та при ситуації подолання кризи, пов'язаною з пандемією COVID–19.

Галузь застосування результатів. Економічна галузь: управління національною економікою, регіональна економіка, економічна теорія, соціальна та економічна географія; галузь регіонального управління: туристичні агенції, департаменти туризму та фахові установи, які дотичні до туристичної системи надання послуг або до процесів вивчення питань впровадження інноваційних технологій у туристичну сферу України.

Висновки – важливість розвитку та впровадження інклюзивного туризму в Україні як нового напрямку надання комплексної допомоги людям інклюзивних груп, є актуальною та перспективною, при фінансовій підтримці держави та чітко спланованій стратегії розвитку регіонів.

Ключові слова: концептуально–стратегічні положення, інклюзивний туризм, фінансова підтримка, соціально–економічна стратегія регіонального розвитку, пост карантинний період

БЕЛУСОВА Н.В.

Концептуально–стратегические положения регионального развития инклюзивного туризма в Украине в пост карантинный период

Предмет исследования – стратегия внедрения инклюзивного туризма в социально–экономическую систему регионального развития Украины в пост карантинный период.

Целью написания **статьи** является рассмотрение проблематики деятельности туристического рынка в современных условиях коронавирусного периода с акцентом на адаптацию механизма туристического обслуживания, перестройку сознания в пост карантинный период и поиски путей оптимизационной реализации новых подходов в социально–экономическом сегменте регионов Украины.

Методология проведения работы – методы оценки (перспективности предоставления услуг инклюзивным туристам, путем привлечения к туристической деятельности), сравнения (статистические данные о ситуации на туристическом рынке в плане предоставления услуг для инклюзивных туристов).

Результаты работы – поднимаются непростые вопросы, касающиеся реалій современной жизни людей в рамках деятельности туристической сфери Украины, с ее проблемами, вызовами и практическими решениями. В рамках современной жизнедеятельности человечества, откорректированы последней вспышкой пандемии всемирного масштаба COVID–19, возник ряд проблем экономического, политического, социального, хозяйственного, образовательного и общего человеческого характера, решение которых требует существенного переосмысления существующих

щей ситуации в обществе и предоставлении предложений относительно нового формата дальнейшей жизни человечества и, в частности, в Украине. Поэтому, механизм создания комфортной туристической среды для категорий инклюзивных туристов поможет решить вопрос их социализации, а государственная финансовая поддержка, в виде действенных общегосударственных программ, позволит беспрепятственно привлекать инклюзивных туристов к полноценной жизни украинского общества. Бесспорно такие программы имеют смысл только при наличии стабильной экономики страны и при ситуации преодоления кризиса, связанного с пандемией COVID-19.

Область применения результатов. Экономическая отрасль: управление национальной экономикой, региональная экономика, экономическая теория, социальная и экономическая география; отрасль регионального управления туристические агентства, департаменты туризма и профессиональные учреждения, касающиеся туристической системы предоставления услуг или процессов изучения вопросов внедрения инновационных технологий в туристическую сферу Украины.

Выводы – важность развития и внедрения инклюзивного туризма в Украине как нового направления оказания комплексной помощи людям инклюзивных групп, является актуальной и перспективной, при финансовой поддержке государства и четко спланированной стратегии развития регионов.

Ключевые слова: концептуально-стратегические положения, инклюзивный туризм, финансовая поддержка, социально-экономическая стратегия регионального развития, пост карантинный период

BIELOUSOVA N.V.

Conceptual and strategic provisions for the regional development of inclusive tourism in Ukraine during the post-quarantine period

The subject of the research is the strategy of introducing inclusive tourism into the socio-economic system of regional development of Ukraine during the post-quarantine period.

The purpose of this article is to consider the problems of the tourism market in modern conditions, the crown of the viral period, with an emphasis on the adaptation of the mechanism of tourist services, the restructuring of consciousness in the post-quarantine period and the search for ways to optimize the implementation of new approaches in the socio-economic segment of the regions of Ukraine.

Methodology of the work – methods of assessment (the prospects for providing services to inclusive tourists by attracting them to tourism activities), comparison (statistical data on the situation in the tourism market in terms of providing services for inclusive tourists).

Results of the work – difficult questions are raised concerning the realities of modern life of people in the framework of the tourism sector of Ukraine, with its problems, challenges and practical solutions. As part of the modern life of mankind, corrected by the latest outbreak of the global pandemic COVID-19, a number of problems of economic, political, social, economic, educational and general human nature have arisen, the solution of which requires a significant rethinking of the existing situation in society and the provision of proposals for a new format for future life humanity and, in particular, in Ukraine. Particular attention in this situation is attracted by people with inclusion (pensioners, representatives of socially unprotected segments of the population, people with the «war syndrome», etc.), among whom the most unadapted link of society to the modern environment are persons with disabilities of various nosologies. The mechanism of complex socialization of this category of people has not only medical and rehabilitation areas of assistance, but also a financial component in the form of social assistance, subsidies, preferential loans, and the like. The mechanism of complex socialization of this category of people has not only medical and rehabilitation areas of assistance, but also a financial component in the form of social assistance, subsidies, preferential loans, and the like. The most universal in terms of socialization of people with inclusion is tourism, as a field related to economics, sociology, medicine, psychology, pedagogy and other industries. Therefore, the mechanism for creating a comfortable tourist environment for categories of inclusive tourists will

help solve the issue of their socialization, and state financial support, in the form of effective nationwide programs, will allow to freely attract inclusive tourists to the full life of Ukrainian society. Undoubtedly, such programs make sense only in the presence of a stable economy of the country and in a situation of overcoming the crisis associated with the COVID–19 pandemic.

Taking into account the peculiarities of tourism development in each individual country, the priority planned actions should be the development and implementation of the Tourism Development Strategy in Ukraine, which will spell out the main provisions for the practical implementation of the program during the corona virus period and the stage of exiting the post corona virus period. The article analyzes the international experience in the implementation of such programs, evaluates the factual material concerning the introduction of the strategy in the conditions of the Ukrainian tourism market.

Scope of the results. Economic branch: management of the national economy, regional economics, economic theory, social and economic geography; the branch of regional management, travel agencies, tourism departments and professional institutions, relate to the tourism system of providing services or the processes of studying the issues of introducing innovative technologies into the tourism sector of Ukraine.

Conclusions – the importance of the development and implementation of inclusive tourism in Ukraine as a new direction of providing comprehensive assistance to people of inclusive groups is relevant and promising, with financial support from the state and a well–planned strategy for the development of regions.

Key words: conceptual and strategic provisions, inclusive tourism, financial support, socio–economic strategy of regional development, post–quarantine period

Постановка проблеми. Світова торгівельно–економічна та фінансово–інвестиційна криза, що сталась у 2020 році, показала суттєві недоліки в механізмах розвитку економік багатьох країн світу, в тому числі й економік провідних країн, що впливали на розвиток світового ринку послуг, а також скоординувала нові перспективні напрями щодо подолання даної кризи в найближчий час. За результатами моніторингу МВФ, глобальна економіка показала більше падіння (на 3%) у 2020 р., ніж під час кризи 2008–2009 рр. У 2021 році очікується, що світова економіка, при підтримці заходів економічної політики, зросте на 5,8% [1].

Необхідно зазначити, що більшість країн, яких торкнулась дана економічна проблема, переглянули структуру фінансування державних і зовнішніх програм у бік скорочення. Найбільший «економічний удар» прийшовся на ті країни, які спеціалізувались на туристичній галузі (різноплановий туризм, готельно–ресторанна справа, авіасполучення, сервісне обслуговування, надання екскурсійних послуг та ін.).

Зважаючи на глобальні виклики сучасності та національні особливості їх прояву в суспільному житті загалом та, в туристичній діяльності зокрема, необхідним кроком є продовження роботи над консолідацією зусиль органів влади, провідних фахівців туристичної та дотичних до неї галузей, профільних НГО, задля сприяння розробці та втіленню конкретних стратегій та планів опера-

тивних дій з відновлення туристичної галузі у період пандемії та посткоронавірусний період.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед науковців питаннями аналізу та прогнозу ситуацій щодо кризи, викликані пандемією, вирізняються дослідження економістів Богдан Т., Сіденко В., Данилишин Б., Редзюк Є.В. та інші. Основою інформаційного поля з даного питання є низка інтернет–публікацій, виступи фахівців туристичної сфери, представників громадськості, представників медичної і транспортної сфери, викладачів вищих навчальних закладів та інших дотичних до туризму організацій. Значну роль у вивченні питання з регулювання туристичного ринку у світі, відіграють міжнародні організації, які виконують аналітичну оцінку сучасного стану світового туризму, розробляють програми з підтримки туристичної галузі «на плаву», прописують механізми виходу людства з затьяжного процесу подолання пандемії.

Мета статті – оцінка ситуацій щодо розгляду проблематики діяльності туристичного ринку в сучасних умовах короно вірусного періоду з акцентом на адаптацію механізму туристичного обслуговування, перебудову людської свідомості в пост карантинний період та пошуки шляхів оптимізаційної реалізації нових підходів у соціально–економічному сегменті регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Туризм, останніми десятиліттями, представляв собою по-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тужну економічну ланку, яка активно розвивалась у світі, набирала постійних обертів, запроваджувала найкращі інноваційні технології й акумулювала значні фінансові потоки, які для деяких країн були основним джерелом доходу.

Український туристичний ринок став відчувати нестабільність у роботі ще у 2014 році, з початком військових дій на сході України. До 2019 року ситуація більш-менш стабілізувалась, хоча зрушились пріоритети українців щодо міст і країн відпочинку, формуючи усталену тенденцію до виїзного туризму (рис. 1).

Порівнюючи статистичні дані 2017–2019 рр., можна констатувати факт того, що у структу-

рі виїзного туризму спостерігалось зниження по-дорожжям до країн-сусідок і підвищились кількісні показники туристичних потоків до країн Європи, Азії та інших регіонів світу (рис.2) [7].

Така тенденція мала позитивно вплинути на економічну складову України і загалом на імідж країни. І на перспективу, Україна мала всі шанси і надалі підвищувати кількісні показники туристичних подорожей, якби не пандемія COVID-19, яка змінила уявлення про багато речей в житті людини та обумовила «новий» погляд на подальше життя людства, в «нових» умовах.

Сучасні реалії життя в період корона вірусу мають нестабільний характер практично в усіх кра-

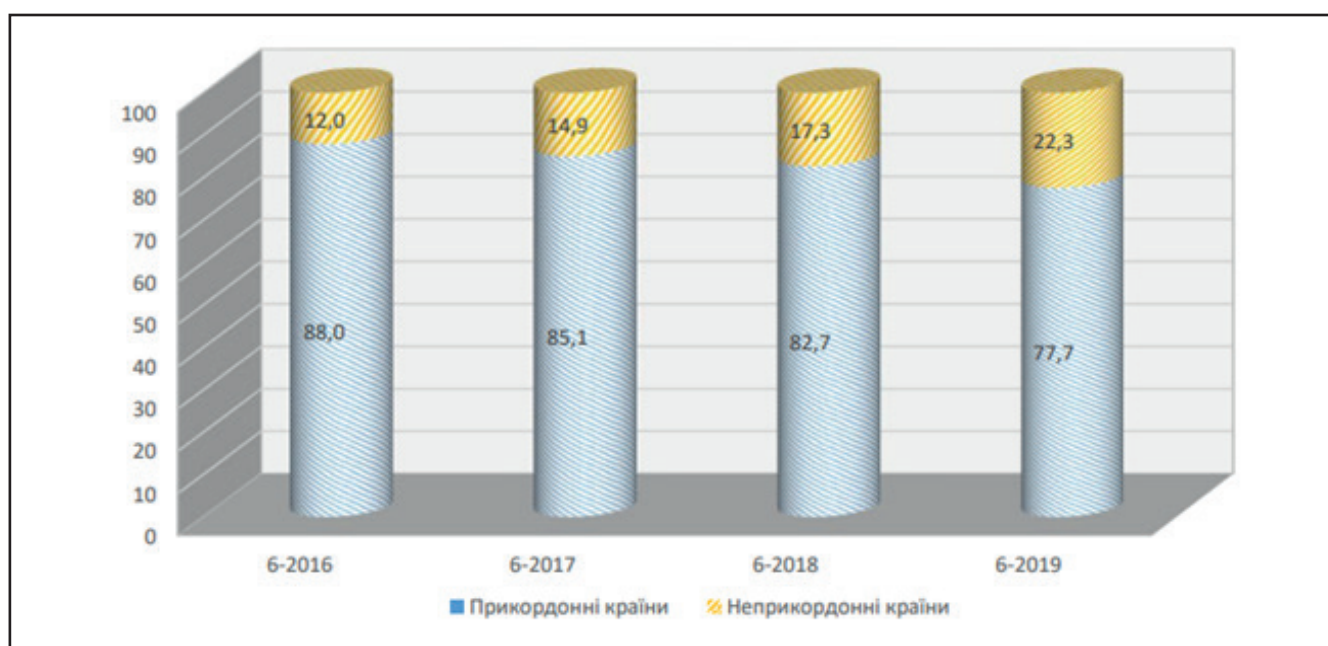

Рисунок 1. Структура виїзного туристичного потоку, % [6]

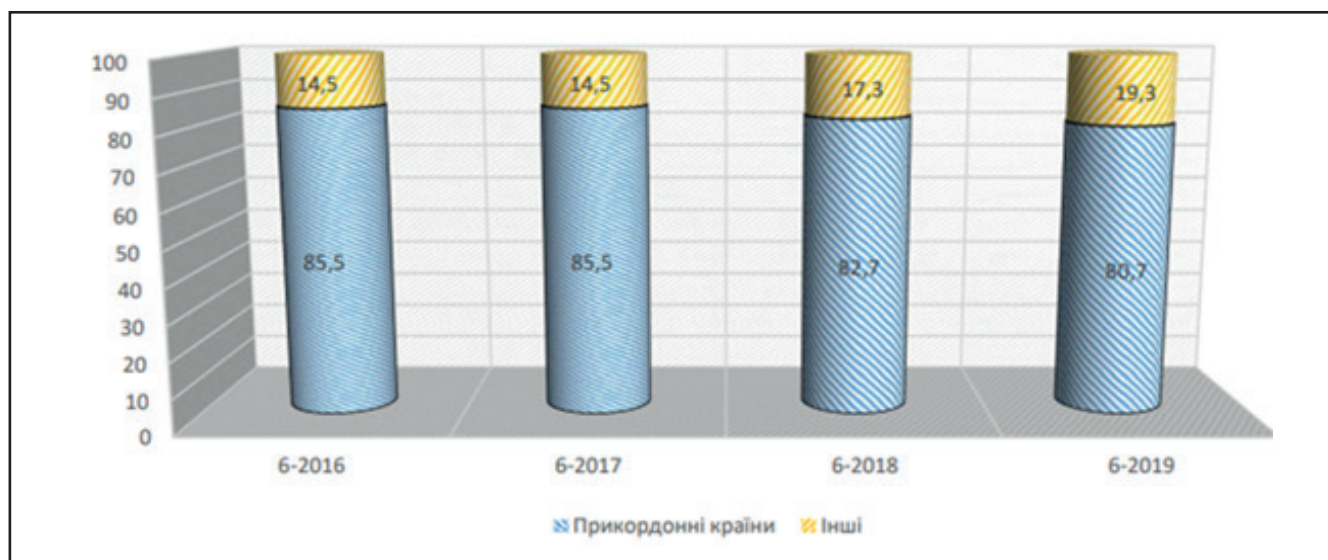

Рисунок 2. Структура виїзного туристичного потоку, % [6]

їнах світу. У даний час в багатьох країнах світу заблоковано суттєву фінансово-економічну активність без перспективи швидкого відновлення. При цьому обмежена мобільність і закриття робочих місць руйнують ланцюжки постачання по всій економічній системі в світі. Відзначимо, що в 2020 році Національний банк і Кабінет міністрів України прогнозує зниження ВВП України на 5–4,8%, тоді як МВФ – на 7,7% [5].

Для України, яка суттєво інтегрована і орієнтована на міжнародні ринки збут товарів і послуг, ця ситуація генерує потенційні зовнішньоекономічні шоки і структурні проблеми.

Виникає питання щодо моніторингу й аналізу ситуативних реалій на світовому туристичному ринку та створенню механізму подолання кризової ситуації в період короно вірусу та відновлення туристичних потоків після його закінчення.

На даний момент потрібні стратегічні сценарії і практичні рекомендації виходу людства з даного кризового стану. Всесвітня туристична організація разом з Європейським банком реконструкції і розвитку, в якості рекомендаційного документу, запропонували «Дорожню карту» з відновлення туризму в період короно вірусу, яка була затверджена і анонсована 28.05.2020 р. на офіційному сайті ВТО [4].

Основними кроками з подолання кризи, викладених у даній Стратегії, є:

1. Забезпечення ліквідності та захищеності робочих місць.
2. Забезпечення безпеки людей під час туристичних подорожей.
3. Відкриття кордонів між країнами та відповідальність за даний крок.
4. Створення нових робочих місць за рахунок інноваційних технологій.
5. Розвиток приватного ефективного партнерства.
6. Гармонізація та координація всіх протоколів на міжнародному рівні.
7. Впровадження нових інновацій як «нової нормальності» [2].

Найбільш вразливою категорією туристів є люди з інклюзією, які мають фізичні, психологічні та фізіологічні особливості та, як правило, певні проблеми для туристичних подорожей. До початку короно вірусу, кількість інклюзивних туристів, що подорожувала, наближалась до 11 млн. чоловік на рік [1]. В економічно розвинених країнах такі пе-

реміщення субсидувались державою і мали значну історію розвитку інклюзивного туризму. Були прописані закони, нормативи та стратегії розвитку інклюзивного туризму, прораховані економічні характеристики інклюзивних подорожей, запропоновано механізм використання транспортних засобів та готельно-ресторанних підприємств, що входять до сфери туризму. Звертаючи увагу на сучасний стан економік світу та на проблеми економічного розвитку України, можна припустити, що запровадження програм з надання соціальних гарантій для українських інклюзивних туристів, буде проходити довше, аніж планувалось раніше.

З точки зору економічного регулювання світових і регіональних ринків пост пандемічного періоду, фахівці МВФ надають низку порад урядам і центральним банкам країн з ринками, які ще формуються:

1. Орієнтація креативних менеджерів повинна бути на заходи і механізми, які спрацьовують в умовах обмеженого доступу до зовнішнього фінансування протягом тривалого періоду часу;

2. Країни, які залежать від зовнішнього фінансування, повинні обмежити доступ до ринкових позик і звернути увагу на реструктуризацію боргів з їх кредиторами, включаючи офіційних кредиторів. Тому співпраця України з МВФ є важливою для стабільності фінансово-інвестиційної діяльності.

3. Країни з нестабільною економікою (в тому числі й Україна) повинні співставити необхідність у подальшому зовнішньому кредитуванні з можливостями своєчасного повернення боргів. Для цього потрібне бюджетне планування з постійним збільшенням дохідної частини в казну держави, підвищення ефективності державних витратків, а також покращення якості державного регулювання і дієвості правових інститутів.

4. Ураховувати структуру портфеля боргових зобов'язань із системою управління ризиками. Тому Україні потрібно, враховуючи внутрішній стан, проводити стратегічно зважену політику боргового навантаження на бюджет, що не пригнічувала б економічне зростання бізнес-структур і соціальний стан населення, і в той же час орієнтувалась на поступове зниження абсолютної величини валютного і гривневого боргу [9].

В світі, в наслідок фінансової кризи, відбувається реструктуризація економічної діяльності для зменшення рівня залежності від глобальних процесів. Для України це буде серйозний виклик, оскільки ві-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тчизняна економіка суттєво залежить від зовнішніх чинників розвитку. Йдеться як про залежність від експортних ринків, так і від фінансів [10].

Висновки

Враховуючи статус перехідної економіки, Україна, на жаль, не набула ознак країни зі стабільного висококонкуrentного економічного розвитку. Тому логічним є розробка комплексу відповідних заходів, які б забезпечили планомірне державне регулювання системи функціонування внутрішнього ринку послуг, в умовах подолання фінансово-економічних кризових явищ.

Для розвитку інклюзивного туризму в регіонах, оптимальним є формування комплексних програм стимулювання соціально-економічної системи, пільгового кредитування і відстрочки платежів для малого і середнього бізнесу, який найбільше постраждав від впровадження обмежувальних заходів в економіці.

Туристичний сервіс в Україні за багатьма позиціями ще не досяг стандартів країн ЄС, а по якості надання туристичних послуг поступається Туреччині, Греції, Хорватії. Виникає ситуація не вирішення проблеми внутрішнього туризму у вигляді державних стимулів і привабливих соціально-економічних програм, які допоможуть відродити системний внутрішній туризм, популяризувати його на державному рівні, підвищити рівень конкурентоспроможних стандартів, підтримати вітчизняні бізнес-структури і підвищити рівень економічної стабільності країни.

Хоча й складно передбачити, чи будуть люди подорожувати, як раніше, безспірним залишається думка про те, що багато з них зроблять для себе певні висновки. Актуальна дискусія в туристичній сфері вже давно йде про те, як зробити туризм якіснішим. Туристичні компанії і їх партнери в регіонах зараз використовують час для того, щоб зробити свої пропозиції більш екологічними, при наявності необхідного фінансування. Якщо і є шанс, щоб переорієнтувати сферу туризму і змінити туристичний продукт, то зараз найкращий момент для цього. Але відмовимося ми хоча б частково після пандемії коронавірусу від масового туризму, яким ми його знаємо зараз, поки не відомо.

Список використаних джерел

1. Белоусова Н.В. Characteristics of the main directions of inclusive rehabilitation and social tourism in

Ukraine. Журнал «Економічна та соціальна географія» Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2019. – Вип.81. – С.18–28.

2. Богдан Т. Дефіцит державного бюджету та управління боргом у I кварталі 2020 року, аналітичний звіт, GROWFORD Institute. (33 с.)

3. Жук М.В. Експортний потенціал регіону: теорія, методологія, практика / М.В.Жук.– Чернівці: Рута, 2002. – 199 с.

4. International Monetary Fund, official site. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19>

5. Косарь Н. С. Исследование развития туризма в Украине в условиях кризиса / Н. С. Косарь, Н. Е. Кузе // Актуальные проблемы экономики. – 2016. – № 2. – С. 115–125. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_2_15.

6. НБУ очікує падіння ВВП на п'ять відсотків у 2020 році через коронавірус (2020),

7. Інфляційний звіт, квітень 2020 року, офіційний сайт Національного банку України. Отримано з: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4

8. Прокопенко Т.П. Развитие туристической отрасли в Украине: теоретические и экономические аспекты. География и туризм: Наук. сб. /Ред.кол.: Любичева А.А. (гл. ред.) и др. – М.: Альфа-ПИК, 2019. – Вып. 53. – С.16–26

9. Редзюк Є.В. Прямі іноземні інвестиції: можливості для продуктивного економічного зростання в Україні (2017), Фінанси України, Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. Випуск №3 (256). – С.96–110

10. Сіденко В.Р. Історичний спад економіки ЄС: як це вплине на Україну (2020), Аналітичний портал «Слово і Діло», рубрика: СВІТ, 10 травня 2020 р. Отримано з: <https://ru.slovoidilo.ua/2020/05/10/mnenie/mir/istoricheskij-spad-ekonomiki-es-kak-eto-povliyaet-ukrainu>

11. Туризм после Пандемии: как коронавирус изменит путешествия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dw.com/ru/-53225995>

References

1. Belousova NV Characteristics of the main directions of inclusive rehabilitation and social tourism in Ukraine. Journal «Economic and Social Geography» of Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2019. – Issue 81. – pp.18–28.

2. Bohdan T. State budget deficit and debt management in the first quarter of 2020, analytical report, GROWFORD Institute. – 33 p.

3. Zhuk M.V. Export potential of the region: theory, methodology, practice / MV Zhuk.– Chernivtsi: Ruta, 2002. – 199 p.

4. International Monetary Fund, official site. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19>

5. Kosar NS Research of tourism development in Ukraine in the conditions of crisis / NS Kosar, NE Kuze // Actual problems of economy. – 2016. – № 2. – P. 115–125. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_2_15.

6. The NBU expects GDP to fall by five percent in 2020 due to coronavirus (2020),

7. Inflation report, April 2020, official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4

8. Prokopenko TP Development of the tourism industry in Ukraine: theoretical and economic aspects. Geography and Tourism: Science. Sat / Ed. Col.: Lyubitseva AA (ch. Ed.) and others. – M.: Alpha-PIK, 2019. – Issue. 53. – pp.16–26

9. Redzyuk EV Foreign direct investment: opportunities for productive economic growth in Ukraine (2017), Finance of Ukraine, Scientific-theoretical and information-practical journal of the Ministry of Finance of Ukraine. Issue №3 (256). –C.96–110

10. Sidenko VR Historical downturn in the EU economy: how it will affect Ukraine (2020), Analytical portal

«Word and Deed», column: WORLD, May 10, 2020. Retrieved from: <https://ru.slovoidilo.ua/2020/05/10/opinion/peace/istoricheskij-spad-ekonomiki-es-kak-eto-povliyaet-ukrainu>

11. Tourism after the Pandemic: how the coronavirus will change travel. – [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.dw.com/ru/-53225995>

Дані про автора

Белюсова Наталія Володимирівна,

доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою, Національний авіаційний університет, м. Київ
e-mail: belousova-69@ukr.net

Данные об авторе

Белюсова Наталья Владимировна,

доцент кафедры аэрокосмической геодезии и землеустройства, Национальный авиационный университет, г. Киев

e-mail: belousova-69@ukr.net

Data about the author

Natalia Bielousova,

Associate Professor of the Department of Aerospace Geodesy and Land Management, National Aviation University, Kyiv

e-mail: belousova-69@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 331.104

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5179967>
КОЖЕМЯЧЕНКО О.О.
КУЗЬМІНСЬКА Н.Л.
КАВТИШ О.П.

Трансформація соціально-трудових відносин в умовах дистанційних обмежень

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти трансформації соціально-трудових відносин внаслідок принципово нових стійких умов їх реалізації, викликаних карантинними обмеженнями.

Метою написання **статті** є аналіз сталості і системності змін компонент соціально-трудових відносин; виявлення проблем, спричинених цими змінами.

Методологія проведення роботи – метод системно-структурного аналізу (при аналізі компонент соціально-трудових відносин і зв'язків між ними); порівняння та узагальнення (при виявленні проблем, які є наслідком трансформації соціально-трудових відносин).

Результати роботи. В статті проаналізовано трансформацію соціально-трудових відносин, викликану карантинними обмеженнями, на прикладі освітньої галузі. Застосовуючи метод системно-структурного аналізу, було послідовно розкрито трансформацію таких компонент соціально-трудових відносин, як зміст праці, організація робочого місця, озброєність праці, нормування праці, планування, контроль, соціально-трудові комунікації. Визначено, що така трансформація носить стійкий характер. Було зроблено висновок відносно незворотності деяких змін, навіть за умов зняття карантинних обмежень. Застосовуючи метод порівняння і узагальнення, було виявлено невідповідність існуючої системи адміністрування соціально-трудових відносин з соціально-трудовими відносинами, які склалися в карантинних умовах. Було визначено, що деякі елементи цих трансформованих соціально-трудових відносин продемонстрували свою стійкість і ефективність та з високою ймовірністю будуть збережені після зняття карантинних обмежень.

Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено сталість і системність змін компонент соціально-трудових відносин, ідентифіковано проблеми, які є наслідком трансформації соціально-трудових відносин.

Ключові слова: соціально-трудові відносини, праця, адміністрування соціально-трудових відносин, ЗВО.

Трансформация социально–трудовых отношений в условиях дистанционных ограничений

Предмет исследования – теоретические и прикладные аспекты трансформации социально–трудовых отношений вследствие принципиально новых устойчивых условий их реализации, вызванных карантинными ограничениями.

Целью написания **статьи** является анализ устойчивости и системности изменений компонент социально–трудовых отношений; выявление проблем, возникших вследствие этих изменений.

Методология проведения работы. Метод системно–структурного анализа (при анализе компонент социально–трудовых отношений и связей между ними); сравнения и обобщения (при выявлении проблем, которые являются следствием трансформации социально–трудовых отношений).

Результаты работы. В статье проанализирована трансформация социально–трудовых отношений, вызванная карантинными ограничениями, на примере сферы образования. Используя метод системно–структурного анализа, в статье последовательно раскрывается трансформация таких компонент социально–трудовых отношений, как содержание труда, организация рабочего места, вооруженность труда, нормирование труда, планирование, контроль, социально–трудовые коммуникации. Определено, что такая трансформация носит устойчивый характер. Был сделан вывод относительно необратимости некоторых изменений даже при условии снятия карантинных ограничений. Применяя метод сравнения и обобщения, было выявлено несоответствие существующей системы администрирования социально–трудовым отношениям, которые сложились в условиях карантинных ограничений. Было определено, что некоторые элементы трансформированных социально–трудовых отношений продемонстрировали свою устойчивость и эффективность и с большой мерой вероятности будут сохранены после снятия карантинных ограничений.

Выводы. В результате проведенного исследования выявлены устойчивость и системность изменений компонент социально–трудовых отношений, идентифицированы проблемы, которые есть следствием трансформации социально–трудовых отношений.

Ключевые слова: социально–трудовые отношения, труд, администрирование социально–трудовых отношений, высшие учебные заведения.

KOZHEMIACHENKO O.O.
KUZMINSKA N.L.
KAVTUSH O.P.

Transformation of social and labor relations in conditions of distance restrictions

The subject of the study includes theoretical and applied aspects of the transformation of social and labor relations due to fundamentally new stable conditions for their implementation, caused by quarantine restrictions.

The purpose of this article is to analyze the stability and consistency of changes in the components of social and labor relations, identifying problems resulting from these changes.

Methodology of work. The method of systemic and structural analysis (when analyzing the components of social and labor relations and the links between them); comparisons and generalizations (when identifying problems that are a consequence of the transformation of social and labor relations).

Results of research. The article analyzes the transformation of social and labor relations caused by quarantine restrictions, using the example of the education sector. Using the method of systemic and structural analysis, the article consistently reveals the transformation of such components of social and labor relations as the content of labor, organization of the workplace, labor force, labor rationing, planning, control, social and labor communications. The change in the content of these

components was determined, which is persistent, stable. It was concluded that some of the changes are irreversible, even if the quarantine restrictions are lifted. Applying the method of comparison and generalization, it was revealed that the existing system of administration does not correspond to social and labor relations, which have developed under conditions of quarantine restrictions. It was determined that some elements of the transformed social and labor relations have demonstrated their stability and effectiveness and with a high degree of probability will be preserved after the lifting of quarantine restrictions.

Conclusions. *An analysis was made of the stability and consistency of changes in the components of social and labor relations; identified problems that are a consequence of the transformation of social and labor relations.*

Keywords: *social and labor relations, labor, administration of social and labor relations, higher education institution.*

Постановка проблеми. Починаючи з весни 2020 року розвиток соціально–економічних процесів світових економік відбувається під впливом глобальної пандемії COVID–19. Україна, як і решта країн, вибудовує свою стратегію протистояння глобальному виклику, поєднуючи загальні і особливі практики подолання загроз пандемії з урахуванням соціально–економічної спроможності держави, розвитку медичних потужностей, зрочок і ментальності населення тощо. На першому етапі пандемія і пов'язані з нею зміни способу соціально–економічного відтворення сприймалися як форс–мажорні обставини. Наразі ці зміни набули стійкого характеру, а окремі з них виявились прогресивними і тому мають бути збереженими навіть за умови ліквідації загроз пандемії. Ці зміни призвели до формування нових управлінських і логістичних зв'язків, що, в свою чергу, вплинуло на форми реалізації соціально–трудо­вих відносин. Соціально–трудо­ві відносини, які стрімко трансформуються під впливом обставин, викликаних пандемією, входять у протиріччя з практиками їх адміністрування, що базуються на «допандемійних» нормативно–правових актах держави. Тому важливо проаналізувати ці зміни у соціально–трудо­вих відносинах з метою їх подальшого відображення у нормативно–правовому полі держави.

Дослідження проведене на базі аналізу змін, які відбулися в освітній галузі. Ця площина питання є важливою для висвітлення, враховуючи те, що освітні послуги позбавлені маркетингових чинників розвитку і протистояння загрозам, оскільки віднесені Конституцією України до загальних прав і фінансуються, здебільшого, коштами державного бюджету.

Метою статті є аналіз сталості і системності змін компонент соціально–трудо­вих відносин в

сфері освіти, виявлення ефективних, прогресивних форм реалізації соціально–трудо­вих відносин; ідентифікація невідповідностей у «допандемійних» нормативно–правових актах держави, які регулюють соціально–трудо­ві відносини, в умовах укорінення у таких відносинах реальних змін.

Виклад основного матеріалу. Соціально–трудо­ві відносини є визначальним елементом суспільних відносин в цілому. Це відносини між роботодавцями та найманими працівниками, які здійснюються ними безпосередньо або за участі держави. До базових елементів соціально–трудо­вих відносин можна віднести: порядок працевлаштування, оплату праці, режим та умови праці, охорону праці, гарантії збереження робочого місця, участь працівника в прийнятті рішень, дієвість функціонування колективно–договірних механізмів, рівень поваги до людської честі та гідності працівника з боку керівництва тощо [1].

Якісні характеристики цих елементів розкриваються через такі компоненти, як: зміст праці, організація робочого місця, озброєність праці, нормування праці, планування, контроль, соціально–трудо­ві комунікації. Саме ці компоненти в умовах карантинних обмежень набули нової якості. Сфери економічної діяльності, які розвиваються під впливом ринкових механізмів, відреагували на зміну умов ведення бізнесу пристосуванням цих компонент до нових реалій, а саме: впровадженням віддаленого режиму роботи з новими підходами щодо нормування, оцінки ефективності, оплати праці, комунікацій тощо. Ринкові механізми змусили роботодавців і найманих працівників швидко адаптуватись до нових умов діяльності. І це стало однією з характеристик конкурентоспроможності. Натомість сфери, позбавлені маркетингового регулювання,

і сфера освіти зокрема, знаходяться в стані зростаючої невідповідності між умовами, в яких продаються товари і послуги, і відсутністю їх нормативно–правового регулювання.

Наразі діяльність у сфері освіти в Україні регулюється Кодексом законів про працю, Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту», іншими нормативно–правовими актами [2]. Ними передбачено такі форми здобуття освіти: інституціональна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна [3; 4]. Для кожної з цих форм розроблено інституціональну базу щодо нормування праці, яка і є відправною точкою розрахунку оплати праці педагогічних і науково–педагогічних працівників [7].

Форма навчання, яка реалізується від початку пандемії, суспільством сприйнялася як дистанційна, оскільки здійснюється на відстані із застосуванням інформаційно–комунікаційних технологій. Але дистанційну форму навчання законодавець визначає як індивідуалізований процес, в той час як у освітньому процесі під час карантину збережено класно–предметний підхід: учні (студенти) навчаються групами (класами) за розкладом. Можна констатувати, що під час пандемії було реалізовано очну систему навчання в дистанційному режимі. Таку форму не виокремлено законодавцем; суспільство стало свідком самого процесу формотворення, основою якого є техніко–економічний потенціал і здатність до швидкого опанування нових вмінь та навичок всіх учасників освітнього процесу. Оскільки на початку пандемії був відсутній досвід і нормативне регулювання такої форми освіти, то планування, управління, контроль здійснювались відповідно до форми навчання, яка була реалізована до пандемії. Така ситуація призвела до невідповідності змісту і сутності процесу надання освітніх послуг методам його вимірювання і оцінки. Зупинимось на окремих положеннях наданої тези.

Зміст праці розкривається через взаємодію людини і засобів праці та формується внаслідок спеціалізації. Спеціалізація в освітньому процесі призвела до поділу персоналу на педагогічний, науково–педагогічний, науковий (задіяний в основному процесі), учбово–допоміжний, адміністративно–господарський (задіяний в обслуговуючому, допоміжному, управлінському процесі).

Функціональні обов'язки персоналу тісно пов'язані з використанням майнового комплексу навчального закладу. Чинник єдиного майнового комплексу в умовах очної форми освіти в дистанційному режимі є ліквідованим. Це призвело до зміни змісту праці персоналу, задіяного в основному процесі, який, по факту, перебрав на себе значну частину допоміжних і обслуговуючих функцій [8; 9]. Очевидно, що зміст праці учбово–допоміжного персоналу ЗВО (старших лаборантів, лаборантів, техніків, інженерів) за умови дистанційного навчання трансформувався, а їх функціональні обов'язки, «прив'язані» до місця надання освітніх послуг, автоматично було перекладено на основний персонал. Слід зазначити, що учбово–допоміжний персонал складає від 25% до 40% чисельності викладацького складу кафедр.

Організація робочого місця. Робоче місце відповідає таким загальним ознакам і вимогам: є частиною загального простору; має бути обладнаним відповідно до задач, які покладаються на працівника; найманий працівник не несе витрати на організацію, модернізацію робочого місця; роботодавець відповідає за дотримання норм і вимог охорони праці щодо організації робочого місця. За умов дистанційних обмежень організацію робочого місця, його утримання і обслуговування покладено на найманих працівників. Робочі місця, створені роботодавцем, під час дистанційних обмежень існують і функціонують з точки зору фінансового обліку, але вони перестають бути важливою складовою забезпечення трудової функції.

Організація робочого місця безпосередньо пов'язана з озброєністю праці. Основний персонал освітньої сфери не тільки не зумів організувати нові робочі місця, але й привести їх у відповідність до принципово нових комунікативних завдань. Простий калькулятивний розрахунок показує, що кожний вчитель (викладач) витратив в середньому 1,5 місячного окладу для організації відповідного робочого місця. В межах іншого дослідження можна провести ґрунтовну оцінку витрат домогосподарств на забезпечення необхідного рівня комунікації учнів (студентів). При цьому, разом із проблемами швидкої організації відповідних робочих місць, спостерігаємо колосальний синергетичний ефект від швидкої інформатизації освітнього процесу. Позитивний досвід освіти в умовах дистанційних обмежень виник внаслідок неможливості функціонування освітньої галу–

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

зі в консервативному форматі, який не змінювався століттями. Його буде збережено, оскільки він позитивно сприймається всіма учасниками освітнього процесу. Це також є аргументом щодо унормування нової форми освіти – очного навчання в умовах дистанційних обмежень.

Нормування праці. Робочий час педагогічних і науково–педагогічних працівників регулюється Кодексом законів про працю, Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», іншими нормативними актами. В умовах дистанційних обмежень розмивається межа між урочною, позаурочною, аудиторною і самостійною роботою. З'являються нові терміни, які описують форми взаємодії учасників освітнього процесу (наприклад, синхронна і асинхронна робота). Деякі види робіт, наприклад, завідування кабінетом, набувають нового, віртуального змісту. На сьогодні норматив часу, який відводиться на підготовку викладача, складає 30% від навантаження. Але, як зазначалось раніше, в умовах дистанційних обмежень вчитель (викладач) має не тільки методично, але й технічно забезпечити навчальний процес. Це потребує додаткового часу на опанування інформаційних технологій, на обслуговування технічних засобів тощо. Ці проблеми є наслідком реалізації освітньої послуги в умовах дистанційних обмежень.

Планування і контроль є важливими складовими організації будь–якого продуктивного процесу, зокрема, процесу продукування освітніх послуг. В основу планування освітнього процесу покладено класно–предметний підхід: учні поділяються на навчальні групи, ці групи вивчають певні предмети за визначеним розкладом. Такий підхід практикується в українських ЗВО, хоча на сьогодні можна спостерігати системне зростання індивідуальної компоненти у навчанні. Базою розрахунку педагогічного навантаження є нормативні документи [5–7], якими визначено норми часу на окремі види педагогічної діяльності, нормативи наповнення навчальних груп тощо. Дистанційні методи навчання дають можливість одночасного залучення до певного виду діяльності необмеженої кількості слухачів; обмеження, обумовлені пропускнуою спроможністю навчальних закладів, зникають; значно зростає час на дидактичну підготовку, індивідуальне консультування. Вищеозначені зміни ставлять нові задачі в сфері планування навчального процесу. Для їх

вирішення є доцільним вивчити та систематизувати досвід викладання в умовах дистанційного обмеження і затвердити нові нормативи, які відповідають новій формі навчання.

Відповідно до Закону України «Про освіту» педагогічна, науково–педагогічна, наукова та/або інноваційна діяльність, здійснюються на принципах академічної свободи працівниками, які періодично проходять обов'язкову процедуру атестації, а також можуть добровільно пройти процедуру сертифікації. Вище зазначені принципи і процедури лежать в основі здійснення контролюючої функції – працівники, здатність яких до виконання навчальних планів, підтверджено атестацією, мають академічну свободу щодо професійних дій.

За умов застосування дистанційних методів навчання необхідно внормувати процеси, пов'язані з трудовою дисципліною. Традиційні методи обліку робочого часу необхідно привести у відповідність до специфічного способу надавання педагогічних послуг.

Трансформацію формальних і неформальних соціально–трудова комунікацій в освітній сфері можна розглядати як складову загального процесу розвитку соціальних комунікацій в умовах інформаційної економіки. Можна констатувати, що дистанційні обмеження, викликані пандемією, істотно пришвидшили опанування різноманітних способів *on–line* комунікацій учасниками освітнього процесу. В закладах освіти активно впроваджується електронний документообіг, широко використовуються в роботі можливості соціальних мереж, сервіси колективного доступу тощо. Використання інформаційних технологій для забезпечення соціально–трудова комунікацій в сфері освіти є корисним і ефективним. Набутий досвід буде збережено в умовах переходу до традиційних форм навчання.

Аналіз трансформації компонент соціально–трудова відносин в умовах дистанційних обмежень дає можливість стверджувати, що форс–мажорні умови надання освітніх послуг стали причиною створення нової форми навчання. Ця форма продемонструвала свою стійкість та високу ефективність і має бути збереженою за умови зняття карантинних обмежень. Необхідним є проведення унормування нової форми надання освітніх послуг.

Висновки

Послідовно аналізуючи вище зазначені компоненти соціально–трудова відносин, авто–

ри дослідження наполягають на тому, що деякі зміни методів, форм надання освітніх послуг, а також залучених ресурсів продемонстрували свою ефективність і тому мають бути збереженими за умов зняття карантинних обмежень. До таких змін належать: можливість використання різноманітних сервісів дистанційного спілкування, використання власного облаштованого робочого місця та частини технічного забезпечення учасниками навчального процесу тощо. Збереження цих змін можливе за умов їх правового унормування.

Список використаних джерел

1. 1. «Щодо стану соціально-трудова відносин в Україні та основних напрямів їхнього реформування». Аналітична записка. © Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old2.niss.gov.ua/articles/958/>.

2. 2. Огляд законодавчих норм, які регулюють соціально-трудова відносини у сфері освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua › storage › app › media › nrk DOC>.

3. 3. Закон України «Про вищу освіту». Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n831>.

4. 4. Закон України «Про освіту». Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n874>.

5. 5. Наказ міністерства освіти України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» № 450 від 07.08.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02#Text>.

6. 6. Постанова Кабінету міністрів України «Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності від 25.08.2004 р. № 1096 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1096-2004-%D0%BF#Text>.

7. 7. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності» від 17 серпня 2002 р. № 1134 [Електро-

ний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF#Text>.

8. 8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти» від 06.12.2010 № 1205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10>.

9. 9. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових штатних нормативів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації» 23.01.2014 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-14#Text>.

10. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463–IX 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>.

References

1. «Sczodo stanu socialno-trudovych vidnosyn v Ukraini ta osnovnych napriamiv yogo reformuvannia». Analitychna zapyska. Nacionalny institute strategichnykh doslidzhen [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://old2.niss.gov.ua/articles/958/>.

2. Ogljad zakonodavchych norm,yaki reguluyut socialno-trudovi vidnosyny u sferi osvity [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua › storage › app › media › nrk DOC>.

3. Zakon Ukrainy «Pro vyshu osvitu». Verhovna rada Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n831>.

4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». Verhovna rada Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n874>.

5. Nakaz ministerstva osvity Ukrainy “Pro zatverdzhennia norm chasu dla planuvannia I obliku navzhalnoi roboty ta perelikiv osnovnykh vydiv metodycznoi naukovo I organizacijnoi roboty pedagogicznych s nauково-pedagogicznych pracivnykiv dyczych navczalnykh zakladiv № 450 vid 07.08.2002 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02#Text>.

6. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro vstanovlennia rozmiru doplaty za ok-remi vydy pedahogichnoi diialnosti vid 25.08.2004 r. № 1096 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1096-2004-%D0%BF#Text>.

7. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia normatyviv chyselnosti studentiv (kursantiv), aspirantiv (adiunktiv), doktorantiv, zdobuvachiv naukovoho stupenia kandydata nauk, slukhachiv, interniv, klinichnykh ordynatoriv na odnu shtatnu posadu nauko-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

vo-pedahohichnoho pratsivnyka u vyshchych navchalnykh zakladakh III i IV rivnia akredytatsii ta vyshchych navchalnykh zakladakh pisliadyplomnoi osvity derzhavnoi formy vlasnosti» vid 17 serpnia 2002 r. № 1134 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF#Text>.

8. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Typovykh shtatnykh nor-matyviv zakladiv zahalnoi serednoi osvity» vid 06.12.2010 № 1205 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10>

9. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Typovykh shtatnykh nor-matyviv vyshchych navchalnykh zakladiv I-II rivniv akredytatsii» 23.01.2014 № 60 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-14#Text>.

10. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» vid 16 sichnia 2020 roku № 463-IX 60 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>.

Дані про авторів

Кожемяченко Ольга Олександрівна,

старший викладач кафедри економіки і підприємництва НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

e-mail: koolga@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-8732-6596

Кузьмінська Наталія Леонідівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

e-mail: n.kuzminska@kpi.ua

ORCID ID 0000-0001-9362-8216

Кавтиш Оксана Петрівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

e-mail: oksanakavtysh@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-4304-5220

Данные об авторах

Кожемяченко Ольга Александровна,

старший преподаватель кафедры экономики и предпринимательства НТУУ «КПИ им. Игоря Сикорского»

e-mail: koolga@ukr.net

Кузьминская Наталья Леонидовна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики и предпринимательства НТУУ «КПИ им. Игоря Сикорского»

e-mail: n.kuzminska@kpi.ua

Кавтыш Оксана Петровна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики и предпринимательства НТУУ «КПИ им. Игоря Сикорского»

e-mail: oksanakavtysh@ukr.net

Data about the authors

Olga Kozhemiachenko,

Assistant professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: koolga@ukr.net

Nataliia Kuzminska,

PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: n.kuzminska@kpi.ua

Oksana Kavtysh,

PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: oksanakavtysh@ukr.net

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Спеціальні бізнесові та владні структури у механізмі тіньової влади радянської доби.....	7
КУДРЕНКО Н.В., КЛОЧКО В.С. Державний бюджет України 2020. Аналіз основних показників Державного бюджету України за 2017 – 2020.....	15
ІЛЛІЧОВ Р.В. Ідентифікація стратегічних видів діяльності в промисловості України.....	23
СУКАЧ О.М., ЛИСЕНКО О.М. Маркетинг персоналу в системі управління банком.....	33
КОРОЛЬОВА Л. Є. Цифровізація та її вплив на конкурентоспроможність національної економіки.....	41
ЗАЛІЗНЮК В.П. Системи джерел торговельно–економічної інформації міжнародної торгівлі: ООН, СОТ, інші міжурядові та міжнародні організації і об'єднання країн. Типологія та організаційні аспекти.....	49

Інноваційно–інвестиційна політика

ПУЛІЙ О.В. Інвестиційна активність переробної промисловості України.....	59
--	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

КУЧЕР М.М., ЛЕВЧЕНКО Г.П. Сутність та взаємозв'язок структурних складових ресурсного потенціалу ресторанного господарства.....	67
--	----

Розвиток регіональної економіки

ВАСИЛЬЧАК С.В., ЛОЯК Л.М., ВІВЧАРУК О.М., ПЕТРИНЯК У.Я. Маркетингові інструменти економічного розвитку малого підприємництва Івано–Франківської області в умовах пандемії.....	74
БЕЛОУСОВА Н.В. Концептуально–стратегічні положення регіонального розвитку інклюзивного туризму в Україні в пост карантинний період.....	81

Соціально–трудова проблеми

КОЖЕМЯЧЕНКО О.О., КУЗЬМІНСЬКА Н.Л., КАВТИШ О.П. Трансформація соціально–трудова відносин в умовах дистанційних обмежень.....	89
--	----

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ПРЕДБОРСКИЙ В.А. Специальные бизнесовые и властные структуры в механизме теневой власти советской поры.....	7
КУДРЕНКО Н. В., КЛОЧКО В.С. Государственный бюджет Украины 2020. Анализ основных показателей Государственного бюджета Украины в 2017 – 2020	15
ИЛЬИЧЁВ Р.В. Идентификация стратегических видов деятельности в промышленности Украины.....	23
СУКАЧ Е.Н., ЛЫСЕНКО О.Н. Маркетинг персонала в системе управления банком.....	33
КОРОЛЕВА Л.Е. Цифровизация и ее влияние на конкурентоспособность национальной экономики	41
ЗАЛИЗНЮК В.П. Системы источников торгово – экономической информации международной торговли: ООН, ВТО, другие межправительственные и международные организации и объединения стран. Типология и организационные аспекты	49

Инновационно–инвестиционная политика

ПУЛИЙ О.В. Инвестиционная активность перерабатывающей промышленности Украины.....	59
---	----

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

КУЧЕР М.Н., ЛЕВЧЕНКО А.П. Сущность и взаимосвязь структурных составляющих ресурсного потенциала ресторанного хозяйства	67
---	----

Развитие региональной экономики

ВАСИЛЬЧАК С.В., ЛОЯК Л.Н., ВИВЧАРУК О.Н., ПЕТРИНЯК У.Я. Маркетинговые инструменты экономического развития малого предпринимательства Ивано–Франковской области в условиях пандемии.....	74
БЕЛОУСОВА Н.В. Концептуально–стратегические положения регионального развития инклюзивного туризма в Украине в пост карантинный период.....	81

Социально–трудовые проблемы

КОЖЕМЯЧЕНКО О.А., КУЗЬМИНСКАЯ Н.Л., КАВТЫШ О.П. Трансформация социально–трудовых отношений в условиях дистанционных ограничений	89
--	----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

PREDBORSKIJ V.A. Special business and power structures in the mechanism of shadow power of the soviet era	7
KUDRENKO N.V., KLOCHKO V.S. State Budget of Ukraine 2020. Analysis of the main indicators of the State Budget of Ukraine 2017 – 2020	15
ILLICHOV R.V. Identification of strategic activities in the industry of Ukraine.....	23
SUKACH O.M., LYSENKO O.M. Personnel marketing in the bank management system.....	33
KOROLOVA L.E. Digitalisation and its impact on competitiveness of the national economy	41
ZALIZNIUK V.P. Systems of sources of trade and economic information of international trade: UN, WTO, other intergovernmental and international organizations and associations of countries. Typology and organizational aspects.....	49

Innovation and investment policy

PULII O.V. Investment activity of manufacturing industries in Ukraine.....	59
--	----

Economic problems of development of branches and types of economic activity

KUCHER M.M., LEVCHENKO H.P. The essence and relationship of the structural components of the resource potential of the restaurant industry.....	67
---	----

Development of a regional economic

VASYLCHAK S.V., LOYAK L.M., VIVCHARUK O.M., PETRYNYAK U. YA. Marketing tools of economic development of small entrepreneurship of Ivano–Frankivsk region in conditions of pandemic	74
BIELOUSOVA N.V. Conceptual and strategic provisions for the regional development of inclusive tourism in Ukraine during the post–quarantine period.....	81

Social-labor problems

KOZHEMIACHENKO O.O., KUZMINSKA N.L., KAVTUSH O.P. Transformation of social and labor relations in conditions of distance restrictions.....	89
--	----

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– формування цілей статті (постановка завдання);
– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
– список використаних джерел (українською та англійською мовами).
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала* исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– *список использованных источников*, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт сборника научных трудов: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
– *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– *formation of the goals of the article* (statement of the task);
– *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
– *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
– *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№5 (240) 2021 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 25.05.2021 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 12,09.
Гарнітура Europe. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№5 (240) 2021 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Студинская Г.Я.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 25.05.2021 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 12,09.
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No.5 (240) 2021

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 25.05.2021.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 12,09.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net